

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi
szakfolyóirat

57. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2010/11–12

Tartalom

Ajánló

SZÁNTÓ Péter: **Gondolatok az év végén ...**

Cikkek

SUDÁR Annamária: Magyar nyelvemlékek az interneten. Gondolatok az Országos Széchényi Könyvtár multimédiás internetes szolgáltatása kapcsán	451
NAGY Gyula: PIM – Személyes információszerzés	458
TÓSZEGI Zsuzsanna: A biztonságos internethasználat egyes kérdéseiről	475
WOODWARD, Hazel: A konzorciumok ereje az Egyesült Királyság szemszögéből	484

Beszámolók • Szemlék • Referátumok

Koltay Tibor angol nyelvű könyve a referálásról (Ism.: Murányi Péter)	488
DEL POZO, Nick – LONG, Andrew Stawowzyk – PEARSON, David: „Az elveszettek földje”. Mit őriz meg a digital preservation? (Ref.: Drótos László)	494
MOGHADDAM, Golnessa Galyani: Digitális megőrzés: kérdések és feladatok könyvtárosi szempontból (Ref.: Drótos László)	498
KLEIN, Raphael – BEUTELSPACHER, Lisa – HAUKE, Katharina – TERP, Christina – ANUSCHEWSKI, Denis – ZENSEN, Christoph – TRKULJA, Violeta – WELLER, Katrin: Információs műveltség a web 2.0 idejében. Lehetőségek és kihívások a közösségi szoftverek (social softwer) terén. (Ref.: Nagy Nikolett)	502

EU-információ

Magyarország az EU elnöke • IKT-kutatás: az európai digitális adatok megőrzése a jövő nemzedékek számára • Fel- mérés a gyermekek internetezési szokásairól • Európában növekszik az internet-felhasználók száma (Összeállította: Kovácsné Koreny Ágnes)	507
(Összeállította: Szántó Péter)	

Hírek

A British Library történelmi napilapokat digitalizál • A De Gruyter kiadó új adatbázisa: Old Germanic History Online • Az EBSCO Discovery Service: gyorsan növekedő információval • Az Alternative Press Index és az Alternative Press Archive • Az Oxford University Press új szolgáltatása: Oxford Textbook of Medicine online • Az Oxford University Press kiadta az Oxford Bibliographies Online adatbázist • Az Oxford History of Western Music – új OUP adatbázis • A Deep Web már többnyelvűvé vált • Wiley Online Library • A Gale elindította iPhone alkalmazását iskolai könyvtárak számára • Milyen autót vegyek? • Több mint 2 milliárd ember lesz online 2010 végén (Összeállította: Szántó Péter)	512
---	-----

Scientific and Technical Information

Hungarian journal of library and
information science

Vol. 57 • 2010/11–12

Summaries

SUDÁR, A.: **Memories of the Hungarian language on the internet. Considerations related to the new multimedia service of the National Széchényi Library** 451

The National Széchényi Library organised a large-scale temporary exhibition about the memories of the early written Hungarian language. As a plus, in October 2009 the library launched a multimedia service entitled Memories of the Hungarian language. The article presents first of all the related webpage, and also calls attention to the relationship between the exhibition and internet-based publishing, as well as to the issues evolving in this context. The webpage serves the purposes of both research and education by its two, graphically different but at the same time interrelated levels. It is the aim of the so-called research interface to publish the list of significant memories selected by experts, the list of their locations, the digitised versions of several language memories, the list of research-oriented text editions, the increasing number of digitised volumes, as well as selected special bibliographies. The essays and descriptions can be accessed by a mouse click from the pages containing the lists. In addition, the service presents several interpretations of interest, such as works of art and music inspired by language memories. The other interface serving education and the general public includes the most important language memories. This narrower selection of 16 texts is complemented by descriptions, audio materials and short films.

NAGY, Gy.: **PIM – Personal Information Management** 458

In English the acronym PIM stands for Personal Information Management. This is a new area of knowledge concerning a number of disciplines, so there are more and more monographs and other publications dealing with this topic, nevertheless, till now no overview was born about it in Hungarian. The essay attempts to make up for this deficiency, offering an initial theoretical systematisation from the point of libraries, as well as a series of practical solutions, presenting services with an innovative approach. In an ideal case of information management, the required information is available at an adequate place and time, in the form and quality we require, and in an easily accessible way. The article explores the birth of the concept and its preliminaries, and enumerates the related basic principles. It discusses, among others, the state of PIM abroad and in Hungary, presents certain hardware tools, and lists the various fields of

PIM. It focuses on services which are important for librarians, and introduces the figure of the personal information trainer.

TÓSZEGI, Zs.: **Some issues of secure internet use** 475

The web – as is well-known – has in store several dangers in addition to its numerous advantages. The article reviews, from the point of libraries, the factors and activities which endanger the tools applied, involve – first of all financial – risks for users, as well as those which conflict with moral and/or legal regulations because of harmful or illegal content. The author presents the factors involving security risks regarding data and information which represent considerable value for libraries, as well as the tasks necessary to eliminate these risks in case of catastrophe, hardware and software failure, human negligence, criminal behaviour and intentional destruction.

WOODWARD, H.: **The power of consortia: a UK perspective** 484

For more than a decade, the consortium has been a winning formula for libraries the world over in securing electronic resources for their patrons via negotiations with aggregators and publishers. In the United Kingdom, the protagonist in the provision of e-resources to the British academic community is the national consortium named JISC Collections. It is a mutual trading company established in 2006 under the umbrella of the Joint Information Systems Committee (JISC), a government-funded body maintaining the world-class JANET network and incubating research and higher education. JISC Collections, along with a series of working groups to help it, negotiates deals for digital content and has to date concluded some 120 e-resource licence contracts, saving its members millions of pounds sterling. NESLI2 SMP, a recent project seeking agreements with small and medium sized publishers, complements NESLI2 which negotiates with most big publishers. The licensing and other agreements are drawn up in accordance with the Model Licence, a stable and secure framework updated annually. Another mode of leveraging savings for libraries is the Knowledge Exchange, an international collaboration of national consortia of four countries. JISC Collections' National E-Book Observatory Project concerns the licensing of e-textbooks to academic institutions. In the surveys taken within this project, over 48 000 responses were received and analyzed. The outcome indicates that making e-textbooks available, free at the point of use, is not a threat to publishers' print sales revenue – a finding which surprised many publishers.

Magyar nyelvemlékek az interneten

Gondolatok az Országos Széchényi Könyvtár multimédiás internetes szolgáltatása kapcsán

Az elmúlt néhány évben – részben emlékek és jelentős kerek évfordulók kapcsán – számos új honlap készült a nemzeti könyvtárban a Tartalomszolgáltató Osztály vezetésével.¹ 2008-ban a Nyugat című korszakos jelentőségű folyóirat születésének 100. évfordulója alkalmából (<http://nyugat.oszk.hu/>), valamint a Reneszánsz Év tiszteletére (<http://matyasmesek.oszk.hu/>) indult útjára egy-egy multimédiás szolgáltatás, 2009-ben pedig elkészült az Örkény István életművét tárgyaló honlap (<http://orkenyistvan.hu/>)² és a magyar nyelvemlékeket felvonultató internetes gyűjtemény (<http://nyelvemlekek.oszk.hu/>).³ A jelen írás elsősorban az utóbbi honlapot mutatja be, valamint kitér az elkészítése során felmerült kérdésekre, a közgyűjteményekben folyó digitalizálási munkák körüli problémákra és a honlap folyamatos gondozása kapcsán felmerülő nehézségekre is.

A közgyűjtemények új szerepben

Az elmúlt mintegy másfél évtizednyi időben hatalmas mennyiségű digitális szöveg, szépirodalom és szakirodalom, kisebb részben más típusú dokumentum került fel a világhálóra, a közgyűjteményekben pedig elkezdődött a digitalizálás óriási léptékű és rejtett nehézségeket is hordozó munkája, amely újfajta felelősséget hozott a könyvtárak, a levéltárak és a múzeumok számára. Különösen fontos tény, hogy a digitalizálás révén a széles nyilvánosság elé lehet tárni a gyűjtemények legféltettebb, ugyanakkor sokszor nagy érdeklődést kiváltó ritka vagy egy példányban létező dokumentumait is. Az interneten elérhető vagy zárt hálón közzétett, különböző keresési lehetőségekre felkészített archívumok, katalógusok, egyéb adatbázisok részben tehermentesíthetik a közgyűjtemények munkatársait (vö.: olvasói kérések). A közgyűjtemények számára ugyanakkor nemcsak az ún. állományvédelmi digitalizálás és a digitalizált gyűjteményekre épülő szolgáltatások, adatbázisok létrehozása jelent feladatot, hanem az interneten való megmutatkozás új és sokarcú más lehetőségeinek kihasználása is.

A digitalizált szövegek (pl. kéziratok, régi könyvek), képek (pl. régi fényképek, metszetek), hangzó anyagok (pl. korai felvételek, ritkaságok) lehetővé teszik azt is, hogy egy-egy meghatározott szempont, aktualitás, vagy valamely más szellemi szervező erő mentén, hozzáadott értékekkel – keresetőség, célirányos újabb digitalizálások, multimé-

dia-elemek stb. – kiegészülve, jól definiált, jól szerkesztett kisebb-nagyobb tematikus összeállítások is létrejöhessenek. Az így megszülető honlapok közvetlenül is segíthetik a pedagógusok munkáját (vö.: aktív tábla), az internetes kultúra által pedig a közoktatás és a felsőoktatás, valamint a könyvtár-ügy minden szereplőjét is. Ez a lehetőség azonban sokrétegű új feladatot és bizonyos attitűdváltást is igényel a közgyűjteményekben dolgozóktól, annál is inkább, mert a technikai fejlődéssel együtt, sok tekintetben szinte észrevétlenül változtak meg az olvasói szokások és a kultúra „fogyasztásának” módjai is.

Attitűdváltás és a gyarapodó digitalizált tartalmak

Az internetes tartalomszolgáltatások létrejöttének is fontos meghatározói a már rendelkezésre álló digitális állományok. Az Országos Széchényi Könyvtárban (OSZK) az elmúlt években – többek között – elkészültek az MNy jelzeten nyilvántartott nyelvemlékkódexek és az ún. egylapos nyelvemlékek nagyfelbontású digitális állományai is.⁴ A nyers képekből gondos és hosszas utómunkálatokkal jöhetnek létre – a mindenki számára elérhető – képek és a digitálisan újraegyesített „virtuális kódexek” (1. ábra). Ezek a már rendelkezésre álló, de még nagyobb részt „nyers” állapotú tartalmak adták az ötletet, hogy a Kazinczy Ferenc születésének 200. évfordulója kapcsán meghirdetett Magyar Nyelv Éve alkalmából megrendezett „Látjátok

feleim...” Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig című reprezentatív időszak kiállítás mellett,⁵ útjára indítsuk a Magyar nyelvemlékek című multimédiás internetes szolgáltatást is.

A kiállítás és a honlapok (!) ötlete még 2008 nyarán fogalmazódott meg. Az akkori elképzelés szerint a 2009 őszén induló komplex program középpontjában a nagyrészt a nemzeti könyvtárban őrzött magyar nyelvemlékek köré szerveződő kiállítás áll majd, amely multimédiás elemek segítségével mutatja be az írott és a beszélt nyelv közötti szerves összefüggést. Az OSZK vezetése szerette volna azt is elérni, hogy a kiállítás kapcsán „audio-guide” rendszerre is szert tegyen a könyvtár, amely a későbbi tárlatok során is szolgálhatta volna a látogatókat. Az akkori elképzelések szerint a kiállítás kapcsán két honlap készült volna el: a hosszú évekre kutatóknak és szerkesztőknek egyaránt munkát adó, visszafogott grafikai megjelenésű tudományos szolgáltatás, és az arculatában is felhívó erejű, látványos, interaktív játékokkal is szolgáló, népszerűsítő oktatási tartalom. Az ország és a nemzeti könyvtár 2009-es valósága némiképp átírta az elgondolásokat. Sokkal szorosabb költ-

ségvetés mellett kellett létrejönnie a kiállításnak, és két honlap helyett csak egy készülhetett el. Amellett, hogy számos tervünk megvalósításáról le kellett mondanunk, az alapkonceptiót azért igyekeztünk megtartani.

A kiállítás és a honlap létrehozását közös cél jegyében gondoltuk el: megmutatni, hogy a kultúra egész, hogy a nyelvemlékeink – az ún. szórványemlékektől a XVI. századi magánlevelekig bezárólag – nemcsak emlékek, nemcsak „kiállítási tárgyak”, hanem velünk élő, az anyanyelvünket, a kultúránkat esetenként ma is megihlető, formáló szövegek és források. A párhuzamos munka jó példa volt arra is, hogy a klasszikus kiállító tér és a virtuális tér körüli egyidejű munkák kölcsönösen kiegészíthetők, segíthetik egymást. E sorok írásakor már az is kitapintható, hogy az interneten publikált, áttekinthetően rendszerezett dokumentumok, a hozzájuk társított szakirodalmi anyagok és egyéb fontos tartalmak, nemcsak a tájékozódást, az elmélyülést segíthetik, hanem bizonyos értelemben kijelölhetik a kutatás további irányait is. Felhívhatják a figyelmet a még feldolgozatlan nyelvemlékek-

1. ábra A Festetics-kódex egyik virtuálisan egyesített oldalpárja

re (vö.: tudományos publikálás), a hiányzó adatokra, vagy arra a tényre, hogy a nyelvemlék fogalmának definíciója a fogalom összetett volta miatt nem egyértelmű, valamint hozzásegítheti a szakmát ahhoz, hogy ne végezzen dupla digitalizálást. Az időszaki kiállítás kapcsán azt is megtapasztalhattuk, hogy kölcsönösen kiegészítheti egymást a klasszikus értelemben vett kiállítás és a honlap munkálatai során létrejött tartalom (2. ábra). (Vö.: a honlapra átvett tudományos leírások, digitális segédletek és a kiállításban publikált multimédiaelemek, valamint szóróanyagok.)

2. ábra Nyelvemlék-kiállítás az OSZK-ban

Honlapkánon(ok) és a tartalomtól építkező forma

A honlap tervezése és az időszaki kiállítás előkészítése egy időben folyt. A kiállításban nemcsak az OSZK-ban őrzött, hanem más közgyűjteményekben lévő nyelvemlékek is helyet kaptak. Az internetes szolgáltatás kánonjában is megőriztük ezt a válogatást, továbbá külön listában tettük közzé az OSZK-ban őrzött összes nyelvemlék listáját. A tervezés során merült fel, hogy – kihasználva az internet adta lehetőségeket – ugyanabban a szolgáltatásban szóljunk a kutatókhoz és a felhasználók széles köréhez is. Az ún. tudományos oldalon közzétett több mint 130 nyelvemlék mellett, 16 kiemelkedően fontos szöveget emeltünk ki a honlap ún. népszerűsítő vetületén. Az egyes nyelvemlékek nevéhez sajátos megnevezéseket társítottunk, amelyek tömören kifejezik, hogy az adott dokumentum miért különösen becses minden magyarul értő ember számára. A két legtöbbször idézett, legrégebbi szövegünkön kívül – *Halotti beszéd és könyörgés* (a legrégebbi összefüggő magyar szövegemlék) és az *Ómagyar Mária-siralom*

(az első fennmaradt magyar nyelvű vers) – szerepel a listában például az első magyar nyelvű nyugta (*Vér András menedéklevele*), a legrégebbi, eredetiben fennmaradt históriás ének (*Szabács viadala*), és a legrégebbi magyar nyelvű könyv (*Jókai-kódex*). Helyet kapott az összeállításban az 1528-ból való első magyarországi nyomtatott térkép, a *Tabula Hungariae*, másképp: a *Lázár-féle térkép*. Ennek a honlap-népszerűsítő vetületén való közzététele reményeink szerint segít abban, hogy köztudottá váljon, a mű az UNESCO *The Memory of the World* címét is elnyerte 2007-ben, s mint ilyen, egyedülálló a magyar nyelvemlékek között.⁶ Ezzel a válogatással és a beszédes, könnyen megjegyezhető azonosító kifejezésekkel az is célunk volt, hogy a nagyközönség előtt a kaput szélesebbre tárva, nagyobb merítésre sarkalljuk a középiskolai tanárokat.

A honlap számára két, grafikailag elválasztott és összekapcsolt felületet terveztünk. A két markánsan elkülönülő színvilágot – népszerűsítő/bordó és tudományos/ezüst – összeköti az időspirálból tekeredő jól ismert szöveg, az *Ómagyar Mária-siralom* „szalagja” és a magyar motívumkincséből való stilizált tulipán, az ezüst háttérben pedig felsejlik a *Halotti beszéd* szövegét tartalmazó kódexlap egy részlete (3. ábra). A honlap minden oldala felkínálja a lehetőséget a két vetület közötti váltásra. A két összekapcsolódó tartalom azt a meggyőződésünket kívánja megjeleníteni, hogy azonos minőséget és a másik felületre való betekintés igényét is felkeltő formát kell kínálni a tudományos kutató és a kisdiák vagy más érdeklődő felhasználó számára egyaránt.

3. ábra A Magyar nyelvemlékek című multimédiás szolgáltatás nyitó oldala
(<http://nyelvemlekek.oszk.hu>)

Az adatbázis építőkövei

A *Drupal* tartalomkezelő rendszerben készült adatbázis-hátterű szolgáltatás szerkezetének a „mélyén” az ún. *adatlapok* foglalnak helyet. Kialakításuk, az egyes adatmezők definiálása a tudományos kutatók, a honlapszerkesztők és a programozó közös feladata volt. Minden egyes nyelvemlék saját adatlapot kapott, amely a legfontosabb információk (megnevezés, az elkészítés helye és ideje, a nyelvemlék anyaga, levélszám, méret, őrzőhely, az írásmódra, a kötésre utaló adatok stb.) mellett tartalmazza a nyelvemlék tudományos leírását, valamint adott esetben közli a már digitalizált nyelvemléket, megadva a digitalizálás helyét és idejét. A tudományos felületen közölni kívánt nyelvemlékek egyes típusait áttekintve négyféle adatlap ún. maszkját hoztuk létre. Számos esetben nehéz döntés volt az egyes nyelvemlékek közötti összefüggések megjelenítésének módja. Jól példázza ezt a *Peer-kódex* (4. ábra), és a kódexben szereplő, s a honlap kánonjában külön is kiemelt három nyelvemlék, amelyek mindegyike önálló adatlapot kapott (*Szent László-ének*, *Apáti Ferenc*

cantilenája és *Vásárhelyi András Mária-éneke*). Az egyes adatlapok így módon össze is kapcsolódnak az oldalon közölt leírások segítségével. Az ún. leírások minden esetben kutatók által jegyzett, eredendően a kiállítás katalógusa számára írt szövegek a honlap számára adaptált változatai (4. ábra).

Az adatlapok tanulmányozása során a tudományos feltárás és a digitalizálás hátralévő feladatai is tetten érhetők. Számos esetben hiányzik ugyanis az ún. leírás a nyelvemlék adatlapján, mivel még nem tárták fel tudományosan az adott szöveget. Ez a jelenség felveti azt az új elvi lehetőséget is, hogy egy jól definiált tartalomszolgáltatás, a maga rendszerezett „fiókjaival” felhívhatja a figyelmet a sürgető feladatokra, illetve új irányt szabhat az elvégzendő munkáknak. A kapacitás hiánya miatt a „nyers” állapotú digitalizált képek (vö.: olykor több száz oldalas kódexek) feldolgozása is lassan halad, ugyanakkor már elkészült több virtuálisan egyesített kódex és dokumentum a honlap megnyitása – 2009 ősze – óta (5. ábra).

MAGYAR nyelvemlékek

TUDOMÁNYOS VETÜLET
BEVEZETŐ --- NYELVEMLEK --- SZÖVEGKIADÁSOK
SZAKBIBLIOGRÁFIÁK --- ÉRDEKESSÉGEK

Peer-kódex

Az elkészítés helye	
Az elkészítés ideje	16. század első negyede
A nyelvemlék anyaga	papír
Levélszám	185 levél
Méret	138–141×102–104 mm
Őrzőhely	Országos Széchényi Könyvtár, Budapest (Magyarország)
Jelzet	MNy 12
Egyéb	– gótikus könyvírás, valamint bastarda és kurzív írás – 19. századi vörösbarna egészsbőr kötés –
Digitalizált változat	folyamatban...
Digitalizálás helye, ideje	Országos Széchényi Könyvtár

Leírás

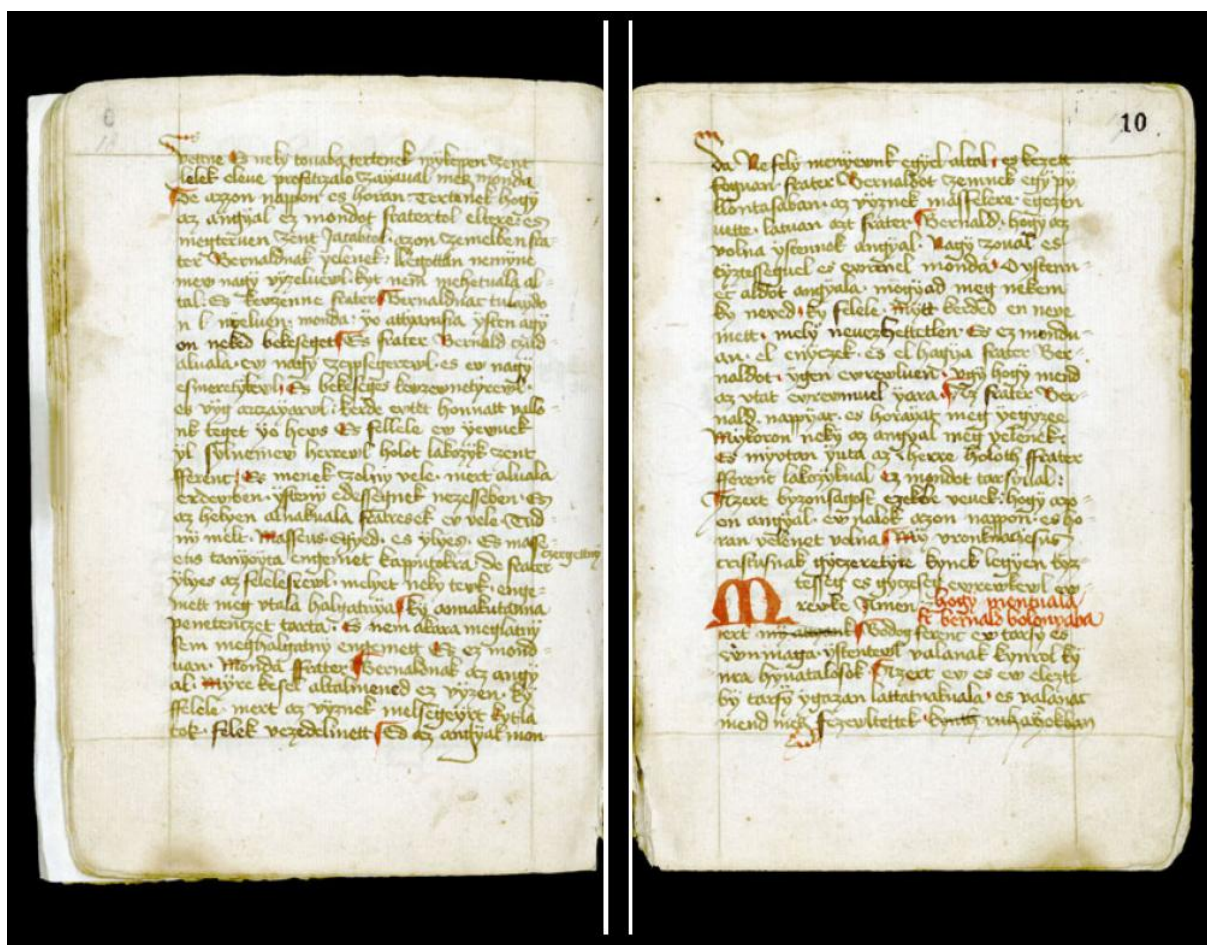
A kötet elején, a 19. században belekerült lapok egyikén Mátyás Gábor bejegyzése olvasható: „E' kézirát 1787-ben *Peer Jakab* pianista áldozár 's Pozsonban a' történelem tanáraé volt. Holta után Jankovich Miklós vette-meg, kinek gyűjteményéből 1852-ki Január 20-kán hozatott-át a' Széchényi országos könyvtárba, 's itt ujonan bekötetett, megtartván minden lap a' régi kótésból, mellyen valamely érdekelt gerjeszthető iromány volt olvasható. ...” Azaz a kódex nevét egykori tulajdonosáról kapta, akihez a szerzetesrendek felosztása után, könyvtáraik felszámolásakor jutott valamilyen módon. Korábbi sorsáról biztosat nem tudunk. Szent Elek és Remete Szent Pál legendáin kívül vegyes imádságokat, énekeket tartalmaz, így többek között a **Szent László-éneket, Apáti Ferenc cantilenáját és Vásárhelyi András Mária-éneket**.

Egykor a kódex részét képezte a *Peer-kódex* töredéke csizólai és imádságokkal (OSZK, MNy 13) elnevezésű, 12 levelet magába foglaló töredék is. A kódexről a 19. században készült kéziratos másolatok segítségével megállapítható, hogy a két részt 1852. a köteteknek a Nemzeti Múzeumba való kerülése előtt választották szét. Akkor, amikor a tulajdonos Jankovich Miklós volt, akit valószínűleg az vezérelt, hogy kódexgyűjteménye a két rész különkötésével szám szerint gyarapodott.

A kódex eredetileg egy ember személyes használatára, nem pedig kolostori célokra készült. Ezt a méretén kívül a tartalma is bizonyítja. A két legendát változatos tematikájú, hosszabb-rövidebb – a kor latin nyelvű műveitől némiképp eltérő – imádságok

kapcsolódó oldalak
impresszum
in english
hírek
keresés

4. ábra A *Peer-kódex* adatlapjának részlete

5. ábra A Jókai-kódex egyik virtuálisan egyesített oldalpárja

Az Apor-kódex

Külön fejezet a kiállítás és a honlap történetében is a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban őrzött Apor-kódex. A kódex – az ún. *Husza Biblia* részeként – a negyedik legrégebbi magyar nyelvemlék, amely zsoltárokat és imákat tartalmaz. A XV. század végén, a XVI. század elején készült műtárgy már hosszú ideje igen rossz állapotban volt. Magas savtartalmú tintája miatt folyamatosan hullottak ki belőle a betűk, így már nem lehetett kiállítani. Az OSZK kölcsönkérte a kódexet 2009-es Magyar nyelvemlékek kiállítása számára, és több hónapos munkával – Tóth Zsuzsanna vezetésével – restaurálta (6. ábra). A kódex megújulva tért vissza Sepsiszentgyörgyre 2010. április 22-én. A majd fél évszázados kódexről ún. nemesmásolat és digitális változat is készült az OSZK-ban. Utóbbi – amint azt a kódex adatlapján is jeleztük – a román állammal való megegyezés értelmében a nemzeti könyvtár olvasótermében érhető el.

6. ábra Az Apor-kódex restaurálás közben

Szövegkiadás és szakirodalom

A honlapszerkesztők számára komoly feladatot jelentett a nyelvemlékek ún. szövegkiadásainak és a szakirodalom listáinak összeállítása, a digitális

tartalmak felkutatása és a további digitalizálások megszervezése. Az utóbbi másfél évszázadban több ún. *szövegkiadás-sorozat* is napvilágot látott. A két XIX. századi sorozat közül a *Régi Magyar Nyelvemlékek* hat kötetének digitalizált változata a *Magyar Elektronikus Könyvtárral* (MEK) való együttműködésben készült el, míg a *Nyelvemléktár* tizenöt kötetének ugrópontjai a *Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának* digitális gyűjteményébe, a *KlimoTheca*-ba vezetnek. A XX. századi szövegkiadások közül a *Codices Hungarici* kilenc kötetéből e sorok írásakor már négy elérhető a szolgáltatásban, valamint elolvasható további öt kötet digitális verziója a *Régi Magyar Kódexek* jelenleg is futó, s már 31 kötetet számláló sorozatából.⁷ Az összefoglaló sorozatok mellett nyelvemlékek szerinti bontásban tettük közzé egy-egy dokumentum szövegkiadásainak listáit. Ezek a listák tartalmazzák a szövegkiadás-sorozatok vonatkozó tételeit, valamint az adott nyelvemlék önálló megjelenéseire vonatkozó adatokat.

Az ún. összefoglaló munkák között kapott helyet a kiállításra készült számos tábló anyaga. Ezekben a letölthető összeállításokban neves nyelvészek és irodalomtörténészek foglalták össze a legkorszerűbb tudományos eredményeket és álláspontokat (pl. *Árpád-kori helynévtörténeti források feldolgozása a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén*).

Az általában a nyelvemlékekre és az egyes nyelvemlékekre vonatkozó *szakirodalom* listáinak összeállítása és az interneten elérhető tartalmak felkutatása óriási feladatnak bizonyult. A nyelvemlékek szerint közölt bontásban összegyűjtöttük a vonatkozó szakirodalmi tételeket, a megjelenő listákba pedig bekötöttük az összefoglalások, a tanulmányok és a cikkek már interneten elérhető változatait. A listák ellenőrzése és kiegészítése egyelőre még a tudományos kutatókra vár, ugyanakkor folyamatosan újabb tételekkel bővülnek az OSZK Tartalomszolgáltató Osztályának munkája nyomán.

A multimédia-elemek

A kutatókkal való egyeztetés eredményeképpen született döntés arról, hogy hanganyagot és multimédia-elemeket elsősorban a népszerűsítő felületen közöljünk. A tudományos oldalon ezért csak az a négy nyelvemlékfelvétel hallgatható meg, amelyeknek szövege korábban a kiállítás termeiben is elhangzott. Az érdekességek között elérhető né-

hány nyelvemlék ihlette irodalmi mű is, például *Kosztolányi Dezső* „*Halotti beszéd*” című költeménye *Latinovits Zoltán* és *Mensáros László* előadásában. A népszerűsítő összeállításban további multimédia-elemeket tettünk közzé: majd 40 hanganyag és 10 filmrészlet segítheti a közoktatás szereplőit és az érdeklődő felhasználót. A hanganyagok egy részét a *HUNGAROTON Records Kft.* bocsátotta rendelkezésünkre, a filmeket a *Magyar Televízió Zrt.* és a *Magyar Nemzeti Filmarchívum* gyűjteményéből kaptuk. A hanganyagok túlnyomó többsége a honlap számára készült az OSZK házi stúdiójában. A 32 hangfelvételen jelentős művészek hangja hallható; köztük az azóta elhunyt *Végvári Tamás* színművész – egyik utolsó hangfelvételén – a *Halotti beszéd és könyörgés* olvasatát mondja.⁸

A tartalomszolgáltató felelőssége

A 2009 őszén indult honlap számos tartalommal bővült a bemutató óta. Többek között elkészítettük és a rendelkezésre álló tartalommal feltöltöttük az összes adatlapot, illetve ellenőriztük az adatok helyességét. Elkészítettük az őrzési helyek szerinti térképet, amely önmagában is demonstrálja a kultúra határokon és századokon átívelő egységét. Ezzel összefüggésben a határainkon kívüli őrzött nyelvemlékek adatlapjainak a fordításán dolgozunk, amellyel a jelenlegi őrzőknek is segíteni kívánunk saját állományuk darabjainak jobb megismerésében. A honlapon publikált 12, külföldön őrzött magyar nyelvemlék cseh, horvát, lengyel, német és román nyelvű adatlapja 2011 első felében lát majd napvilágot. Terveink között szerepel olvasatok és értelmezések közzélése az internetes oldalakon, továbbá szakirodalmi munkák digitalizálása, valamint a nyelvemlékek által ihletett művek sorának gazdagítása.

Az eddig elvégzett munka egyik legnagyobb eredménye, hogy elkészült a napokban a nyelvemlék összetett fogalmának definíciója a honlap számára, s hogy a szolgáltatás továbbra is serkentheti a tudományos kutatást, felkínálva a lehetőséget az eredmények (új, pontosabb adatok, kiegészítések, tanulmányok) azonnali publikálására.

Reméljük, hogy gyarapodó számú internetes szolgáltatásaink gondozása és az újabbak létrehozása mellett hosszútávon gyarapíthatjuk és bővíthetjük a *Magyar nyelvemlékek* című internetes szolgáltatást, annál is inkább, mert a közgyűjtemények számára kulcskérdés, hogy klasszikus feladataik

és szolgáltatásaik megtartása mellett meghatározó módon legyenek jelen a világhálón.

Jegyzetek

- ¹ A Tartalomszolgáltató Osztály 2008-ban jött létre, jelenleg három munkatársa van. Fő feladata a nemzeti könyvtárban őrzött, kivételesen gazdag gyűjtemény egyes részeinek internetes publikálása, virtuális kiállítások létrehozása együttműködésben az OSZK különgyűjteményeivel.
- ² Az *Örkény István* életművét bemutató multimédiás szolgáltatás 2009-ben II. helyezést ért el az *eFesztivál* döntőjében az *eKultúra – A magyar kulturális örökség digitális megőrzése* elnevezésű kategóriában.
- ³ A magyar nyelvemlékeket bemutató szolgáltatás bekerült az *eFesztivál* 2010-es döntőjébe. A Tartalomszolgáltató Osztály munkatársai e sorok írásakor az *Erkel Ferenc*nek emléket állító és a hagyatékának részleteit is megjelenítő honlapon dolgoznak, együttműködésben az OSZK Zeneműtárával és Színháztörténeti Tárával.
- ⁴ Az MNy jelzetten nyilvántartott nyelvemlékek digitalizálásai 2004-ben és 2008-ban a *Pytheas Kft.* segítségével készültek el az OSZK-ban.

- ⁵ A kiállítás 2009. október 29. és 2010. február 28. között volt látható az Országos Széchényi Könyvtárban. A kiállítást kurátora *Madas Edit* professzor volt.
- ⁶ Lázár-térkép mint a világ kulturális örökségének része: http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=22451&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
- ⁷ A *Codices Hungarici* és a Régi Magyar Kódexek sorozatok köteteit a MEK munkatársai digitalizálják.
- ⁸ Az elhangzó szöveg *Pais Dezső* olvasata, *A. Molnár Ferenc* korrekciójával.

Beérkezett: 2010. IX. 27-én.

Sudár Annamária

irodalmi szerkesztő,
az Országos Széchényi Könyvtár
Elektronikus Dokumentum Központja
Tartalomszolgáltató Osztályának
vezetője.

E-mail: sudara@oszk.hu

PIM – Személyes információszerzés

A PIM betűszó a leginkább személyes információszerzésnek fordított Personal Information Management kifejezés rövidítése. Mivel a friss tudásterület számos tudomány-ágot érint, egyre több szakkönyv és közlemény foglalkozik vele, magyarul eddig mégsem jelent meg összefoglaló áttekintés róla. E tanulmányban ennek a hiánynak a pótlására vállalkozunk, könyvtári szempontból kiinduló elméleti rendszerezést és gyakorlati megoldások sorát kínálva, néhány újszerű szolgáltatás és szemléletmód bemutatásával.

PIM: egy fogalom születése és jelentése

A PIM betűszó a *personal information management* kifejezés rövidítése, magyar nyelven talán a személyes információszerzés fordítás a legjobb, de a szakirodalomban jó néhány más variáció is előfordul: személyes információkezelés, személyes információmenedzsment, perszonális információmenedzsment stb.

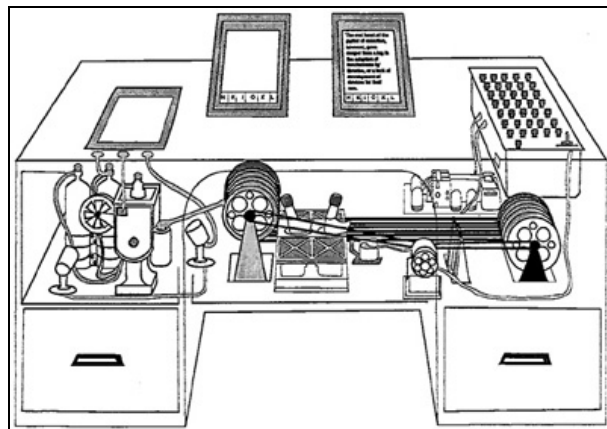
A PIM-et a témával foglalkozó, általam legjobbnak tartott magyarországi tanfolyam anyaga a következőképpen határozza meg „... a különböző digitális és analóg eszközökkel tárolt vagy segítségükkel elérhető információk és dokumentumok kezelése: az információs környezetünk megszervezése.” [1]

Az angol Wikipedia szerint a personal information management azon gyakorlati tevékenységek összessége (illetve ezek tanulmányozása), amelyet az ember annak érdekében végez, hogy elsajátítsa, rendszerezze, karbantartsa, kinyerje az információkat. Az azokat tartalmazó különböző típusú hordozókat (papír és digitális dokumentumok, weboldalak, e-mailek, feladatlisták) és eszközöket minél hatékonyabban tudja használni, annak érdekében, hogy megállja a helyét az élet különböző területein (család, munka, barátok, egyéb közösségek).

Ideális információszerzés esetén a kellő információ, a megfelelő helyen és időben, a számunkra szükséges formában és minőségben, könnyen hozzáférhetően a rendelkezésünkre áll. A különböző technikák és eszközök segítenek nekünk időt spórolni, ezáltal több időnk marad a PIM által szervezett információk kreatív és intelligens használatára [2].

Már Vannevar Bush 1945-ös gondolat kísérlete, a Memex [3] (egy elképzelt jövőbeli személyi infor-

mációtároló gépezet, amely kinézetre íróasztalhoz hasonlított, felületét üveg borította, erre alulról lehetett kivetíteni a gép belsejében rejtőző információtároló mikrofilmek tartalmát; 1. ábra) is egyfajta PIM-alkalmazásnak tekinthető [4].

1. ábra A Memex vázlata

(<https://atlas.colorado.edu/~hofmoeke/digitalpoetry/images/memex.gif>)

Maga a „personal information management” kifejezés azonban az 1980-as évek végén jelent meg egy, a személyes információszerzés pszichológiájával foglalkozó cikkben [5]. A cikk a jövő irodájáról szól, illetve arról, hogy a fejlődéshez mindenképpen szükség lesz a hatékony információszerzésre, az ehhez elengedhetetlen eszközöket az információtechnológia várhatóan biztosítani fogja majd. Ez az írás bizony már szintistán az általunk tárgyalt témával foglalkozik, emellett kiemelendő még, hogy a területet megnevező kifejezés itt született meg.

A személyes információmenedzsmenttel mint kutatási témával számos tudományág és szakterület foglalkozik. Érdekli többek között a kognitív tudo-

mányt, az információtudományt, a munkaszervezést, a menedzsmenttudományt, és nem utolsósorban a könyvtártudományt is.

A PIM és a könyvtártudomány

A minél személyesebb információszolgáltatás érdekében egy eredményes könyvtárosnak alkalmaznia kell a PIM modern eszközeit. Olyan sok helyen kell keresnie, hogy a részeredményeket, kisebb adatokat, forrásokat a hagyományos módszerekkel már nem, vagy csak nagyon nehezen tudja nyilvántartani. Nem véletlen, hogy a piaci szereplők az ilyen irányú igényeket számos hivatkozásgyűjtő és -kezelő szolgáltatás kifejlesztésével elégítik ki.

Azonban nemcsak a tájékoztató munka során tudjuk használni a különböző PIM-eszközöket a könyvtári munkákban, hanem sok egyéb területen is. A több embert igénylő feladatok esetében jó együttműködési lehetőséget kínálnak az online csoportmunkát lehetővé tevő eszközök.

A könyvtárakon kívül a magánemberek is régóta előszeretettel gyűjtögetnek, archiválnak különböző információhordozókat. Miért éppen most változna ez meg, amikor egyszerűen, olcsón hozhatunk létre óriási gyűjteményeket? A felhasználók valóban elkezdtek gyűjteni a különböző elektronikus formátumú termékeket. Saját perszonális e-könyvtárat építünk, CD és DVD-tárakat gondozunk, a több száz gigabájtos zenei magángyűjtemények sem ritkák már. Ezek karbantartása, katalogizálása elsősre talán kevésbé tűnik könyvtárosi feladatnak, holott a gyűjtemények jó minőségű feltárása sokszor csak a könyvtártudomány eszközeinek alkalmazásával lehetséges.

Egy bizonyos elemszám fölött nem kerülhetjük el, hogy alkalmazzunk valamilyen katalógusprogramot, de legalábbis egy hatékony keresőt. A könyvtárosi segítség főként a rendszerek megtervezésekor jön jól, hiszen a könyvtárakban ezzel kapcsolatban komoly tapasztalati tőke halmozódott fel a hosszú évek során.

A PIM alapelvei

A korábban már hivatkozott tanfolyam kiválóan összefoglalja a PIM legfontosabb alapelveit:

- **találjunk meg mindent** (általános és speciális keresők, adat-/szövegbányászat, mélyweb, szemantikus web);
- **szűrjünk mindent** (spamszűrés/-elkerülés, reklámblokkolás, RSS, relevancia, kollektív bölcsesség);
- **egységesítsünk mindent** (digitalizálás, konverterek, dekódolás optimalizálás, nyílt formátumok, névkonvenciók);
- **rendszerezzünk mindent** (katalogizálás/kategorizálás, címkézés, könyvjelző, metaadatok, wiki, tématérkép);
- **mentsünk mindent** (naplózás, exportálás, archiválás, backup, szinkronizálás, tükrözés, online iroda);
- **védjük mindent** (személyes adatok és személyiség, jelszó, IP cím, vírusok/trójaiak, titkosítás, vízjelezés). [1]

Nézzük meg először a két utolsó, kicsit elkülönülő pontot: A biztonság nagyon fontos kritérium, hiszen az információszervezés alapvetően a számunkra fontos információk (az általánostól egészen a személyesig) halomba hordását jelenti. Azáltal, hogy az adataink néhány jól szervezett rendszerbe kerülnek, egyben megnő annak a kockázata, hogy a potenciális támadók ezek megszerzésével egyszerre nagyon sok fontos adathoz juthatnak hozzá. Tehát rendkívül fontos, hogy jól védetté tegyük PIM-es eszközeinket. Szintén hasonló okok (az adatok redundancia-mentessége, egyetlen jól szervezett rendszerben való szereplése), illetve az esetleges műszaki hibákból eredő adatvesztés miatt fontos a rendszeres és megbízható mentés!

A „találjunk meg mindent” kitétel már maga is azt sugallja, hogy óriási méretű a potenciális keresési univerzum, így minden eszközt be kell vetnünk, hogy a minket érdeklő információkat megtaláljuk. Keresési tevékenységünk folyamatos mentésével például fontos összefüggéseket láthatunk meg, könnyedén hozzáférhetünk korábban már megtalált weboldalakhoz.

A második szint, a szűrés, az első szint hatalmas méretét hivatott számunkra kezelhető és átlátható méretűvé varázsolni. Gondoljunk csak a modern levelezőkliensek automatikus levélkezelésére (bizonyos címekekről érkező leveleket a megadott feltételek szerint szűrni tudunk, a rendszer automatikusan kategorizálja, és rendszerbe szervezi az e-maileket). Szintén nagyon fontos az elektronikus

levelezési rendszereknél egy hatékony spamszűrő alkalmazása. A feed-olvasók segítségével azonnal a minket érdeklő híreket tudjuk olvasni, nem kell azokat mintegy „levadásznunk” a nagy hírportálokról, blogokról.

Az egységesítés több szempontból fontos, ugyanis leghatékonyabban a minél homogénebb dolgokat tudjuk rendszerbe szervezni, elkerülve így azt a kuszaságot, amely a különböző formákból adódna. Az egységesítés kérdésköre örökzöld téma a PIM világában, ezt tárgyalja például *David Karger* és *William Jones* cikke is [6]. A nem egységesített információt sajnos nem tudjuk normális rendszerbe szervezni. Ha próbálkozásaink ellenére sem sikerül egységes formátumra hoznunk a dokumentumokat, akkor legalább törekedjünk a metaadatok egységességére!

A negyedik pont jelenti a PIM lelkét, ugyanis módszeres rendszerezés és katalogizálás nélkül nincsen személyes információmenedzsment sem, csupán adatok halmazáról beszélhetünk. Törekednünk kell arra, hogy a létrehozott PIM-rendszer minél egyszerűbb és átláthatóbb legyen. Nem hátrány az egységes felület sem. Használhatunk több eszközt (számítógép, online eszközök, PDA, mobiltelefon), azonban ez ne jelentse feltétlenül adataink széttöredezését, használjuk ki a szinkronizáció adta előnyöket!

A PIM helyzete

Ha a PIM-nek mint kutatási témának az elterjedését vizsgáljuk a világban, láthatjuk, hogy népszerű területről van szó, melynek művelői évente tartanak konferenciákat, publikálnak folyóiraticikkeket, illetve szakkönyveket. A *Washingtoni Egyetem* (*University of Washington*) gondolja a téma egyik legrelevánsabb és legszínvonalasabb weboldalát. A honlapon számos beszámolót és előadásanyagot olvashatunk az eddig lezajlott konferenciákról, valamint egy több mint ezer tételes bibliográfiát is találunk a megjelent tanulmányokról és könyvekről, illetve egy rövid ízelítőt a vonatkozó weboldalakról [7].

A konferenciákon elhangzott előadások kivonatát is megtalálhatjuk az oldalon, ezekben az utóbbi idők szinte összes jellemző trendjét bemutatták. Felülnézeti jelleggel, a legfontosabb irányokat ilusztrálандó, ragadjunk ki néhány témát a konferenciákról: 2006-ban foglalkoztak például az embe-

ri emlékezet szerepével a különféle PIM-rendszerekkel kapcsolatban [8], a privát élet (privacy) és a PIM viszonyával [9], vagy például a mobilitás kérdésével [10]. 2008-ban is hasonló témák kerültek elő, például: szemantikus hálózatok és más csoportos rendszerek [11], egy innovatív és interaktív asztali megoldás [12], saját dokumentumaink címkézésének problematikája [13].

Az internetes források mellett érintőlegesen néhány könyvet is be kell mutatnunk. A *William Jones* és *Jaime Teevan* által szerkesztett válogatás: *Personal Information Management* [14] a PIM alapelveit ismerteti, beszél az információmérgezésről, beszámol az említett konferenciákról. *William Jones* másik nagy munkája a „Keeping Found Things Found” [15] címet viseli, az alcím pedig a beszédes „The Study and Practice of Personal Information Management”. Olyan interaktív technológiákat mutat be, amelyekkel könnyebbé tehetjük mindennapi életünket. Főleg gyakorlati oldalról közelíti meg a kérdést.

A kicsit régebbi kiadású, szintén gyakorlatiasabb jellegű „Personal Information Management: Tools and Techniques for Achieving Professional Effectiveness” [16] kulcsszava a hatékonyság, áttekintve az információs környezetünket jól szervezetté tenni tudó megoldásokat.

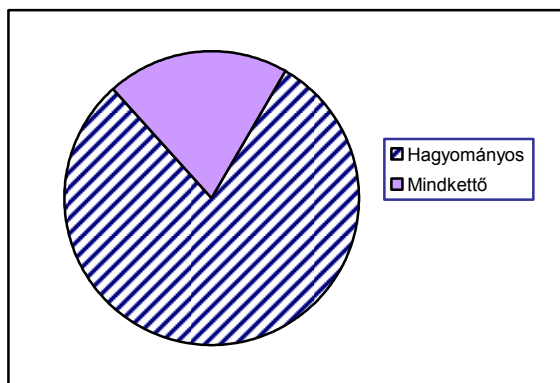
Az információs túltelítődés oldaláról közelíti meg a kérdést *Odette Pollar* könyve: *Surviving Information Overload* [17]. A szerzőnőt azért is érdemes kiemelni, mert jó példa a később bemutatásra kerülő PIM-oktató (personal information trainer) személyére, jó bizonyíték erre a honlapja is (*smartwaystowork.com*), ahol az általa nyújtott szolgáltatásokat népszerűsíti.

A *David Weinberger* által jegyzett „Everything is Miscellaneous” [18] ismét más oldalról közelíti meg a PIM kérdéskörét, azt próbálja meg elmondani, hogy mi minden változott meg körülöttünk az elmúlt évek során. Olyan hatékony online szolgáltatásokat ismerünk meg, amelyeket az emberek egyre inkább szokványos eszközöknek tekintenek.

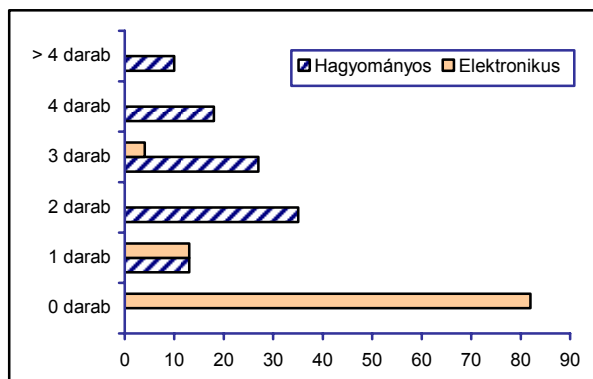
A „Personal Content Experience: Managing Digital Life in the Mobile Age” című kézikönyv [19] a mobil eszközök és a személyes információkezelés viszonyára összpontosít, olyan innovatív megoldásokat bemutatva, amelyek még csak a könyv írásának idején kezdtek elterjedni, napjainkra viszont mindennapossá váltak.

A könyvek és a konferenciák mellett két kutatási programot érdemes megemlíteni; az egyik 1995-ben zajlott, így nem igazán tekinthető naprakésznek, viszont történeti szempontból mindenképpen jelentősnek mondható. Azt tárták fel benne a 90-es évek közepén, hogy a nagy internet-boom előtt hogy nézett ki a különböző PIM-területek megoszlása (2. ábra).

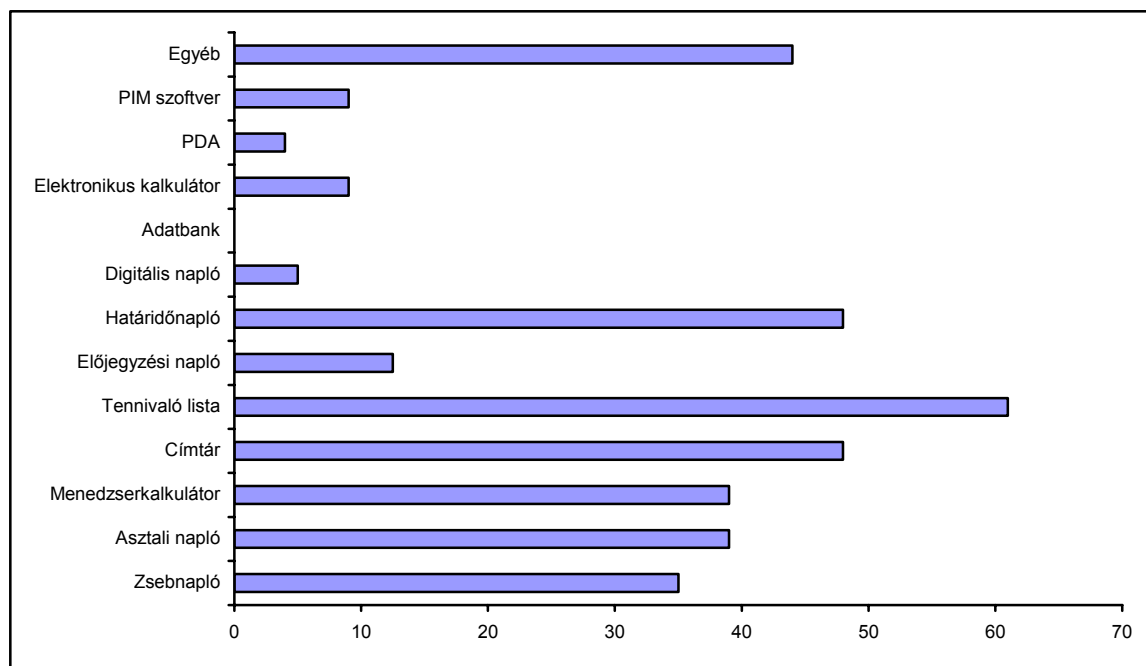
A másik kutatási programot (Managing the Digital University Desktop) [20] a *Duke Egyetem* jegyzi. Honlapjuk fejlesztése láthatóan megállt 2006-ban, azonban így is sok hasznos információt tartalmaz, ilyen például a *Definitions* néven futó PIM-es meghatározásgyűjtemény.

Elektronikus és hagyományos technológiák használata

0, 1, 2, 3, 4, 4-nél több hagyományos vagy elektronikus PIM-eszköz használata

Az egyes PIM-eszközök százalékos megoszlása

2. ábra Az 1995-ös felmérés eredményei

(Forrás: JONES, Stephen R.; THOMAS, Peter J.: Empirical assessment of individuals personal information management systems, Behaviour & Information Technology, 16. köt. 3. sz. 1997, p. 158–160.)

A személyes információszerzés hazai helyzete már kevésbé sokrétű és összetett, mint a külföldi, azonban szerencsére itt is történt néhány előremutató kezdeményezés. Ezek közül ki kell emelnünk a már említett PIM-tanfolyamot [1], melynek honlapja szinte hiánypótló a magyar interneten, mintegy PIM-kikötőként szolgál a téma iránt érdeklődőknek. A tanfolyam az *Informatika a Nemzetvédelmi Képzésben Alapítvány* szervezésében jöhetett létre [21], Drótos László és Moldován István közreműködésével. Úttörőnek számított a tanfolyam, mivel Magyarországon nem örvend túl nagy ismertségnek a téma, pedig nagy szükség volna arra, hogy az emberek magukévá tegyék a PIM alapfogalmainak.

A személyes információszerzést akár egy tanfolyam keretein túl is lehetne szolgáltatásként kínálni az azt igénylőknek. A szolgáltatást nyújtó személy a personal information trainer (PIT = személyes információs tréner) [22], a vállalati CKO (chief knowledge officer ~ tudásigazgató) intézményéhez hasonlóan nem csupán vállalati környezetben segíthetné a megrendelő információs környezetének kialakítását, rendbetételét [23].

A következőkben néhány ilyen potenciális területet mutatunk be egy elképzelt PIT szolgáltatásportfóliójából:

• RENDCSINÁLÁS – FÁJLKATEGORIZÁLÁS

A számítógépen található fájlok dzsungelének franciakertré változtatása. Az évek során felhalmozódott dokumentumállomány kezelése nem egyszerű, főleg ha az állományok rendszerezés nélkül, vagy valamilyen ad hoc rendszer szerint tárolódnak a gépen.

Folyamata: Szükség van az eddigi kaotikusan jelen lévő fájlok típusának felmérésére, egy hatékony tárolási rendszer kidolgozására, a könyvtárszerkezet létrehozására, beszélő fájlnevekre. Fontos, hogy az újonnan keletkező állományok is a megfelelő helyre kerüljenek, jó fájlnevekkel.

• ARCHIVÁLÁS – ADATMENTÉS

Nem lehet eléggé hangsúlyozni a fontosságát. Jellemző ugyanis, hogy minden fontos dolgot a számítógépünkön tárolunk, azt gondolva, hogy az mindig ott lesz nekünk és tökéletesen is fog működni, így a számunkra sokszor életbevágóan fontos dokumentumok a legnagyobb biztonságban vannak. Sajnos ez olyan illúzió, amire már nagyon sokan ráfizettek.

Folyamata: Szükség van a kimentendő adatok körének felmérésére (jó, ha ezek már karbantartott és megfelelően kategorizált, felcímkézett fájlok),

ezután valamilyen külső adathordozóra kerülnek az adatok (ennek típusa főleg a meglévő lehetőségektől, illetve a fájlok mennyiségétől függ).

• SZEMÉLYES SEGÍTSÉG NYÚJTÁSA A SZOFTVEREK HASZNÁLATÁHOZ

Néhány egyszerű, addig nem használt, vagy csak részlegesen kihasznált programmal rengeteg időt spórolhatunk, és sokkal hatékonyabban tudjuk szervezni mindennapi munkánkat. Apró trükkökkel, eldugott beállításokkal, billentyűkombinációkkal megkönnyíthetjük munkánkat.

Folyamata: Fel kell mérni, hogy a felhasználó milyen programkörnyezetben van otthon, meg kell tanítani ezek hatékony használatára, az addigi interakciók alapján kiderülnek azok a területek, ahol „szoftverlyukak” vannak, ezekhez egyszerű és megbízható szoftvereket tudunk ajánlani, amelyeket rövid betanítás után az ügyfél önállóan tud használni.

• ONLINE ÍRÓASZTAL (GOOGLE, GMAIL, CALENDAR, DOCS)

Egy személyre szóló internetes kezdőlappal rengeteg időt spórolhatunk meg. Egyetlen oldalról érhetjük el leveleinket, könyvjelzőinket, kedvenc hírportálunk aktuális híreit, az időjárás-előrejelzést, a határidőnaplónkat, szótárakat, és még számos hasznos dolgot. A személyes információszerzés központi eleme tud lenni egy jól beállított, és testre szabott személyes startoldal. Kiemelten hasznos az ilyen kezdőlap, ha több gépről (párhuzamos eszközhasználat!) is szoktunk internetezni.

Folyamata: Fel kell térképezni, hogy a felhasználó milyen internetes szolgáltatásokat használt eddig. Ezután megismertetjük vele az iGoogle lehetőségeit, az általa használt szolgáltatásokat elérhetővé tesszük számára a saját oldaláról, emellett új területek (gadgetek, RSS csatornák stb.) felfedezésére biztatjuk.

• MAGÁNCÉLÚ DIGITALIZÁLÁS MEGTANÍTÁSA

Napjainkban egyre gyakrabban merül fel az az igény, hogy személyes dokumentumainkat, és egyéb gyűjteményeinket archiváljuk, biztonságosabbá tegyük. Ennek egyik jól bevált módja a digitalizálás. Szerencsére ehhez a munkához egyre kifinomultabb, amatőröknek szánt technikai eszközök állnak rendelkezésünkre, sokszor utolérve, néha már-már meghaladva a néhány évvel ezelőtti professzionális készülékek teljesítményét és minőségét. Az ilyen eszközökkel bárki digitalizálni tudja fotóit, iratait, könyveit, hang- és videofelvételeit, tárgy-gyűjteményeit. Azonban ezen a területen is sok tudnivaló van: optimális digitalizációs minőségek, fájlformátumok, szöveges

anyagok OCR-ezése stb., amiben egy tréner sok segítséget nyújthat.

Folyamata: A legfontosabb annak eldöntése, hogy mit akarunk digitalizálni. Ezután megismerkedünk a célhardverrel, ha ilyen még nem áll rendelkezésre, kellő tájékozódás után javasolunk egyet az ügyfélnek. Megismertetjük a kezdő lépésekkel és az alapvető szakismeretekkel; itt kiemelten fontosnak tartom, hogy menet közben az esetlegesen felmerülő problémákat is kezeljük.

Hardvereszközök

A személyes információszerzés jellemzően valamilyen hardvereszközön valósul meg; egyrészt ezért kell foglalkoznunk a PIM eszközháttérrel, másrészt pedig történeti okból, hogy képet kapjunk a fejlődés múltbéli és jövőbeli irányairól.

A legegyszerűbb és leguniverzálisabb eset, amikor egy sima asztali számítógépet, vagy jobb esetben egy laptopot használunk munkánk során. A laptop a nagyobb mobilitás miatt előnyösebb, azonban ha jól választjuk meg PIM-eszközünket, akkor egy asztali PC sem jelent hátrányt. A kategória legnagyobb előnye a rendkívül széles személyre szabhatóság. Könnyedén ki tudjuk alakítani a számunkra legkényelmesebb munkakörnyezetet, hiszen bármilyen programot szabadon telepíthetünk, és részletesen konfigurálhatunk. Fontos elkülönítenünk az asztali offline eszközöket, illetve a különféle online szolgáltatásokat. Az előbbiek általában összetettebbek, és bizonyos típusú munkálatokra alkalmasabbak, de az utóbbi időben az online eszközök annyit fejlődtek, hogy egyre inkább versenyképesek egy-egy professzionális programmal is. Az internetes információszerzés és tárolás legnagyobb előnye kétségtelenül a szabadabb és mobilabb hozzáférhetőség, ezzel sokszor nehéz versenyeznie az asztali megoldásoknak.

Történetileg tekintve a személyes információszervezést lehetővé tévő eszközökre – ahogy sok más területen –, itt is a személyi számítógépekkel indult minden. Ezután következtek a PIM történetéből kihagyhatatlan digitális személyi asszisztensek, azaz PDA-k. Az Apple 1987-en indította útjára a Newton platformot, amely az első ilyen típusú készülék volt. Ez a cég számos forradalmi változást indított el mind az informatika, mind az általunk tárgyalt személyes információszerzés területén. Elég, ha csak az okostelefon kategóriát megteremtő és elterjesztő iPhone-ra, vagy a nem olyan ré-

gen megjelent iPad-re gondolunk (ez szintén új kategóriát teremtett: a tábla PC-ket, amelyek éppen az elkövetkező időszakban fogják várhatóan meghódítani az egész világot). A PDA-k létezésének oka és egyben célja tulajdonképpen maga a PIM. A PDA-k legfontosabb alapszoftvereit szintén a PIM betűszóval szokták jelölni, ez talán jól rávilágít az iménti gondolat igazságára. A négy legfontosabb alapszoftver, ami a gyártótól függetlenül minden gépben megtalálható: a naptár, a címjegyzék, a tennivalók és a jegyzetkönyv [24].

Ezek az eszközök robbanásszerű fejlődést és terjedést mutatnak, mind számukat, mind szolgáltatásaik körét tekintve. Okostelefon alatt ma olyan mobiltelefont értünk, amely birtokában van a digitális asszisztensek összes létező képességének. Az ilyen a telefonokon komoly operációs rendszerek futnak, ugyanúgy megtalálhatóak rajtuk a PIM-es programok, ahogyan régebben a PDA-kon. Az utóbbi időben óriási növekedést mutattak az eladások. A legismertebb okostelefonok és gyártói: iPhone, Blackberry, HTC, Samsung, Nokia, Motorola. Szinte már az összes mobilgyártó előrukkolt valamilyen modellel. Emellett számos telefonos operációs rendszer (iOS, Android, Windows Phone 7, Symbian, MeeGo, Bada stb.) is verseng egymással ezen a területen. Mindenképpen aktuális és „forró” területét jelentik mind az ICT (information and communication technologies = információs és kommunikációs technológiák), mind a PIM világának. Szintén nagyon aktuálisnak számítanak a korábban már említett tábla PC-k; az előttünk álló hónapokban fog megjelenni sok korábban bejelentett modell. Személy szerint úgy gondolom, hogy az ilyen eszközöknek nagyon fontos szerep jut majd a jövő személyes információszerzésében.

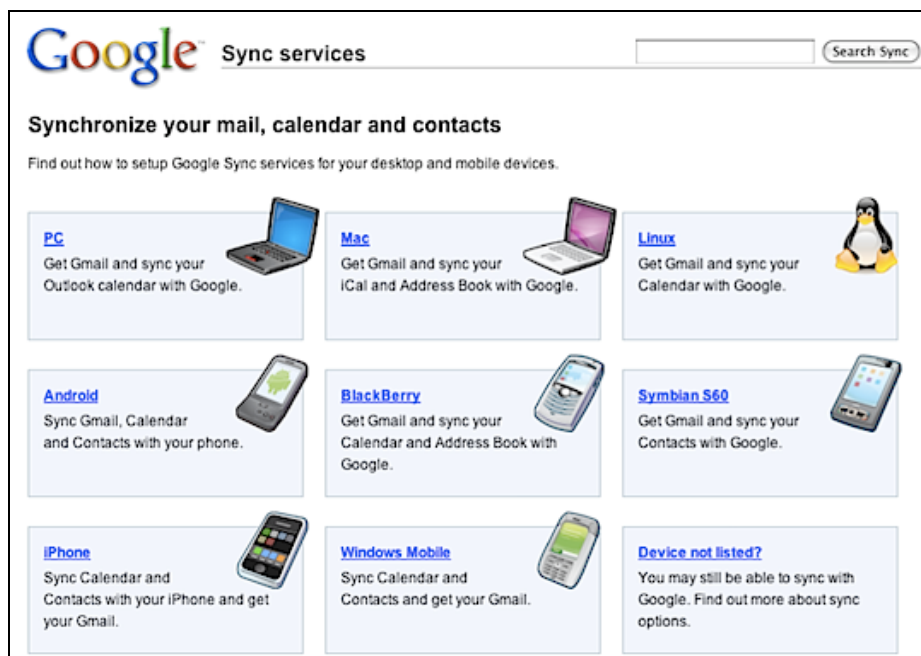
Szinkronizáció

Több helyen említettük már a szinkronizáció fontosságát, most nézzük meg, hogy tulajdonképpen mit is jelent ez a szakszó! Informatikai értelemben akkor használjuk a kifejezést, ha a fizikailag különböző helyeken és eszközökön tárolt adatok egyforma állapotban vannak, mindenütt naprakészek. Ez azonban nem mindig a legutolsó változat dominanciáját jelenti, hiszen képzeljünk el egy mobiltelefonos névjegyet és egy számítógépes címlistában található bejegyzést, amelyek egyébként teljesen megegyeznek. Ha a névjegyhez hozzárukkolunk egy plusz telefonszámot, a PC-s listából pedig kitörölünk egy e-mail címet, akkor ezek együttese

fogja tartalmazni a helyes adatokat. Ilyen esetekben van szükség az adatok összhangba hozására, hogy a két adatbázis ismét konzisztens legyen. A szinkronizáló szoftver megvizsgálja a két adatbázisban történt változásokat, és a két bemeneti forrásból legyárt egy kimeneti adatbázist, amelynek rekordjai teljes összhangban állnak. Így érhetjük el, hogy ugyanazt a naprakész, és minden szükséges adatot tartalmazó adattárat (címlista, telefonkönyv, határidőnapló stb.) minden egyes eszközünkön használni tudjuk.

Egyébként maga a szinkronizáció kettős célt szolgál, hiszen a fent vázolt cél mellett egyfajta backup-ként (biztonsági mentés) is szolgálhat. A szinkronizációra számos szoftver létezik; két fő kategóriát különböztetünk meg: az offline és az online működőket. Ha adataink kényesek, és nem akarjuk senki másra bízni kezelésüket, akkor válasszuk az offline eszközöket, ha viszont teljesen szokványos és hétköznapi adatokkal dolgozunk, akkor bátran használhatjuk az online megoldásokat. Az offline szoftverek hátránya a helyhez kötöttség, nem férünk hozzá bárholnan a biztonsági mentéshez. Ezzel szemben az online megoldások bárholnan elérhetők, továbbá képesek a folyamatos szinkronizációra, akár automatikusan végrehajtják azt a háttérben, külön kezdeményezésünk nélkül is.

A Google bizony már a szinkronizációra is kínál ingyenes online eszközt Google Sync néven [25]. A szolgáltatás a google.com/mobile/sync címen érhető el, jó néhány típusú készülékkel hozzáférhető (8. ábra). Használata teljesen ingyenes, csupán egy Google accountra van szükségünk hozzá [26]. „Miután megadtuk a szükséges adatokat, a névjegyeink és a naptárbejegyzéseink a Gmail és a Google Calendar fiókunkba kerülnek. A folyamat viszonylag jól gazdálkodik a sávszélességgel, egy üres szinkronizálás mindössze 8 KB forgalmat generál, 140 darab névjegy elküldése pedig összesen 54 KB adatforgalommal megúszható. A névjegyek a Gmail felületén tetszés szerint szerkeszthetők, a következő szinkronizáláskor a frissített adatok a telefonra kerülnek.” [27] Ha telefonunkat aktívan használjuk jegyzetelésre, határidőnaplós bejegyzésekre, sűrűn fogadunk névjegyeket, akkor mindenféleképpen érdemes egy ilyen online szinkronizációs eszköz használata. A kutató szemével pedig látnunk kell, hogy a különböző eszközök konvergenciája mellett, az azokon tárolt adatok konvergenciája is erősen zajlik. Ez mindenképpen pozitív folyamat, hiszen így létrejön egy egységes, de több helyen tárolt, állandóan naprakész, több táblából álló, konzisztens adatbázis, mely jóval hatékonyabb, mint a sok eszközön tárolt, különböző tartalmú, széttagozott, egyes részeiben redundáns, kusza, adatbázisnak sokszor nem is nevezhető „valami”.

8. ábra A Google Sync sok fajta eszközön elérhető
(<http://www.iphoneuserguide.com/wp-content/uploads/2009/02/picture-6.png>)

PIM-területek

Most pedig következzen egy katalógusszerű, felülnézeti kép a PIM legfontosabb részterületeiről, mintegy rávilágítva arra, hogy igazából milyen konkrét dolgokról is szól a személyes információszervezés témája. Természetesen javarészt ismert elemekről van szó, azonban mégis fontosnak tartottam összegyűjtésüket.

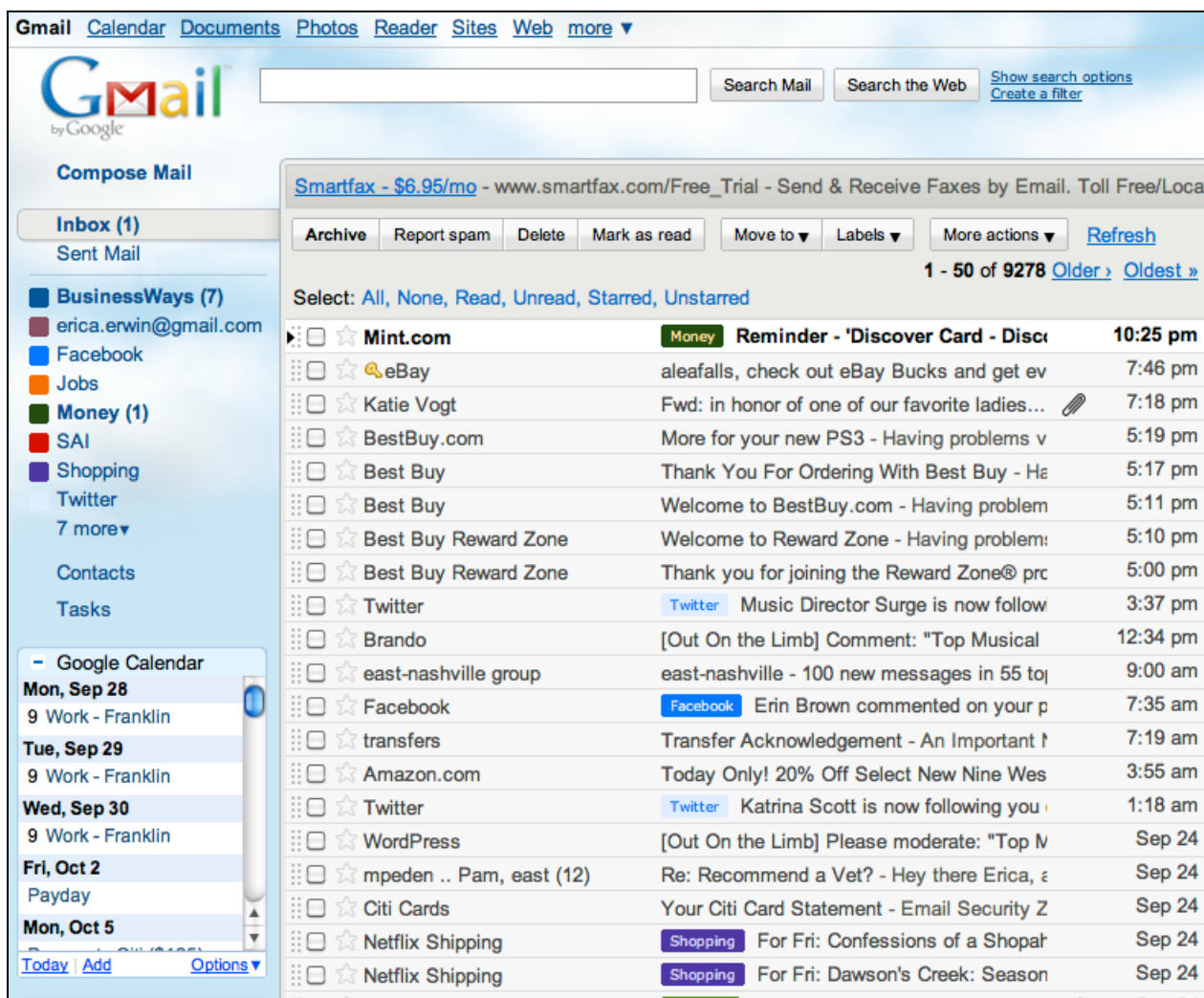
E-mail

Az elektronikus levelek jó kiindulópontnak tűnnek, ha rendezni akarjuk információinkat, ugyanis a legtöbb ember maximum mappákba teszi az beérkező leveleket. Ha szüksége van egy levélre, nem nagyon használja a sokrétű visszakeresési lehetőségeket, különféle szűrőket. Az utóbbi időben nagy

népszerűsége tett szert néhány online levelezőrendszer, amelyek bizonyos szolgáltatásaikat tekintve túlmutatnak az asztali levelezőkliensek funkcionalitásán (3. ábra).

Címjegyzék

Egy jó címjegyzéknek szorosan kapcsolódnia kell az e-mail-alkalmazásunkhoz, mivel legtöbbször e-mailben kerülünk kapcsolatba új emberekkel, így kézenfekvő, hogy egyúttal el tudjuk tárolni az új ismerős adatait, arról nem beszélve, hogy egy új levél megírásakor is hasznos, ha nem kell hosszasan keresgelnünk a partner e-mail címét. Nem szabad elfeledkeznünk a másik fő kapcsolattartási módról, a mobilok telefonkönyvéről sem. A fő szabály, hogy lehet több címjegyzékünk, de azokat mindig szinkronizáljuk!

3. ábra A Gmail felülete

(<http://aleafalls.com/wp-content/uploads/2009/09/Screen-shot-2009-09-25-at-10.26.50-PM.png>)

Határidőnapló

A határidőnaplók fő ereje azok naptárszerűségéből fakad. Ez az egyik olyan terület, ahol egy elektronikus eszköz használatával számtalan új lehetőséget kapunk a hagyományos típushoz képest. Ilyen plusz szolgáltatások a különféle típusú naptárak létrehozásának lehetősége (munka, család, egyéb). Ezek úgy is tudnak viselkedni, mintha egymástól teljesen függetlenek lennének, de szükség szerint össze is vonhatjuk őket egyetlen határidőnaplóvá. Szintén ilyen plusz lehetőség az online eszközök-nél a napló megosztása.

Tennivalók

Bizonyos elemeiben hasonlít a határidőnaplóhoz, azonban annál jóval egyszerűbb, mivel hiányoznak belőle a naptárelemek. Jellemzően arra tudjuk használni, hogy felírjuk az aznapi, vagy a következő napi tennivalóinkat, mintegy elektronikus post-it-ként alkalmazva őket.

Jegyzetek

Egyszerű jegyzetöbökről van szó, melyek azt az alapvető igényt hivatottak kielégíteni, hogy szeretünk felírogatni különböző dolgokat, hogy azok később a rendelkezésünkre álljanak. A legfontosabb, hogy bármikor használható legyen, továbbá könnyen elérjük, hogy jó ötleteinket, gondolatainkat le tudjuk jegyezni.

Hírcsatornák (RSS feedek)

Az RSS (Really Simple Syndication) magyarul egyszerűsített hírközlést jelent, melyet a tartalom-szolgáltató portálok, weboldalak publikálnak. A hírcsatornák esetében a hír címét és bevezetőjét tartalmazza egy-egy bejegyzés, de egy kattintással a teljes hírhez is hozzájuthatunk. Mivel a felhasználót egyszerre több szolgáltató hírei is érdekelhetik, ezért az RSS olvasóprogramokban több hírcsatorna is szintetizálható [28]. Nemcsak hírportálokra iratkozhatunk fel, hanem például nyomon követhetjük a tv-csatornákon vetített műsorokat, vagy naprakész tájékoztatást kaphatunk kedvenc blogjaink legújabb bejegyzéseiről is.

Levelezőlisták

Több ember összefogása legegyszerűbben levelezőlisták segítségével érhető el. Iskolai csoportok, közös hobbi iránt érdeklődők, de intézmények és cégek is előszeretettel használják munkatársaik

tájékoztatására és belső kapcsolattartásra. Minket elsősorban a felhasználó oldaláról érdekelnek, ugyanis nagy levélforgalmuk miatt sokszor rászolgálnak az alapos rendbetételre. Mivel e-mailben érkeznek, a lehetőségeket leginkább az e-mail-kliens határozza meg.

Könyvjelzők kezelése

A könyvjelzők kezelése a web 2.0 megjelenésével fejlődött sokat. Jó néhány online könyvjelző megosztó rendszer (delicious, diigo stb.) jelent meg, ezeket a social bookmarking (társasági könyvjelzőzés) [29] kifejezéssel szokták jelölni. A böngészők több szempontból sem alkalmasak egy bizonyos elemszám fölötti könyvjelzőállomány kezelésére. Másik nagy hátrányuk a helyhez kötöttség. Ezeket a problémákat hivatottak kiküszöbölni az online könyvjelzőkezelő szolgáltatások. Szintén fontos vonás ezeknél a site-oknál a közösségi jelleg és a kedvenc linkjeink más emberekkel történő megosztása.

Katalógusok

Leginkább a hagyományos könyvtári katalógusokhoz hasonló dologról van szó, a különféle gyűjteményeink (videokazetta, DVD, képregény stb.) számítógépes nyilvántartása nagy segítség a visszakeresésnél, egy adott állománynagyság esetén pedig egyenesen nélkülözhetetlen.

Instant üzenetküldők

Egyre többen és többen használnak instant üzenetküldőket (MSN, Skype, Gtalk, Meebo stb.), ahol néha fontos információtömegeket, máskor csak kis információmorszákat cserélnek ki két vagy több ember között. Nagymértékben meg tudja könnyíteni az életünket, ha ezeket az információkat később is vissza tudjuk keresni, ezért fontos dolog a beszélgetéseink naplózása. Nem szabad azonban megfeledezni adataink biztonságáról, így a naplót mindig titkosítsuk!

Közösségi oldalak

Az eddigi felsorolásból talán kicsit kilógnak, azonban mégis idekíváncsoznak, hiszen ezek a szolgáltatások kapcsolati hálónk szervezésére, nyilvántartására szolgálnak, továbbá olyan kommunikációs és megosztó funkciójuk is van, amely mindenképpen a PIM fennhatósága alá tartozik. Meg kell még említenünk, hogy aki több ilyen oldalon is regisztrál, annak gondot okozhat ezek egyidejű figye-

lemmel kísérése és napi karbantartása (visszaigazolások, üzenetváltások, privacy védelme), tehát ezen a téren is fontos szerepe lenne a PIM-elvek és technikák ismeretének.

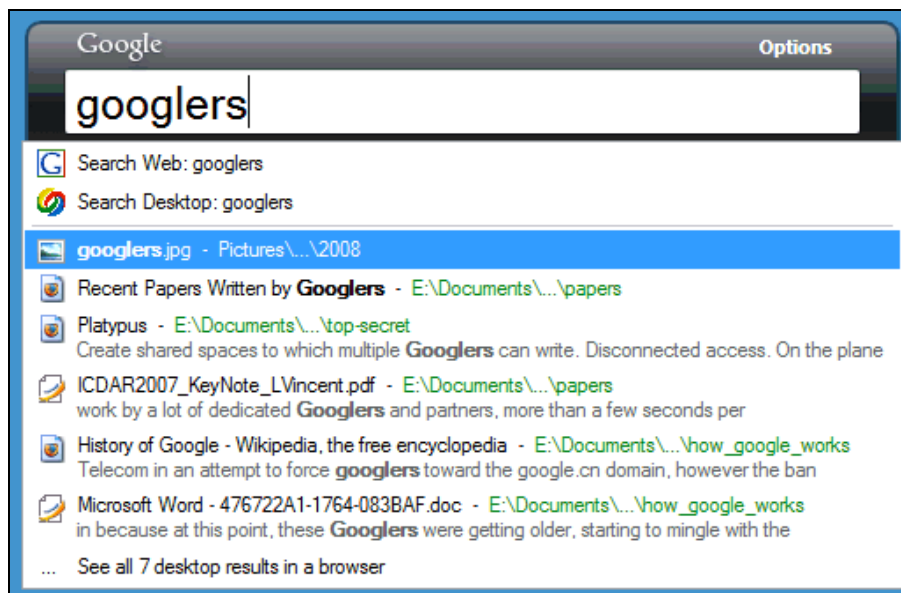
Könyvtárosok PIM-szolgáltatásai

Google Desktop Search

A Google Desktop Search (GDS) programot úgy kell elképzelnünk, mintha a Google webkeresőjét telepítenénk a saját számítógépünkre. Természetesen nem csak a Google rendelkezik asztali keresőalkalmazással, van ilyen a Microsoftnak és a Yahoo-nak is, sőt kisebb szoftvercégek is foglalkoznak ilyen alkalmazások fejlesztésével. Írásomban sokszor hivatkozom a Google különböző szolgáltatásaira, ezt nem egyoldalúságból vagy részrehajlásból teszem, hanem azért, mert tényleg kiemelkedő és rendkívül hasznos alkalmazásokról van szó. A cég annyi ingyenes és újszerű szolgáltatást nyújt, hogy szinte megkerülhetetlen a PIM világában.

Felmerül a kérdés, hogy mivel tud többet a GDS, mint a Windows beépített keresője, vagy akár a Total Commander keresője. A titok az indexelésben rejlik, mivel a program indexeli a gépünkön lévő fájlokat, így a keresés jóval gyorsabbá válik, mint a régebbi típusú keresőknél. Teljes szövegű keresést tesz lehetővé többek között az e-mailek,

dokumentumok, zenefájlok, fényképek, chatbeszélgetések, a Gmail-fiókunk és az általunk megtekintett weboldalak között. Egy ilyen típusú keresés sokban különbözik egy szokványos webes kereséstől, mivel sokszor olyan többletinformációval, metaadattal, vagy valamilyen asszociációval rendelkezünk a keresett elemről, amelyet ki is használunk. Ilyen lehet például egy levél feladója, vagy egy fájl érkezésének időpontja is [30]. Miután telepítettük a szoftvert, az hozzálát a gépen tárolt e-mailek, fájlok és internetes előzmények indexeléséhez. A program csak akkor végzi ezt az egyszeri indexelést, ha a számítógép több mint 30 másodpercig tétlen. Ez a tevékenység tehát nem lassítja a gépet, viszont az elemek számától függően akár több óráig is eltarthat. Az alkalmazás mindig naprakészen tartja az indexet: amint e-mailt kapunk, fájlokat módosítunk, vagy megnézünk egy weboldalt, rögzíti az új adatokat [31]. Egy keresőszó begépelésekor azonnal megkapjuk az egyezéseket, azonban lehetőségünk van az összes találat listászerű megjelenítésére is (4. ábra). Ezek már egy webböngészőben jelennek meg. A GDS nemcsak a számítógépen való keresésben, hanem az interneten történő információgyűjtésben is segít, az oldalsáv és a modulok pedig megkönnyítik az adatok rendszerezését. De mi az az oldalsáv? Ez egy személyre szabott felület, ahová különböző gadgeteket illeszthetünk be. Rengeteg ilyen modul szerezhetünk be az internetről. Számosat a Google készített, de jó néhányat teljesen független fejlesztők programoztak.

4. ábra Google Desktop Search

(http://4.bp.blogspot.com/_ZaGO7GjCqAI/R_AWzepQvDI/AAAAAAAUI/2ppwih4wn9U/s640/google-desktop-hyper.png)

Miért került a szolgáltatás ismertetése a könyvtárosok PIM-szolgáltatásai közé? Ennek két oka is van. Egyrészt maguknak a könyvtárosoknak is rendkívül hasznos a program, ha gyorsan szeretnének megtalálni valamit, akár a saját gépükön, akár a világhálón. Másrészt pedig egy könyvtárosnak mint információszerző szakembernek, kötelessége megismertetni az ehhez hasonló hatékony eszközöket a hozzá forduló felhasználókkal. Remélhetőleg a PIM vívmányaiban jártas emberként mentorálni tudja az információkezeléshez kevésbé értő embereket. Ehhez a mentoráláshoz olyan hatékony és egyszerű eszközök bemutatására van szükség, mint amilyen ez a kereső.

iGoogle

A GDS-hez szorosan kapcsolódva (jó néhány gadget mindkét felületen használható) most a kedvenc PIM-es eszközümet fogom bemutatni. Az iGoogle egy személyre szabott kezdőoldal, melynek lényege, hogy egyetlen lapról szinte az összes általunk használt webes szolgáltatást, illetve weboldalt el tudjuk érni. Az iGoogle 2005 szeptemberében indult a hivatalos Google blog szerint, ekkor még Personalized Home volt a neve [32]. Én 2007 májusa óta használom teljes megelégedéssel. Ekkorra tehető egyébként az oldal teljes körű megújulása is [33]. Saját oldal létrehozásához természetesen regisztrálni kell, illetve ha már van Google accountunk [34], akkor azzal is be tudunk lépni. Egy személyes kezdőoldal létrehozása jó „móka”, leginkább talán egy Lego-vár felépítéséhez tudnám hasonlítani. Számtalan elem áll rendelkezésünkre, melyeket felhasználhatunk az építkezés során. A cél az, hogy egy kézreálló, minden szükségeset tartalmazó (de nem túlzsúfolt!), esztétikus webhelyet hozzunk létre. Számomra a dolog legfőbb vonzerejét az jelenti, hogy egyetlen felületen integrálhatjuk az összes eddig említett PIM-eszközt és -szolgáltatást, melyhez bárhol hozzáférhetünk, teljesen eszközfüggetlen módon. Egy ilyen aggregáló oldal nagy segítség tud lenni egy kezdő internetező számára, de képes az internetfüggő felhasználók igényeit is kielégíteni. Munkánkhoz ugyanolyan jól használható, mint szórakozáshoz.

Miért jó a kezdő internetezőnek? Egy olyan stabil helyet nyújt az oldal (kezdőlapként beállítva), amely nagy bátorságot ad egy a világhálónak csak most ismerkedő felhasználónak, hiszen ezen az oldalon összegyűjtve mindig mindent megtalál, így

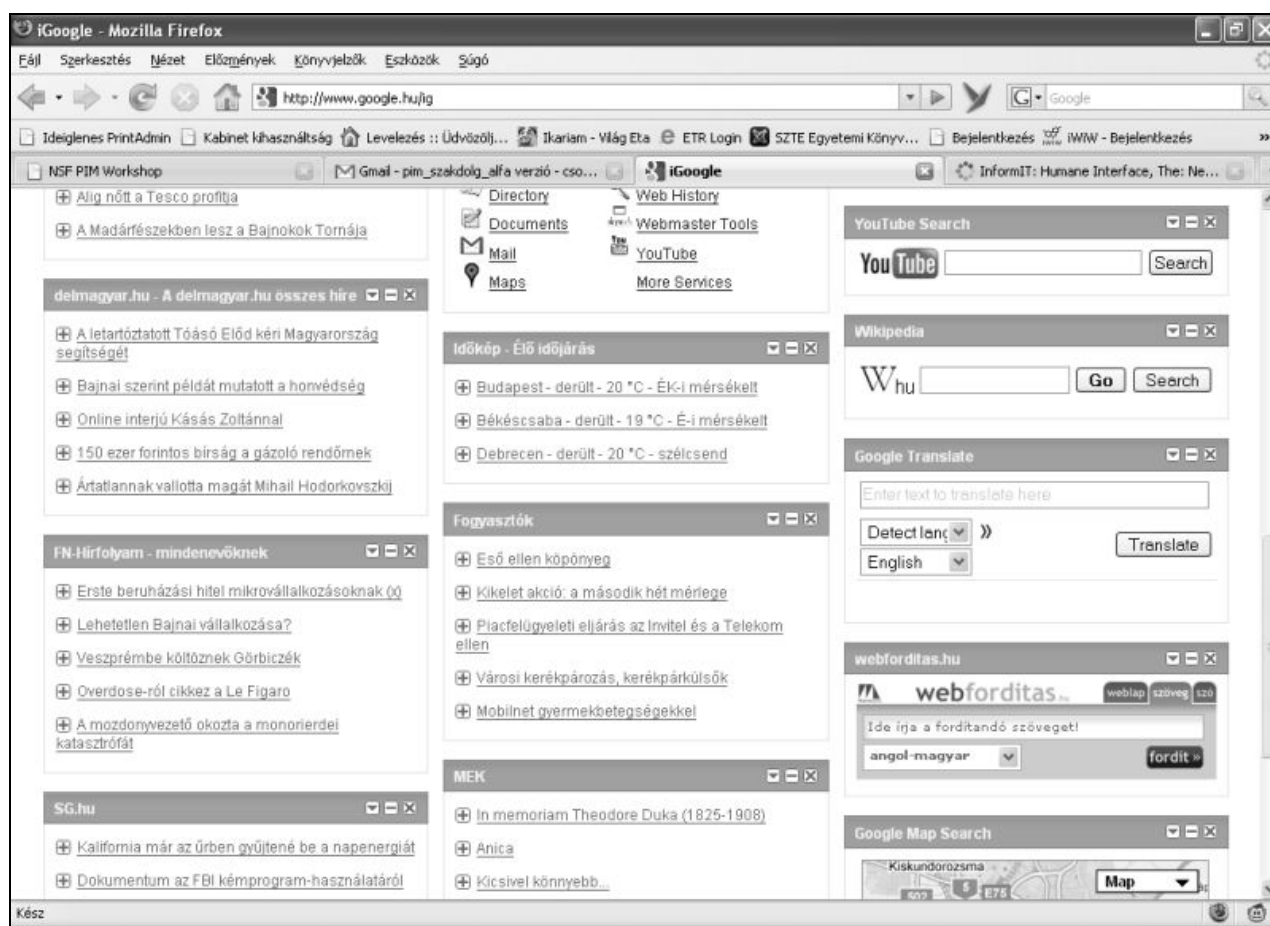
nem kell attól tartania, hogy „elveszik” az interneten.

Egy állandóan az interneten „lógó” ember talán még inkább ki tudja használni a szolgáltatás nyújtotta előnyöket, mivel itt folyamatosan nyomon tudja követni az összes általa bedrótozott online történést. Egy felületen kap értesítést az új levelekről, az IM üzenetekről, a tennivalókról, a találkozókról, a legfrissebb hírekről, a pontos időről stb. Jó néhány hasznos segédprogram „telepítése” is megoldható. Több fajta szótár, keresőgép, óra, számológép, játékprogram, útvonaltervező, időjárás-jelentő szoftver, IM program stb. applikálására nyílik lehetőségünk. Rendelkezésünkre áll egy könnyen hozzáférhető, post-it-szerű jegyzetkönyv, melyre bármikor rögzíthetjük az eszünkbe jutó és megjegyzésre érdemes gondolatokat. Ezek mellett közvetlenül hozzáférhetünk a Google összes szolgáltatásához, egyetlen gombnyomással, külön bejelentkezés nélkül (5. ábra).

Természetesen az oldal integrálja a Google fő termékét, a webkeresőt is. Annyi pluszt kapunk egy sima kereséshez képest, hogy az általunk beírt keresőszavak, illetve a megtekintett oldalak mentésre kerülnek a Keresési előzmények szolgáltatás keretében. Részletes statisztikák is rendelkezésünkre állnak a keresési tevékenységünkről (megtudhatjuk például, hogy melyik napon vagy melyik hónapban kerestünk a legtöbbet). Az időbeli bontás mellett az is kiderül, hogy milyen kulcsszóra kerestünk legtöbbször.

A kezdőoldalon tárolhatjuk a teljes, katalogizált könyvjelzőgyűjteményünket is, mivel lehetőség van az elemek címkézésére (ezzel elkülönítésére és rendezésére). Ez tulajdonképpen egyfajta könyvjelző-katalógus, amely egy modern osztályozási rendszer segítségével valósítja meg a katalogizálást [35]. A fő előny egy statikus, böngészőbeli könyvjelzőgyűjteményhez képest akkor jelentkezik, ha több helyről használjuk az internetet. Nem okoz ugyanis problémát, hogy az adott gépen nincsenek mentve az éppen szükséges URL-ek, mivel a kezdőlapunkról egy kattintással elérhető bármely tárolt cím.

Startoldalunkra tetszés szerint köthetünk be RSS feedeket, így bármikor naprakészek lehetünk a világban történt eseményeket illetően, de emellett könnyedén figyelemmel kísérhetjük kedvenc blogjaink legújabb bejegyzéseit is.

5. ábra Így néz ki az iGoogle

Maga a felület igényes, átlátható, tetszés szerint alakítható a különböző témák alkalmazásával, melyek közül jó néhány dinamikus (a napok múlásával, illetve a napszak és évszak változásával a témák maguktól változnak). A beépített tartalmak boxokban jelennek meg, amelyeket jól tudunk szegmentálni, saját elrendezést használva, akár több oldalra szétbontva a tartalmakat.

Az iGoogle nagy segítség lehet a könyvtárosoknak, főleg a sok különböző beépített keresési szolgáltatásával, illetve a lefolytatott keresési eredmények rögzítésével, melyek így bármikor előhívhatók válnak. Szintén jó szolgáltatást tehetnek a könyvjelzőkezelő, a térkép, illetve az integrálható fordítóprogramok is. Bátran ajánlhatjuk az olvasóknak, illetve a hozzánk forduló internet iránt érdeklődő kezdő felhasználóknak is. Véleményem szerint szintén jól alkalmazható egy internet-használói tanfolyamon is, mint a web ablakát szélesre táró induló felület. Személy szerint már sok

emberrel ismerttettem meg a szolgáltatást, akik azóta is nagy megelégedéssel használják.

Állományrendezés

A nagy elemszámú, különböző típusú magángyűjtemények, és egyéb dokumentumtárak az egyes magángépeken, szinte „ordítanak” a rendszerezésért. Régebben divat volt listákat és nyilvántartásokat létrehozni a Microsoft Office különböző programjaiban. Néha egész komoly listák készültek a Word, az Excel és az Access szoftverek segítségével. Ezek a programok eltérő célt szolgálnak (szövegszerkesztő, táblázatkezelő, adatbázis-kezelő), így változó minőségű nyilvántartások születtek. Bizonyos típusú gyűjteményekhez az egyik program kevésbé volt használható, míg másokhoz jobban. Azt kijelenthetjük, hogy professzionális katalógusok készítésére nem voltak alkalmasak.

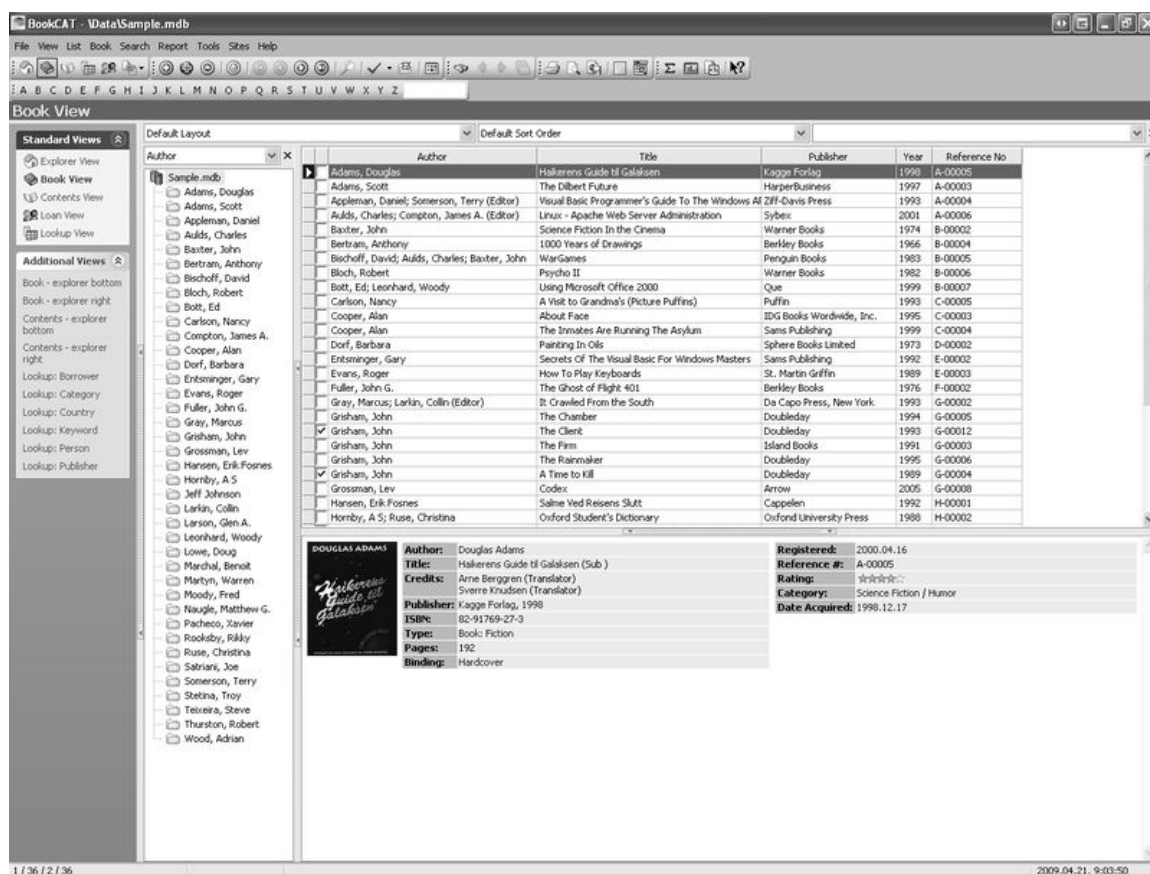
Azt is érdemes megvizsgálnunk, hogy milyen típusú gyűjtemények katalógizálását kell biztosítanunk

az érdeklődők számára. Természetesen a könyv mind hagyományos, mind elektronikus formában az egyik fő katalogizálendő dolog. Sokszor előfordulnak katalogizálendő CD- és DVD-gyűjtemények, illetve szintén említésre méltóak az mp3 formátumú zenei gyűjtemények. Ezek mellett természetesen számtalan más kollekció is létezhet (pl.: ásvány, sörlátét, bélyeg, képeslap), amelyek egytől-egyig alkalmasak (több-kevesebb munkabefektetéssel) a számítógépes katalogizálásra és egyfajta állományrendezésre.

Éles választóvonalat figyelhetünk meg a már eredetileg is számítógépen lévő, elektronikusan tárolt állományok (e-book, mp3), és a valamilyen fizikai hordozón helyet foglaló tartalmak (könyv, DVD) között. Azt gondolnánk, hogy a számítógépen tárolt fájlokkal egyszerűbb a dolgunk, hiszen azok már eleve ott vannak, nem kell semmilyen plusz információt felvinnünk a gépre. Ez sokszor valóban így van, azonban jó néhány esetben olyan fontos metaadatok hiányoznak, amelyek nélkül a hatékony állományrendezés, illetve katalogizálás lehetetlen. Ilyenkor ezeket a metaadatokat pótolnunk

kell. Másrészt a számítógépes állományoknál mindenféleképpen szükség van egy átlátható és következetes szisztéma szerint történő rendszerezésre. A katalogizálásnak e nélkül nem nagyon van értelme, mivel a visszakereshetőség erősen kérdésessé válik. Egy hatékony fájlrendszer kialakítása sokszor feleslegessé teszi a különálló katalógus létrehozását, mert maga a mappaszerkezet (esetlegesen metaadatokkal kiegészítve) egyfajta önálló katalógust valósít meg. A külsős információhordozóknál (pl. optikai lemezek, flash-memóriák) már sokkal inkább szükség van a szorosan vett katalogizálásra, mivel itt nem tudjuk azt a fajta könyvtárszerkezetet megvalósítani, mint a fenti esetben.

Nagyon sok jó katalógusprogram áll a rendelkezésünkre, ezek közül kettőt külön is kiemelnék. (A professzionális integrált könyvtári rendszereket a laikus felhasználók számára való elérhetetlenségük miatt kihagyom a sorból.) Elsőként a könyvek világára szakosodott BookCAT programról szólnék néhány szót (6. ábra). A programot tulajdonképpen

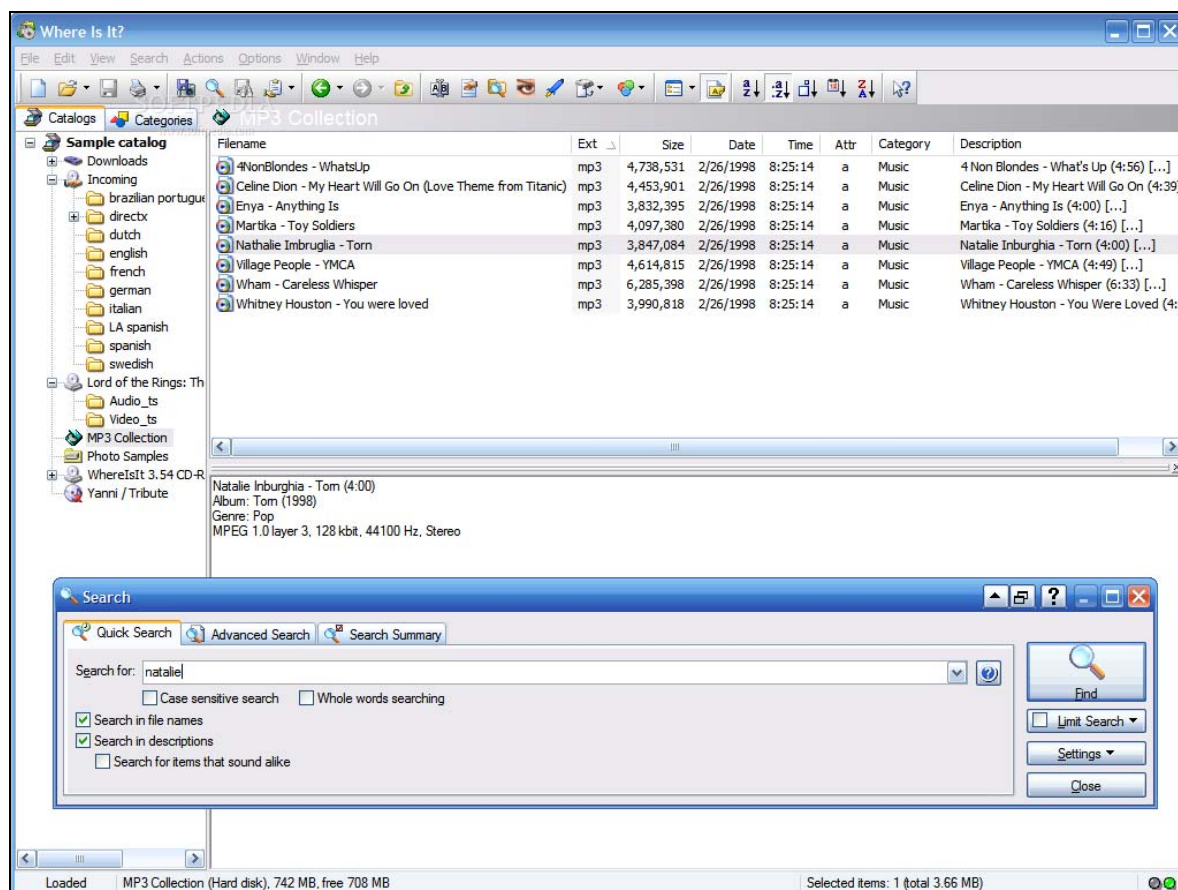

6. ábra BookCAT

úgy kell elképzelnünk, mint az integrált rendszerek katalógizáló modulját. Nyilvántartja, milyen könyveink vannak, azokat hol találjuk (pl. melyik polcon, kölcsönadtuk-e), egyúttal statisztikákat is készít róluk. A számtalan mező révén információk tömegét jegyezhetjük fel: szerző, cím, kiadó, ISBN szám, megjelenési idő, megjelenési hely, oldal-szám, eredeti cím, fordítások stb. Korlátlan számú könyv kezelésére képes, létrehozhatunk benne egyedi adatmezőket. Rugalmas keresőrendszere és jelentéskészítője van, és akár HTML-t is tudunk generálni az adatokból. A 6.1-es változattól automatikusan letölthetjük a könyvek adatait az internetről [36].

Másodikként a *Where Is It?* programot mutatnám be, melyet évek óta használok DVD-k nyilvántartására, de egy fotós magazin például fényképek osztályozására ajánlja [37]. A szoftver magyar nyelvű, a fájlokat bármilyen hordozóról (merevlemez, CD, DVD, pendrive stb.) képes beolvasni (7. ábra). Fontos, hogy nemcsak a fájlneveket, és egyéb natív adatokat (kiterjesztés, dátum stb.)

olvassa be, hanem a kiegészítő metaadatokat is, például képeknél az EXIF infót, zenéknél az mp3-tageket. Képes a tömörített állományokban való tallózásra is. A fotós magazin kiemeli, hogy a program alkalmas bélyegképek készítésére is, így valóban jól használható fotók és egyéb képek katalógizálására. Érdekes több katalógust létrehozni a különböző típusú állományainknak, például egy E-könyvek vagy egy Zenék nevűt. Ezek egyszerre is betölthetők, így tehát együttesen kereshetők. A szegmentációt elősegítendő lehetőségünk van különböző csoportok létrehozására. Az egyes katalógusokat jelszóval is le tudjuk védeni, hogy elkerüljük a jogosulatlan hozzáférést. Rendkívül fontos, hogy a szekciókat, de akár az egyes elemeket külön-külön metaadatokkal tudjuk ellátni, amelyek azután természetesen visszakereshetők. Emellett címkézni is tudunk, bővítendő az osztályozási alternatíváinkat. Lehetőség van nyilvántartásunk frissítésére, így ha megváltozott a gyűjtemény tartalma (pl. elcseréltünk egy DVD-t, új e-könyveket szereztünk), akkor frissíteni tudjuk a katalógust [37].

7. ábra Egy Where Is It? katalógus

(http://i1-news.softpedia-static.com/images/reviews/large/WhereIsIt373_005_Large.png)

Personal Information Trainer

Korábban említés szintjén már volt szó a fejezet címében megnevezett tréneréről. *Stuart Basefsky*, akire a kifejezés kapcsán szinte kizárólagosan hivatkoznak, a következőképpen írja le ezt a tisztséget: „A PIT olyan könyvtáros, vagy információval foglalkozó szakember, aki a cég munkájában kulcsfontosságúnak ítélt személyek előrehaladásáért felelős. Feladata, hogy gondoskodik mindarról, ami a munkafolyamatok maximális elvégzéséhez szükséges: elsősorban a naprakész információról, amely nélkül kreatív és produktív munka nem képzelhető el.” [38]

Fontos kiemelni, hogy a szerző mindenféleképpen a könyvtárosság oldaláról induló szakembert képzel el potenciális trénerként. Ezzel egyrészt a könyvtárosok sokszor beszűkült perspektíváját és foglalkoztatási lehetőségét szeretné szélesebbre tárni, másrészt cél a könyvtárosi hivatást választó emberek megcsappant önbecsülésének helyreállítása is. Az írás a PIT szakembert egyértelműen céges, illetve egyetemi környezetben képzei el. Egy szolgáltatásorientált tevékenységről van szó, hiszen a tisztség létrehozásával tulajdonképpen a könyvtárban már eddig is használt, és bevált eszközöket próbálja exportálni egy más típusú környezetbe. Ki kell emelni a dolog személyes voltát, mivel mindig egy konkrét személy áll a középpontban, aki a külön figyelem miatt privilegizálva érezheti magát. Ezáltal bátrabbá, és egyúttal szabadabbá is válik a tanulási folyamat, hiszen míg eddig neki kellett volna elmennie, és tulajdonképpen kinyomoznia az adott probléma lehetséges megoldását, most az összes felmerülő kérdését felteheti egy személyesen csak vele foglalkozó információs szakértőnek. A szolgáltató, a tréner mintegy „hához megy”, hogy egyénileg tudjon foglalkozni a segítséget igénylő felhasználóval. Felméri az egyén információs környezetét, megvizsgálja az általa használt eszközöket, az információk tárolását, áramlását. Miután mindez megtörtént, személyre szabott tervet dolgoz ki a kevésbé hatékony dolgok megváltoztatására és a folyamatok átalakítására. Természetesen szorosan bevonja a „megrendelőt”, hiszen ahogyan említettem, egyben egy tanulási folyamatról is szó van a tanácsadás során. Nem az a lényeg, hogy egy kész rendszert alkossunk az ügyfélnek, sokkal inkább a tanácsadás és tanításon van a hangsúly.

Basefsky néhány konkrét példát mutat be, amelyek megvalósultak egy PIT szolgáltatás keretében. Az

első tréning során a *Cornell Egyetem Humán Erőforrás* (HR) osztályának alelnöke volt a segített személy. Egy intenzív képzés során különböző internetes adatbázisokat mutattak neki, így jóval hatékonyabbá és meggyőzőbbé vált a személy internethasználata, beleértve a mély web területét is. A tréning hatására az egész HR osztály elkezdett érdeklődni a képzés iránt, ezáltal a döntéshozóknál a középpontba került a könyvtár intézménye. Látták, hogy ott jó és hasznos tevékenységek zajlanak, így szívesen fizették elő azokat az adatbázisokat, amelyeket többek között a PIT szakember is használt a képzés során, de egyébként az egész egyetemnek is szüksége volt rájuk, hogy az egyetemi polgárok naprakészek lehessenek a szakirodalmat illetően.

A második példában a célszemély a *Duke Egyetem* vezetője volt. A tanulási folyamat főként itt is olyan adatbázisok megismertetésével zajlott, amelyek eddig ismeretlenek voltak az igazgató előtt. Jellemzően adminisztrációval, illetve bizonyos oktatáspolitikai kérdésekkel foglalkozó adattárakkal ismertették meg az egyetem vezetőjét, ezáltal jobban értesült a legújabb trendekről, és hatékonyabban tudott lobbizni az egyetem érdekében [22].

Basefsky cikke nagy népszerűsége tette szert, nem csak könyvtárosi berkekben. Múltán hivatkoznak rá annyian, mivel rávilágít arra, hogy a világ változásával a könyvtárosnak nem elég passzív szereplőként részt vennie az információs szolgáltatásban. Nem ülhet a saját várában (könyvtárban) arra várva, hogy az olvasók majd odamennek hozzá és elmondják a kívánságaikat. Meg kell jelennie a szolgáltatáspiacon, mint az információ kezelésének csínját-bínját ismerő szakember, meg kell keresnie a potenciális ügyfeleket, felkínálni nekik a portfólióját, az üzlet létrejöttét követően pedig tréningyszerűen meg kell tanítani a megrendelőt a hatékonyabb információs szervezési módszerek alkalmazására.

A „personal information trainer” kifejezést Basefsky előtt már *Michael Baldwin* is használta 2006-ban egy könyvtáros szakfolyóiratban megjelent írásában [39]. Ő a PIT-et a könyvtárosság identitás keresésének egy lehetséges célállomásaként látja.

Ma még sajnos nem igazán sikerült elterjednie a PIT-nek mint konkrét, kézzelfogható szakmának, bár egyedi esetek természetesen vannak. Ha létrejönnek ilyen személyes tréningek és segítségnyújtások, a szakember valószínűleg nem nevezi ma-

gát personal information trainer-nek, ahogy a megrendelő sem alkalmazza ezt a kicsit talán bonyolult megnevezést. Arra mindenféleképpen szükség volna, hogy fejlesszük az emberek személyes információszervezési és -kezelési képességét, mert az információk nagy mennyisége, és összetettsége miatt nagyon sok esetben ez még túl kezdetleges és szegényes. Sokszor például teljesen esetleges és véletlenszerű a használt eszközök köre. Magyarországon – több más terület mellett – az informatika terén is tapasztalható fáziseltolódás (az internet-penetráció alacsonyabb foka, a világháló későbbi térhódítása, digitális szegénység és digitális írástudatlanság) miatt még inkább szükség volna a PIT által nyújtott szolgáltatásokra, nevezük a szolgáltatást nyújtó személyt bárhogyan.

Miért jó nekünk a PIM?

Remélhetőleg az eddigiek meggyőzően szóltak arról, hogy információinkat érdemes szervezni, minél hatékonyabb rendszereket kialakítani, hiszen ezzel rengeteg idő és bosszankodás megtakarítható. Új dolgokat is érdemes kipróbálnunk, noha ezek nem mindig váltják be a hozzájuk fűzött reményeket, azonban csak így fejlődhetünk tovább, illetve fejleszthetjük az éppen valamilyen fokon álló információs környezetünket. Valószínűleg soha nem fogunk ezen a téren végleges és állandó állapotot elérni, ha mégis, akkor elkezdhetünk aggódni, hogy valami nincs rendben, mivel az újítások és innovációk folyamatosak ezen a területen, amelyeket célszerű figyelemmel kísérni, és az arra érdemeseket szervesen beépíteni a már meglévő személyes információmenedzsment-rendszerünkbe. Ha ez megtörténik, akkor nagy valószínűség szerint állandóan egy korszerű és teljes információs rendszert tudunk használni. Az eszközeinkhez való hozzáférésbe nem kell többletenergiát fektetnünk, mindig ott, akkor és úgy állnak rendelkezésünkre, ahogyan az nekünk optimális. A cél a minél nagyobb fokú információs kényelem és komfort elérése. Az, hogy elkerüljük a káoszt, és az ebből fakadó frusztráltságot.

Az is egyértelmű, hogy nem létezik egyetlen, üdvöztető PIM-stratégia: mindenki magának épít, hiszen igazából csak mi tudjuk, hogy mire van valójában szükségünk. Azonban ez nem azt jelenti, hogy az építkezés során nem szükséges a segítség, amelyet az információkezelés legnagyobb mesterei, a könyvtárosok tudnak leginkább megadni. De először nekünk, könyvtárosoknak kell alkalmaznunk ezeket az eszközöket. Meg kell ta-

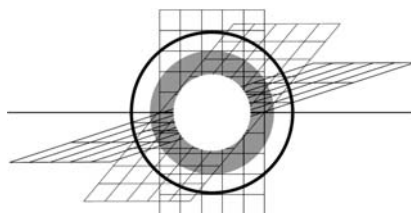
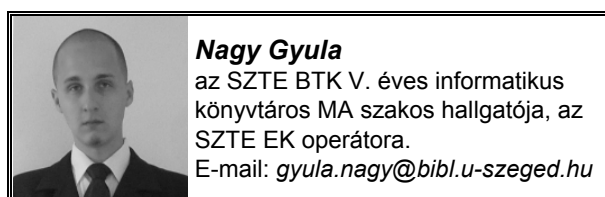
nulnunk, hogy mi az, ami hatékony és jól működő, és mi az, ami kevésbé hasznos és kerülendő. A Gutenberg-galaxis átalakulásával nem szűnnek meg a könyvtárosság hagyományos értékei. Továbbra is ki kell szolgálnunk a társadalom információ utáni vágyát. Alakítsuk ki tehát először a saját PIM-stratégiánkat, majd tanítsuk meg az embereket, hogy nem feltétlenül kell belefulladniuk a töménytelen információba, és eltévedniük a sok-sok elérhető modern kütyü világában. Adjunk kezükbe olyan szűrő- és vágófegyvereket, melyekkel vissza tudják verni az őket érő információs rohamot!

Irodalom

- [1] Egyéni/személyes információmenedzsment tanfolyam.
http://mek.oszk.hu/~mekdl/pim/pim_1nap1.htm
- [2] Personal information management.
http://en.wikipedia.org/wiki/Personal_information_management - 2009.02.06.
- [3] BUSH, Vannevar: As we may think. = The Atlantic Monthly, 176. köt. 1. sz. 1945. július, p. 101–108.
- [4] TEEVAN, Jaime – JONES, William: Personal Information Management. = Communications of the ACM; 49. köt. 1. sz. 2006. p. 41.
- [5] LANSDALE, M.: The psychology of personal information management. = Applied Ergonomics, 19. köt. 1. sz. 1988. p. 55–66.
- [6] KARGER, David – JONES, William: Data unification in personal information management. = Communications of the ACM, 49. köt. 1. sz. 2006, p. 77–82.
- [7] Resources for Personal Information Management.
<http://pim.ischool.washington.edu/index.htm>
- [8] ELSWEILER, David [et al.]: Role of Memory in PIM.
<http://pim.ischool.washington.edu/pim06/files/elsweiler-paper.pdf>
- [9] HAWKEY, Kirstie – KORI, M.: Inkpen: Incidental Information Privacy and PIM.
<http://pim.ischool.washington.edu/pim06/files/hawkey-paper.pdf>
- [10] SINGH, Gurinder: PIM for Mobility.
<http://pim.ischool.washington.edu/pim06/files/singh-paper.pdf>
- [11] KRISHNAN, Ajay, [et al.]: Semantic 'LS' – An Approach for Personal and Private Group Information Management.
<http://pim2008.ethz.ch/papers/pim2008-krishnan-etal.pdf>
- [12] COLLINS, Anthony – KAY, Judy: Collaborative Personal Information Management With Shared, Interactive Tabletops.
<http://pim2008.ethz.ch/papers/pim2008-collins-etal.pdf>

- [13] HSIEH, Ji-Lung, [et al.]: A Web-based Tagging Tool for Organizing Personal Documents on PCs.
<http://pim2008.ethz.ch/papers/pim2008-hsieh-et-al.pdf>
- [14] JONES, William – TEEVAN, Jaime: Personal Information Management. University of Washington Press, 2007.
- [15] JONES, William: Keeping Found Things Found: The Study and Practice of Personal Information Management. Morgan Kaufmann, 2007.
- [16] ETZEL, Barbara – THOMAS, Peter: Personal Information Management: Tools and Techniques for Achieving Professional Effectiveness. NYU Press, 1999.
- [17] POLLAR, Odette: Surviving Information Overload: How to Find, Filter, and Focus on What's Important. Crisp Learning, 2003.
- [18] WEINBERGER, David: Everything Is Miscellaneous: The Power of the New Digital Disorder. Holt Paperbacks, 2008.
- [19] LEHIKONEN, Juha [et al.]: Personal Content Experience: Managing Digital Life in the Mobile Age. Wiley-Interscience, 2007.
- [20] Managing the Digital University Desktop.
<http://www.ils.unc.edu/digitaldesktop/>
- [21] Tájékoztató az INKA tanfolyamairól.
http://www.inka-alap.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=39&Itemid=70
- [22] BASEFSKY, Stuart: The Personal Information Trainer. = Information Outlook, 11. köt. 11. sz. 2007, p. 11-17.
- [23] Z. KARVALICS László: Információ- és tudásszolgáltatások: honnan hová? = Hetesi Erzsébet, Majó Zoltán, Lukovics Miklós [szerk.] Szolgáltatások világa. JATEPress, Szeged, 2009. p. 143–156.
www.eco.u-szeged.hu/egyetemrol/tudomanyos-kozlemenyek/szte-gazdasagtudomanyi/szolgáltatások-vilaga/zkarvalics
- [24] Mi is az a PDA?
http://www.technet.hu/pdmania/20040407/mi_is_az_a_pda/
- [25] Sync your contacts and calendar with your phone.
<http://gmailblog.blogspot.com/2009/02/sync-your-contacts-and-calendar-with.html>
- [26] Google Sync a gyakorlatban.
<http://www.azso.hu/?p=1930>
- [27] Kipróbáltuk: Google Sync.
http://www.technet.hu/telefon/20090326/kiprobaltuk_google_sync/
- [28] RSS, Magyar Telekom. <http://www.telekom.hu/rss>
- [29] Social bookmarking.
http://en.wikipedia.org/wiki/Social_bookmarking
- [30] CUTRELL, Edward, [et al.]: Searching to Eliminate Personal Information Management. = Communications of the ACM, 49. köt. 1. sz. 2006, p. 60.
- [31] Google Desktop funkciók.
<http://desktop.google.com/hu/features.html>
- [32] Adding a few sprinkles.
<http://googleblog.blogspot.com/2005/09/adding-few-sprinkles.html>
- [33] Személyesebb lett a Google.
<http://index.hu/tech/net/igoo070502/>
- [34] Google Account.
http://hu.wikipedia.org/wiki/Google_Account
- [35] Terjed a címkézés a netezők körében.
<http://www.origo.hu/techbazis/internet/20070201terjed.html>
- [36] BookCAT 6.1.
http://www.sg.hu/cikkek/24509/bookcat_6_1
- [37] Where's It? – ha nem találunk már semmit.
<http://magazin.fotomarket.hu/article.php?id=283>
- [38] BASEFSKY, Stuart: The Personal Information Trainer. MANCI Ref. Vasbányai Ferenc.
http://w3.oszk.hu/manscr/wwwi32.exe/%5Bin=ref1.in%5D/?08/098*60567
- [39] BALDWIN, Michael: Librarians As Knowledge Provocateurs. = Public Libraries, 45. köt. 2. sz. 2006, p. 11–14.

Beérkezett: 2010. X. 12-én.

A biztonságos internethasználat egyes kérdéseiről

A közpénzekből gazdálkodó könyvtáraknak fokozottan kell ügyelniük a közvagyon részét képező informatikai rendszerek biztonságára. Jó esetben hozzáértő szakemberek alakítják ki az infrastruktúrát és üzemeltetik az eszközöket, de a rendszer logikáját és koherenciáját (összefüggéseit) a könyvtárosoknak is meg kell érteniük, hogy partnerek lehessenek a könyvtári szolgáltatások informatikai hátterét nyújtó rendszer tervezése és működtetése során. Az internetbiztonság számtalan összetevőből álló, rendkívül bonyolult kérdés, amelyet több oldalról is górcső alá lehet venni. Ebben a cikkben az internetbiztonságot főként a könyvtárak szemszögéből vizsgáljuk – kevésbé elvi, mint inkább gyakorlati megközelítésben.

Elsőként a világhálózatot működtető ágensek – eszközök, felhasználók, tartalom – felől közelítsünk a kérdéshez, és tekintsük át a három fő területet: mi az, ami

- az eszközöket veszélyezteti,
- a felhasználókra nézve jár – főként anyagi – kockázattal,
- az ártalmas, illetve jogellenes tartalmak miatt morális és/vagy jogi szabályokba ütközik.

Az eszközöket veszélyeztető tényezők közül a leggyakoribb a hardver-, illetve szoftverhiba, az emberi mulasztás, valamint a szándékos károkozás. Ritkán ugyan, de előfordulhatnak elemi csapás okozta károk is.

A felhasználóknak okozott anyagi károkról elég gyakran hallani. Az online csalások – főként a bankszámlák „lecsapolására irányuló kísérletek” – az érdeklődés homlokterében állnak, de a vírustámadások, férgek és egyéb kártevők is kisebb-nagyobb kárt okoznak a támadást elszenvedőknek. A kéretlen küldemények többsége elsősorban nem a felhasználóknak okoz anyagi veszteséget, de a spam-ek elleni védekezés – a mára már elterjedtnek mondható szélessávú hozzáférések miatt – a szolgáltatói oldalon jelentős erőforrásokat köt le. A számítógépes kártevők egy része viszont kéretlen levélben érkezik; kellő óvatosság híján ezek is jelentős károkat okozhatnak a felhasználó gépében és/vagy a helyi hálózatokon.

A káros tartalmak főként a gyermekeket veszélyeztetik. A kiskorúak harmonikus fejlődésének elősegítése törvényi kötelesség, amely fokozottan vo-

natkozik az iskolai és gyermekkönyvtárakra. Az utóbbi években Magyarországon is nagyobb hangsúlyt kapott az *Európai Unió* által szorgalmazott *Biztonságosabb Internet Program*, amelyről külön fejezetben esik majd szó.

A jogellenes, illetőleg a pedofil tartalom internetes közzététele büntetőjogi kategória. Jogellenesnek minősül a szerzői jogi védelem ellen vétő tartalom mellett az erőszakos tartalom, a személyes adatok jogosulatlan felhasználása, a személyiségi jogsértés és az újabban különösen elharapódzó, képmással való visszaélés.

Egyre erősebb a nyomás a tekintetben, hogy az illegális, jogellenes tartalmaknak ne csak a fel-, de a letöltése is legyen büntethető. Óriási befektetéseket áldoznak annak a technológiának a kidolgozására, amely alkalmas az illegális tartalmak feltöltésének szankcionálására, illetve a letöltések nyomon követésére.

Adatvédelem – adatbiztonság

Ebben a fejezetben az adatvédelem–adatbiztonság szemszögéből nézzük át a jelentős értéket képviselő adatok, információk szempontjából, hogy melyek a biztonságos internethasználatot veszélyeztető tényezők:

- katasztrófhelyzet (elemi károk: tűz, víz, villámcsapás, egyéb vis maior esetek),
- hardverhiba (géphiba, feszültségkimaradás és -ingadozás stb.),
- szoftverhiba (pl. hibás program),

- emberi mulasztás (gondatlanság, tájékozatlanság),
- jogellenes magatartás (főként illegális tartalmak fel- és letöltése),
- szándékos károkozás (vírustámadás, adathalászat, adatlopás stb.).

A hardver- és szoftvereszközök védelme

Az eszközök biztonságos működéséről a lehető legnagyobb odafigyeléssel kell gondoskodni. A teljesség igénye nélkül felsoroljuk az informatikai rendszer fizikai, logikai és adminisztratív védelmét szolgáló, legfontosabb biztonsági intézkedéseket:

- az informatikai rendszer fizikai környezetének és infrastruktúrájának célszerű kialakítása, amelyben fontos szerepet játszik
 - o az épület, a helyiségek építészete és épületgépészete,
 - o a hálózat fizikai kialakítása,
 - o a belépés szabályozása,
 - o a környezeti tényezők (hőmérséklet, páratartalom, por) megfelelő szinten tartása;
- vagyonvédelmi rendszabályok kidolgozása és betartása
 - o elemi károk, lopás stb. elleni óvintézkedés;
- a hardver- és szoftverhibák elleni védekezés, úgymint
 - o a szünetmentes tápegységek használata,
 - o az adatok több példányban való tárolása, archiválása (pl. lemeztükrözés, tükörszerver beállítása, cserélhető merevlemezek elkülönített – más helyszínen, pl. páncélszekrényben való – őrzése);
- az emberi mulasztások kivédése
 - o a rendszerüzemeltetésben szereplők kötelezettségeinek, jogainak és lehetőségeinek pontos meghatározása,
 - o a felhasználók képzése, tájékoztatása,
 - o a hozzáférési jogosultságok átgondolt kiosztása,
 - o a programok tesztelése, az „éles” és a teszt-adatbázis különválasztása;
- a szándékos károkozás megakadályozása
 - o vírusirtó, spamszűrő, adathalászat elleni stb. eszközök telepítésével és állandó frissítésével.

Az informatikai biztonság megfelelő kialakítását – az ISO 27001 információbiztonsági alapszabvány¹ mellett – számos további szabvány szolgálja, amelyek felsorolása a *Magyar Szabványügyi Testület* honlapján található meg.²

A fenti kérdésekre vonatkozó előírásokat az intézmények – köztük a könyvtárak – „Informatikai biztonsági szabályzat”-ban rögzítik. Egyes könyvtárak az interneten is közzétették az informatikai biztonsági szabályzatukat; érdemes ezeket alaposan áttanulmányozni.³

A felhasználók képzése, tájékoztatása

Az informatikai rendszerek biztonságát leginkább az szolgálja, ha nemcsak az informatikusok képzettek kellőképpen, de a felhasználók is tudatában vannak azoknak a veszélyeknek, amelyeknek vagy az eszközök, vagy ők maguk vannak kitéve, ha nem járnak el kellő gondossággal. A gyorsan fejlődő technológia megköveteli, hogy a szakemberek mellett a felhasználók tudásának folyamatos karbantartásáról is gondoskodjunk. Az alábbiakban dióhéjban felsoroljuk, mi mindent kell a felhasználókkal megismertetnünk az informatikai rendszerek biztonságos működtetése érdekében.

Többosztályú védelem

A szabályrendszer és az autentikáció mellett a többosztályú védelem elemei a fájl-szintű és a hozzáférési szintű védekezés.

Hozzáférési jogosultságok, autentikáció

Az intézményi szervereken általában sok, különböző funkciójú alkalmazás fut. Képzeljünk el egy közepes méretű könyvtárat, ahol a szerveren az operációs rendszer mellett megtalálható a hálózati szoftver, a könyvtári integrált rendszer adatbázis-kezelője és különböző moduljai – köztük az OPAC –, a könyvtár honlapja, a levelezőrendszer, a személynévjegy és munkaügyi nyilvántartások, a könyvtár által digitalizált állományok és így tovább.

Az intézményi szerveren tárolt adatok gyakorlatilag pótolhatatlan értéket képviselnek; védelmük érdekében minden lehetséges óvintézkedést meg kell hozni. Az alkalmazások védelme szempontjából rendkívül fontos:

- a hozzáférési jogosultságok megfelelő szabályozása,
- a többosztályú védelem kialakítása.

A hozzáférés szabályozása magába foglalja a rendszer egyes elemeihez való hozzáférés szabályainak kidolgozását és rögzítését.

A hozzáférési jogosultságok kiosztása egy nagyobb szervezetben átgondolt tervezést kíván. Az intézmény dolgozói a munkaköri feladataik alapján vannak felruházva bizonyos adatok kezelésére, az egyes adatbázisokhoz való hozzáférésre stb.

A jogosulatlan hozzáférést úgy lehet megakadályozni, hogy az eszközök bekapcsolásakor (a helyi hálózatra való csatlakozáskor) a felhasználónak le kell folytatnia egy autentikációs eljárást, vagyis azonosítania kell magát. Az autentikáció azt jelenti, hogy egy művelet elvégzése előtt megvizsgáljuk a cselekményt megkísérlő személy illetékességét, jogosultságát.

A legelterjedtebb autentikációs módszer a jelszavak használata. A jelszavas bejelentkezés nemcsak azt oldja meg, hogy a hálózatot/számítógépet csak az arra jogosult használhassa, hanem egy esetleges mulasztás/vétség esetén visszakereshetővé teszi: ki és mikor követte el a negatív következményekkel járó hibát.

Érdemes a rendszert úgy beállítani, hogy a felhasználóknak rendszeresen (pl. havonta) változtatniuk kelljen a jelszavukat.

Ha a könyvtár az interneten szabad böngészést enged a használóknak, megfontolandó, hogy engedje-e az anonim módon való hálózati csatlakozást. Az egyéni autentikáció lehetővé teszi, hogy egy esetleges jogsértés következményeit ne a vétlen felhasználóknak kelljen viselniük, hanem megtaláljuk az elkövetőt. Tudván tudva, hogy a könyvtárhasználók adatait csak bizonyos, törvény által előírt keretek között kezelhetjük, illetve, hogy az információkhoz való hozzáférés az alkotmányos alapjogokból levezethető, hogyan járhatunk el jogszerűen ebben a kényes esetben?

A fennálló jogrenddel összhangban lévő szabályzatok kidolgozásával és ezeknek a könyvtárhasználókkal való megismertetésével minimálisra lehet csökkenteni a kockázatot. Ha felhívjuk a könyvtárhasználók figyelmét arra, hogy az informatikai rendszer az internetes böngészés során keletkező információkat – a törvény által engedélyezett ideig és célhoz kötötten – tárolja, és jogellenes magatartás, de főként bűncselekmény gyanúja esetén a bűnüldöző szervek visszakereshetik a könyvtárhasználók adatait, bizvást számíthatunk arra, hogy egy jól kidolgozott intézményi „policy” önszabályozó rendszerként fog működni.⁴

Hasonló a helyzet a könyvtár munkavállalóinak esetében is: pontos, részletes előírások kidolgozásával, illetve azok elfogadtatásával, valamint a dolgozók megfelelő képzésével és tájékoztatásával lehet szabályozni a munkahelyi eszközök használatát, egyúttal a minimálisra csökkenteni az esetlegesen elkövetett hibák negatív következményeit.

Van még egy érdekes kérdés: hogyan lehet ellenőrizni (netán szabályozni?), mit keres(het) a könyvtárhasználó az interneten, amikor tudjuk, hogy a szellemi/gondolati szabadság korlátozása tilos – legalábbis addig, amíg a véleménynyilvánításra és a szólásszabadságra vonatkozó törvénybe nem ütközik? Erre e kérdésre a későbbiekben még visszatérünk.

Fájlszintű védelem

A fájl szintű védelem az egyes állományokra vonatkozik. A fájlok védelmének célja az állományok véletlen módosításának, törlésének kiküszöbölése. Például egy írásvédett (Read Only) attribútummal ellátott fájl nem törölhető. A Digital Right Management (DRM) körébe tartozó megoldás a fájlok másolás elleni védelme.

Hozzáférési szintű védelem

További fontos intézkedés a hozzáférési szintű védelem, amely azt jelenti, hogy a felhasználó csakis a számára engedélyezett szerverterületen dolgozhat. Az előző felsorolásból példaként felhozhatjuk az olvasószolgálatos könyvtárost, aki csak a kölcsönzési modulhoz kap jogosultságot, így ő láthatja a beiratkozott olvasók adatait, de a könyvtárosokról készült nyilvántartást nem – és fordítva: a humánpolitikai munkatárs a könyvtárosok munkavállalói adatait kezeli, de az olvasókét nem.

És ha már az olvasók, illetve a könyvtárosok személyes adatainál tartunk, tekintsük át, mely jogok tartoznak a személyiségi jogok körébe, és hogyan védi ezen jogokat a magyar jogrend.

Személyiségi jogok

A magyar jogrendszer a személyiségi jogot az emberi méltósághoz való jogként fogalmazza meg. Az Alkotmányból levezetett jog tartalma:

- a személyiség szabad kibontakoztatásához való jog,
- az általános cselekvési szabadság,
- a magánszférához való jog,
- az önrendelkezés szabadsága.

A Polgári Törvénykönyv (Ptk.) konkrétan nevesíti a név, a jó hírnév, a képmás és hangfelvétel védelmét, a titokjogot, valamint az információs önrendelkezés jogát.⁵ A könyvtári gyakorlatban főleg ezeknek a jogoknak az alkalmazásával kell tisztában lennünk, ugyanis a Ptk. 75. § értelmében a személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani, e jogok a törvény védelme alatt állnak.

A névhasználat joga a saját név használatának jogára, a névbeli egyezésekből adódó félreértések kiküszöbölésére, illetve a visszaélések elkerülésére vonatkozik. A más nevével – és nem csak természetes személyek nevével – való visszaélést a törvény tiltja. Ha tudományos, művészeti vagy irodalmi tevékenységet folytató személynek azonos, vagy összetéveszthető neve van egy, a területen már korábban tevékenykedő személlyel, az időben később pályára lépő szereplő – az érintett kérésére – a tevékenysége során csakis megkülönböztető toldással (elhagyással) használhatja saját nevét. (A könyvtárosok számára jól ismert jelenség a névazonosság, amelynek kezelésére számos megoldást dolgoztak ki.)

A névhasználat bizonyos előjogokat is nyújt a doménnév bejegyzése során. Egy hivatalos név viselője, egy védjegy jogosultja stb. a *prioritási szabály* alapján megvétőzhatja azt a doménnévigénylést, amely az övével azonos vagy összetéveszthető nevet kíván bejegyeztetni. Az elsőbbség az intézményeknek nemcsak a teljes, hanem a hivatalosan nyilvántartott rövid nevére is érvényes. Az *Internet Szolgáltatók Tanácsa* honlapján olvasható szabályzat részletesen ismerteti, vita esetén milyen okiratokkal kell alátámasztani a prioritási igényt.⁶

A közszereplők, alkotók felvett neve (művészneve) haláluk után sem bitorolható – bár ez az eset már nem a személyiségi, hanem a szerzői jog hatálya alá tartozik (Szjt. 12. §). A szerzői álnevek önkéntes, közhitelű nyilvántartását az ARTISJUS vezeti.⁷

A jó hírnévhez való jog gyakorlása, illetve esetleges megsértése látszólag távol áll a könyvtári világtól – egészen addig, amíg nem kerülünk olyan helyzetbe, amikor az intézmény jó hírnevét sérti

meg valaki, vagy netán a késedelembe eső könyvtárhatalnók nevét akarnánk közzétenni – ez utóbbi egyértelműen törvénybe ütköző.

Sokkal gyakoribb eset, hogy a könyvtárak képmásokat, hangfelvételeket kívánnak az interneten közzétenni – például a könyvtári események dokumentálása vagy a helytörténeti gyűjtemény digitalizálása kapcsán. Az emberek külső megjelenését reprezentáló, a személyiség külvilág felé való megnyilvánulását jelentő képmás és hangfelvétel akkor *készül* jogszerűen, ha az érintett – akár csak hallgatólágon – azt tudomásul vette. A *nyilvánosságra hozatalhoz* (esetünkben az internetes közzétételhez) azonban az érintett *kifejezett hozzájárulása* szükséges; az alól a szabály alól csak a nyilvános közszereplés jelent kivételt.

Ki minősül közszereplőnek? „... az a személy, aki *közhatalmat gyakorol, gyakorolt vagy közhatalom gyakorlásával járó tisztségre jelölték, illetve aki a politikai közvéleményt feladatszerűen alakítja vagy alakította.*” A fogalmat a 2003. évi III. tv. (az ún. ügynöktörvény) 1.§ (1) bekezdés 13. pontja vezette be a magyar jogba.⁸ Ennek értelmében tehát azt a fotót, amely a polgármesterről egy hivatalos eseményen készült, közzé lehet tenni az interneten, de az író-olvasó találkozó résztvevőiről csak akkor, ha a képen látható személyek hozzájárultak a közzétételhez.

A lelkiismeret szabadsága

A személyiség kibontakozásának, önmegvalósításának fontos eleme a lelkiismeret szabadsága, ezért többnyire tilos bármiféle kényszerítés vagy tiltás a vallásosság/ateizmus, a párttagság/pártonkívüliség, az életmód/életvitel és más hasonló lelkiismereti kérdésekben. A lelkiismeret szabadsága magában foglalja a tudat szabadságát, amelynek szerves része a szabad gondolkodás és véleménynyilvánítás, a korlátozásmentes tudományos és művészeti meggyőződés, a sajtószabadság, a tájékoztatáshoz, illetve a bírálathoz való jog.

A személyazonosító adatok kezelése

Az Alkotmány 59. § (1) bekezdése szerint "a Magyar Köztársaságban mindenkit megillet a jóhírnévhez, a magánlakás sérthetlenségéhez valamint a magántitok és a személyes adatok védelméhez való jog".

A természetes személyek azonosítására szolgáló adatok két nagy csoportba oszthatók: a személy-

azonosító adatok mellett a törvény ún. különleges adatokat is megnevez. Az adatvédelmi törvény nem sorolja föl a természetes személy azonosítására szolgáló konkrét adatokat. A „természetes személyazonosító adat” a közigazgatásban használatos jogi fogalom, amelynek körébe a következők tartoznak:

- családi és utónév,
- születési családi és utónév,
- nem,
- születési hely és idő,
- anyja születési családi és utóneve,
- állampolgárság,
- lakó- és tartózkodási hely.

A személyazonosító jel helyébe lépő azonosítási módokról és az azonosító kódok használatáról szóló 1996. évi XX. törvény 4. §-a szerint: „Természetes személyazonosító adat a polgár

- a) családi és utóneve, születési családi és utóneve,
- b) születési helye,
- c) születési ideje és
- d) anyja születési családi és utóneve.”

A törvény a személyes adatok körén belül megkülönbözteti az ún. *különleges adatokat*, úm. a faji eredetre, a nemzeti, nemzetiségi és etnikai hovatartozásra, a politikai véleményre vagy pártállásra, a vallásos vagy más meggyőződésre, az egészségi állapotra, a kóros szenvedélyre, a szexuális életre, valamint a büntetett előéletre vonatkozó adatokat. A különleges adatok kezelése során a törvény szigorúbb követelményeket támaszt.

Az adatvédelmi törvény szerint személyes adatot jogszerűen csak az érintett hozzájárulásával vagy törvényi előírásra⁹, különleges adatokat viszont csakis az érintett *írásos hozzájárulása* esetén lehet kezelni. Az érintett írásbeli hozzájárulásától csak nemzetközi egyezmény alapján, az Alkotmányban biztosított alapvető jogok érvényesítése érdekében, továbbá a nemzetbiztonság, a bűnmegelőzés vagy a bűnüldözés érdekeit szolgáló törvényi felhatalmazás esetén lehet eltekinteni.

Miért is fontos mindezt tudnunk?

A beiratkozáskor elkérjük az olvasók személyazonosító adatait, amelyeket – célhoz kötötten, és a cél által meghatározott ideig – kezelünk. Ugyanezen olvasóknak lehetővé teszünk internet-hozzáférést a könyvtári hálózatba kapcsolt gépeken – ez ma már

általános könyvtári szolgáltatás. Az internetet működtető eszközök alkalmasak arra – és ezt meg is teszik –, hogy valamennyi egérkattintást rögzítsék és tárolják. A „clickstream” adatok rögzítik a felhasználó gépének IP címét, az általa meglátogatott oldalakat, az oldalon belül megtekintett elemeket, az ott töltött időt, a további navigálás adatait – vagyis tulajdonképpen minden olyan adatot, amelyet a törvény „különleges” adatként nevez meg. Az internetelérést nyújtó szervereken ezek az adatok az ún. logfájlokból visszakereshetők.

Az adatvédelmi biztos, *Jóri András* a következőkre mutat rá: „... a magyar törvény szerint nem lényeges, hogy az adatalany és az adat helyreállítását az adatkezelő vagy más személy képes elvégezni: ha a kapcsolat helyreállítható, az adat személyes adatnak minősül. A valamely szolgáltatást nyújtó szerveren naplófájlban rögzített, a szolgáltatást igénybe vevő felhasználó számára a szolgáltatója által dinamikusan kiosztott IP-cím pl. akkor is személyes adat, ha kizárólag a felhasználó Internet-szolgáltatója képes a személy és az adott időpontban használt IP-cím között kapcsolatot teremteni, a szerver üzemeltetője nem. Az adat mindaddig megőrzi személyes adat jellegét, ameddig az Internet-szolgáltató képes az adott felhasználó által adott időpontban használt IP-cím meghatározására; az ezt lehetővé tévő naplófájl törlése után az adat nem személyes adat többé.”¹⁰

A rendőrségről szóló törvénybe¹¹ nemrég bekerült az a rendelkezés, amely lehetővé teszi, hogy a rendőrség egyes esetekben, ha súlyos (például gyermekkorú ellen irányuló, kábítószerrel kapcsolatos, fegyveres elkövetéssel megvalósuló stb.) bűncselekményről van szó, és erre bírói engedélye van, hozzájuthasson az elektronikus levelek tartalmához. Súlyos bűncselekmény gyanúja esetén a rendőrség titkos információgyűjtést is folytathat.¹²

Ha tehát a könyvtár szabad internet-hozzáférést enged az olvasóinak, akkor ezt a helyzetet is kezelnie kell.

Szándékos károkozás

Az internethasználatot tekintve talán erről a kérdéskörrel hallunk a legtöbbet: nincs nap, amely vírustámadásról, adatlopásról, kémprogramokról és más hasonlókról szóló, a felhasználók számára

gyakran kevésbé érthető, ám a veszélyérzetet növelő hírek nélkül telne el. Bár sokan túlzónak ítélik e cselekmények médiavisszhangját, és fölmerül az a gyanú is, hogy a kárelhárító szoftverek gyártói a saját üzleti hasznuk növelése érdekében manipulálják a médiát, azért nem szabad a szándékos károkozásból adódó veszélyeket lebecsülni, sőt: kötelező ezek ellen védekezni.

A vírus

A vírus egy végrehajtható programban foglalt utasítás-sorozat, amely képes arra, hogy manipulálja a számítógép operációs rendszerének funkcióit, célja a számítógép erőforrásainak felhasználása vagy megrongálása. A felhasználóknak annyit mindenképpen érdemes a vírusokról tudniuk, hogy formázatlan szöveges üzenetben, nem futtatható programokban nem kaphatunk vírust – kivéve, ha az adott fájl VisualBasic kódot vagy egyéb makrókat tartalmaz, ezeket ugyanis az alkalmazás (például a Word vagy az Excel) automatikusan lefuttatja. Az automatikus futtatás ellen a legegyszerűbb megoldás a makrók letiltása.

A vírusok ellen meglehetősen hatékonysággal lehet védekezni – például azzal, hogy ahányszor csatlakozunk az internethez, automatikusan lefuttatjuk a vírusirtó program legújabb változatát. Mivel a legtöbb vírus e-mailek csatolmányában terjed, az e-mailben küldött mellékletek megnyitása előtt vírusirtóval meg kell vizsgáltatni az adott fájlt. Érdemes a legelterjedtebb levelezőrendszereket használni, amelyek folyamatosan figyelik és szűrik a levelezőszerveren keresztülmenő forgalmat, és csak akkor engedik egy levél mellékletét megnyitni, ha a vírusirtó program nem jelzett abban hibát.

A kóretlen elektronikus küldemények (spam-ek)

A spam fogalma nincs pontosan definiálva, de abban egyetértés van, hogy olyan, általában valamilyen reklámot tartalmazó elektronikus küldeményről van szó, amelyet a felhasználó nem kért¹³. A spam feladói tömegesen bocsátják útjára a kóretlen leveleket, ezzel jelentős sávszélességet, tárhelykapacitást kötnek le, és az ellenük való védekezés szintén jelentős erőforrásokat igényel.

Az elmúlt években Magyarország a „spam-ranglista” élére került – e negatív rekord egészen elképesztő számaránynak köszönhető: 2010 májusában az összes elektronikus levél 95,4%-a kóretlen küldemény volt. Az ismert internet-biztonsággal foglalkozó cég, a Symantec által köz-

zétett adatok alapján 2010 júniusában ez az arány kicsit javult: 94,8% volt Magyarországon.¹⁴

A kóretlen küldemények ellen *spamszűrő programokkal* lehet hatékonyan védekezni. A spamszűrőt az intézmények levelezését bonyolító szerverekre szokták telepíteni. A legnépszerűbb, ingyenes levelezőrendszerek is eredményes védekezést folytatnak a kóretlen küldemények ellen. Általános megoldás, hogy a beállítások alapján a program által spam-nek minősített küldemény egy „karanténba” kerül, ahonnan a címzett átírányíthatja azokat a leveleket, amelyeket valóban meg akar tekinteni.

Adatlopás

A szándékos károkozás jelentős hányada irányul a bankszámlák fölötti rendelkezési jog megszerzésére. A sok negatív hír dacára az online bankolás gyorsan terjed, így potenciálisan egyre többen vannak kitéve annak, hogy illetéktelenek megszerzik az adataikat, amelyek birtokában hozzáférhetnek a bankszámlához. Az adatlopás elleni védekezés azokban a könyvtárakban fontos feladat, ahol az olvasók szabadon használhatják az internetet. Ha valaki egy könyvtári számítógépen intézi a banki ügyeit, és a gyorsítótárból (cache-ből) nem törli az adatait, más személy ezzel visszaélhet. Föl kell hívni erre az olvasók figyelmét, de még jobb, ha gondoskodunk arról, hogy minden használat után töröljődjön a cache.

Illegális és káros tartalom

Az internetes tartalomra vonatkoztatva a címben szereplő szókapcsolat az utóbbi évtizedekben jelent meg, elsőként az Európai Bizottság 1996. évi közleményének címében: *Illegális és káros tartalom az interneten*¹⁵. Amíg az „illegális tartalom” alatt közmegegyezés alapján a jog által tiltott tartalmat értjük, addig a „káros tartalom” fogalma máig sem pontosan tisztázott.¹⁶

A *kiskorúak védelméről és az emberi méltóságról* szóló „Zöld Könyv” szerint az illegális tartalom mindenki számára tilos, a káros tartalom viszont a kiskorúak fizikai és mentális fejlődésére lehet veszélyes.¹⁷ Az *Európai Parlament* médiabizottságának jelentése szerint „... *alapvető különbséget kell tenni a jogellenes tartalom között, amely a jog területére tartozik, és a káros tartalom között, amely kiskorúakat érint és elsősorban az erkölcs területére tartozik.*”¹⁸ Ebből kiindulva eljutunk a szabályozási kérdésekig: a jogellenes tartalom szabályozá-

sa elsősorban az állam feladata; a káros tartalom esetében részben az önszabályozás, részben központi szabályozás hozhat megoldást – a médiában kötelezően bevezetett korhatár-jelölőkhöz, vagy a reklámtörvény bizonyos előírásaihoz hasonlóan.

A káros tartalom esetén az Európai Unió ösztönzi a gazdasági és a civil szféra, valamint a felhasználók együttműködésével megvalósuló önszabályozás előtérbe kerülését, illetve a hatékony szűrőrendszerek elterjesztését.¹⁹ A szűrők – sokak által kötelezően javasolt – alkalmazása azonban már jogi aggályokat is fölvet: a véleménynyilvánítási szabadság elvéből fakadóan kötelező jelleggel csak jogszabály alapján vagy bírói ítélettel lehet korlátozni a közléseket.

A szolgáltatók felelőssége

Az illegális tartalmak esetében az első kérdés: kié a felelősség? Hosszú évekbe telt, amíg az új médium szereplőinek felelőssége tisztázódott, és végül a tartalomszolgáltatók elfogadták, hogy az általuk közölt tartalomért felelősséggel tartoznak. A web 2.0 viharos gyorsaságú terjedése azonban új kérdéseket vet föl, hiszen a fórumokon, blogokban, társalgókban egyre több jogellenes és/vagy sértő tartalom tűnik fel. Ha az internetszolgáltatók modellik az itt közzétett tartalmat, azzal átlépik a számukra előírt szerepkört. A szolgáltatók – különösen a tárhelyszolgáltatók – bizonyos felelősséggel azért tartoznak az általuk működtetett szerveren elhelyezett tartalmakért.

Önszabályozás vagy öncenzúra?

Bayer Judit véleménye szerint az önszabályozás pozitív formája, ha a szolgáltatók az állami beavatkozás helyett önként tagadják meg a közreműködést az illegális vagy a gyűlöletkeltő tartalom nyilvánosságra hozatalában, de vannak, akik ezt káros öncenzúrának tartják.

Az ártalmas, illetve jogellenes tartalmak elleni küzdelem

Az interneten legálisan, illetve a jogtulajdonosok engedélye nélkül közzétett szerzői művek aránya nehezen volna felmérhető, de az illegális források letöltésére vonatkozóan vannak becslések: szakértők szerint a világ internetes forgalmának 50-75

százalékát az illegális letöltések teszik ki.²⁰ Az internetbiztonságról szóló cikkben e kérdés taglalásának is helye volna, de terjedelmi okokból most éppen csak megemlítjük; a TMT az elmúlt években több olyan cikket is közölt, amelyek a szerzői jogi kérdéseket járták körül.

Az internet – éppen rendkívüli összetettségének, tartalmi gazdagságának köszönhetően – nem csak hasznosat, szépet és jót kínál a felhasználóknak. Számos veszély fenyegeti főleg a gyermekeket, de a kezdő, tapasztalatlan felhasználókat is, akiket kötelességünk minden legális eszközzel megóvni a testi és lelki egészségükre káros hatásoktól.

Az Európai Unió Biztonságosabb Internet Programja

Az Európai Bizottság 1999-ben indította útjára a *Biztonságosabb Internet Programot* (*Safer Internet Program* = *SIP*), melynek célja az internet és más új online technológiák – különösen a gyermekek és kiskorúak általi – használatának biztonságosabbá tétele, valamint a jogellenes tartalom, illetve a felhasználók által nem kért küldemények (spam) elleni hatékony küzdelem.²¹

A 2009–2013 közötti új programperiódus célkitűzései változatlanok maradtak, de a program kidolgozói erőteljesebben koncentrálnak a web 2.0 terjedésével jelentkező újabb veszélyhelyzetekre.

A közösségi oldalak – vitathatatlan előnyeik mellett – számtalan veszélyt rejtene a gyermekek és a fiatalok számára. Mind gyakrabban fordul elő, hogy a felnőttek ártó szándékkal közelednek a gyermekekhez (ez a jelenség *grooming* néven vált ismertté). Mindezek elkerülése érdekében a SIP az alábbi főbb tevékenységeket támogatja:

- a megelőzés technológiai feltételeinek kialakítása – beleértve a szolgáltatók ösztönzését és segítségét a címkézés kidolgozásában;
- a nemzetközi szintű együttműködés, a legjobb gyakorlatok széles körű terjesztése;
- tudatosságnövelés a szülők, illetve a gyermekekkel hivatásszerűen foglalkozók számára a jogellenes tartalom és a káros online magatartás elleni küzdelemben;
- az érdekeltek ösztönzése, hogy megfelelő önszabályozó rendszereket alakítsanak ki és valósítsanak meg;
- az online gyermekbántalmazás tanulmányozásának előmozdítása;

- a gyermekek által használt jelenlegi és jövőbeni technológiák hatásáról szerzett ismeretek gyarapítása.

Az Európai Unió 2008-ban határozatot fogadott el az internetet és egyéb kommunikációs technológiákat használó gyermekek védelméről.²²

Természetesen Magyarországon is csatlakozott az EU programjához. A *Biztonságos Böngészés Program* az Európai Unió programjával összhangban, annak szelleme szerint jött létre, céljait a rendőrség is támogatja. A portál címe:

<http://www.biztonsagosbongesz.es.hu/hu/>

Erről az oldalról ingyenesen le lehet tölteni egy magyar fejlesztésű szűrőprogramot, amely a folyamatos bővítésnek köszönhetően képes arra, hogy kiszűrje a gyermekek számára káros szövegeket, képeket:

http://www.biztonsagosbongesz.es.hu/hu/letoltes_is_kolalknak.php

Az ugyancsak ingyenes családi változatot fölkeszítették arra is, hogy a szülő kapjon értesítést, ha a gyermeke a neten keresztül találkozót beszél meg valakivel.

A *Puskás Tivadar Közalapítvány* és a *CERT-Hungary Központ* által létrehozott *biztonságos internet* portál feladata a magyar internetezők biztonsági tudatosságának növelése és az internet biztonságos használatának elősegítése. A közérthetően megfogalmazott tudnivalókat közel húsz almenübe rendezték: itt a böngészőktől a játékokon át az online vásárlásig és bankolásig az összes népszerű szolgáltatás helyes használatáról tájékoztatják az internetezőket. A portál címe:

<http://www.biztonsagosinternet.hu>

Tartalomszűrés

Az internet egyik legkényesebb és legtöbbet vitatott kérdésköre a tartalomszűrés. Ha valaki szóba hozza ezt a témát, sokan már a nélkül is cenzornak kiáltják ki, hogy az illetőnek módjában állna kifejtenie: milyen tartalomra, illetve milyen célközönségre gondol. Szögezzük le gyorsan: nem a gondolat- és vélemény szabadság és nem az információhoz jutás szabadságának korlátozása jelenti, ha az adófizetők pénzén fenntartott közösségi helyeken csak a törvény általi korlátozás alá nem eső tartalomhoz engedünk hozzáférést, illetve mindent megteszünk annak érdekében, hogy a

könyvtári informatikai rendszeren keresztül ne lehessen feltölteni a világhálóra a morális és jogi értelemben kifogásolható tartalmakat.

Az internetes tartalomszűrésre különböző szinteken kerülhet sor: nemzeti szintű korlátozást rendelhet el egy állam, a dolgozók internet-hozzáférést korlátozhatja egy munkáltató, a tanulókat egy iskola, az olvasókat egy könyvtár, de leggyakrabban a szülők élnek a gyermekeik által hozzáférhető tartalomra vonatkozó korlátozásokkal.

A tartalomszűrésre számtalan szoftveres megoldást fejlesztettek ki. Vannak olyan internet-szolgáltatók, amelyek a szervereikre telepítik a szűrőprogramokat, és ismeretesei lokális gépekre installálható szoftverek. Ez utóbbiak egyre népszerűbbek például az Egyesült Államokban: a kliensoldali alkalmazásokat a családok mellett a könyvtárak is előszeretettel telepítik a számítógépeikre. A legnagyobb keresőszolgáltatók – köztük a Google – lehetővé teszik a tartalomszűrő aktiválását, a Yahoo, a Lycos és más keresőmotorok gyermekbarát változatokat kínálnak az ügyfeleknek.

A szűrőprogramok mellett és ellen rengeteg érvt lehet felhozni. A legtöbb panasz a túl erősre beállított szűrés miatt érkezik; nemcsak az egészségügyi tájékoztató, felvilágosító programok akadhatnak fenn a szűrőn, de egész angliai grófságok (Essex, Sussex) egyetemi, intézményi honlapjaihoz is lehetetlenné válhat a hozzáférés, ha a tartomány neve az URL-ben szerepel.

A magyar könyvtárak gyakorlata

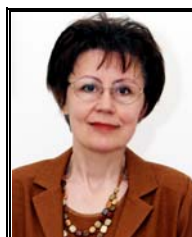
Az *Információs Társadalom- és Trendkutatásért Alapítvány* kérdőíves felmérést végzett a magyar könyvtárak körében az információs társadalom erősítésében játszott szerepükről. A 2006-ban, majd 2009-ben végzett kutatás rendkívül tanulságos, de itt a megállapítások közül csak a témánkhöz szorosan kapcsolódó megállapítást idézzük: „Az internet-szolgáltatónak, vagyis a könyvtárnak joga és lehetősége van arra is, hogy korlátozza, megszüntesse a megnézhető oldalakat is. Ez sokszor morális és pedagógiai kötelessége is egyben. Ezzel a lehetőséggel csak a könyvtárak fele (51 százalék) él, másik fele egyáltalán nem korlátozza, mely oldalakat lehet megnézni.”²³

A kérdőíves felmérés a tartalomszűrésre is kitért. A válaszokból kiderül, hogy a magyar könyvtárak 37%-a él ezzel a lehetőséggel, kétharmaduknál nincs ilyen gyakorlat.

Jegyzetek és irodalom

- ¹ MSZ ISO/IEC 27001:2006 Informatika. Biztonságtechnika. Az információbiztonság irányítási rendszerei. Követelmények [2010. szeptember 4.]
- ² Az információbiztonság magyar nemzeti szabványai és előszabványai.
<http://www.mszt.hu/dokumentumok/kozinfbiztonsag.pdf> [2010. szeptember 4.]
- ³ Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ideiglenes informatikai biztonsági szabályzata. 2005. július.
http://www.fszek.hu/?tPath=/view/&documentview_type=save&documentview_site=1&documentview_id=6470 [2010. szeptember 11.]
Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Informatikai Biztonsági Szabályzata
http://www.kkmm.hu/kozerdeku/II_6.pdf [2010. szeptember 11.]
- ⁴ Az internet-önszabályozás más téren – például a tartalomszűrésben – is jelen van.
- ⁵ GYENGE Zsolt: Személyiségi jog. Kommunikációtudományi Nyitott Enciklopédia.
http://ktnye.akti.hu/index.php/Szem%C3%A9lyis%C3%A9gi_jog [2010. augusztus 28.]
- ⁶ Domainregisztrációs szabályzat.
<http://www.domain.hu/domain/szabalyzat/szabalyzat.html> [2010. szeptember 4.]
- ⁷ A Tanácsadó Testület 1/2003. (IV. 22.) Elvi Állásfoglalása „A közszereplő (előadóművész) művésznével egyező névválasztások jogszerűsége” tárgyában. Internet Szolgáltatók Tanácsa.
http://www.domain.hu/domain/tt/elvi_allasfoglalasok/elvi_allasfoglalasok_1_2003.html [2010. augusztus 28.]
- ⁸ SARKADY Ildikó: A közszereplők személyiségvédelme a bírói gyakorlatban. Médiakutató. 2006 ősz.
http://www.mediakutato.hu/cikk/2006_03_osz/06_kozszereplok_szemelyisegvedelme [2010. augusztus 28.]
- ⁹ továbbá törvény felhatalmazása alapján, meghatározott körben, helyi önkormányzat rendelete alapján
- ¹⁰ JÓRI András: Az adatvédelemről rendszergazdáknak.
<http://www.jogiforum.hu/publikaciok/15#axzz10jmDlrzh> [2010. augusztus 28.]
- ¹¹ 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről.
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99400034.TV [2010. augusztus 28.]
- ¹² JÓRI i.m.
- ¹³ FARKAS György: Kéretlen reklámüzenetek fogalma, jellemzői és az általa hordozott veszélyek.
http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/kutatas/doktorandusz/farkas_gyorgy [2010. szeptember 4.]
- ¹⁴ Magyarország a spammal leginkább fertőzött: Harmadszorra is Magyarország került a spamranglista élére.
<http://terminal.hu/Hirek/Bejegyzes/62389/Magyarorszag-a-spammel-leginkabb-fertozott> [2010. augusztus 28.]
- ¹⁵ Illegal and Harmful Content on the Internet: Communication to the European Parliament, the Council, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(96) 487, 1996. – Idézi Bayer
- ¹⁶ BAYER Judit: A háló szabadsága – Az internet tartalmának szabályozási problémái a véleménynyilvánítás szabadsága tükrében. Doktori értekezés. Budapest, ELTE, 2004.
<http://mek.oszk.hu/03800/03845/03845.htm> [2010. szeptember 10.]
- ¹⁷ Green Paper on the Protection of Minors and Human Dignity in Audiovisual and Information Services COM(96)483 – Idézi Bayer
- ¹⁸ BAYER i.m.
- ¹⁹ BAYER i.m.
- ²⁰ Sikeres hadjárat a kalózkodás ellen! - Sok svédet elretentett az illegális letöltéstől a kalózkodás elleni törvény.
<http://www.jogiforum.hu/hirek/21402#ixzz10kpKY9VE> [2010. szeptember 4.]
- ²¹ A Biztonságosabb Internet program angol nyelvű összefoglalója.
http://ec.europa.eu/information_society/doc/factsheet/s/018-safer-internet.pdf
- ²² Az Európai Parlament és a Tanács határozata az internetet és egyéb kommunikációs technológiákat használó gyermekek védelmére irányuló többéves közösségi program létrehozásáról 2008/0047 (COD).
<http://biztonsagosbongesz.hu/hu/pdf/LexUriServ.pdf> [2010. szeptember 11.]
- ²³ A könyvtárak szerepe az információs társadalomban. Információs Társadalom- és Trendkutatásért Alapítvány. Budapest, 2009. 36. p.
http://www.itkalapitvany.hu/menet_docs/konyvtarak_szerepe.pdf [2010. szeptember 11.]

Beérkezett: 2010. X. 14-én.

Tószegi Zsuzsanna

a Kaposvári Egyetem docense,
a Magyar Szabadalmi Hivatal
szakmai főtanácsadója.
E-mail: zsuzsanna.toszegi@hpo.hu

A konzorciumok ereje az Egyesült Királyság szemszögéből

A könyvtárak konzorciuma, adott célra összeálló ideiglenes társulása az elmúlt másfél évtized sikertörténete: jobbra ebben a kooperációs felállásban birkóztak meg a kiadókkal kötött nagy üzlet, a Big Deal gondozásával. A következőkben az Egyesült Királyság példa értékű konzorciális kezdeményezéseiről és a konzorciumoknak a – szigetországon is túlmutató – jelenlegi nehéz helyzetéről olvashatunk. Az oktatási-kulturális tárca egyik szervezete, a Joint Information Systems Committee (JISC) négy éve működteti a JISC Collections-t, amely nemzeti konzorciumként az oktatás és kutatás intézményei részére végzi az elektronikus források beszerzését, licencelését és szolgáltatását. A JISC Collections egyik legfontosabb projektje, a National E-Book Observatory Project, amely az e-tankönyvek ingyenes szolgáltatását vizsgálta a felsőoktatásban, azt a – kiadók számára meglepő – eredményt hozta, miszerint az „e-könyvek ingyenes hozzáférhetővé tétele [...] nem fenyegeti a kiadók nyomtatott formátumú könyveinek eladási bevételét”.

Mi a JISC?

Bár az Egyesült Királyságban számos regionális és tematikus jellegű könyvtári konzorcium van, a legfontosabb mégis a nemzeti konzorcium, amely a JISC (Joint Information Systems Committee = Informatikai Rendszerek Közös Bizottsága) égisze alatt működik¹. A JISC a kormány által javarészt az oktatás és kutatás támogatására fenntartott szervezet, amelynek tevékenysége felöleli a technológiai újítások ösztönzését és az infokommunikációs technológiák központi finanszírozását, és amely szolgáltatások sorát nyújtja az oktatási közösség számára. Ilyen szolgáltatás például a brit akadémiai szféra JANET elnevezésű, a világ élvonalába tartozó információtechnológiai hálózata; a tanulás, tanítás és kutatás számára kínált új környezetek; a kutatás támogatása a digitális technológiai innováció terén; végül, de nem utolsósorban, az elektronikus forrásokhoz való hozzáférés a JISC Collections (JISC Gyűjtemények) nevű szolgáltatón keresztül.

Mi a JISC Collections?

A JISC Collections² önálló kereskedelmi vállalat, 2006-ban alapították. Nemzeti konzorciumként működik, tagjai között van az Egyesült Királyság összes felsőoktatási és továbbképzési intézménye, és valamennyi kutatási tanácsa. A konzorciumnak több mint 180 tagja van. A JISC Collections létesí-

tésének célja az volt, hogy a digitális tartalom licencelésének és beszerzésének nemzeti központja legyen az oktatás és kutatás támogatására. Törekszik a legjobb pénzügyi ajánlat, a legjobb szerződési feltételek érvényesítésére – a legjobb tartalom megszerzése érdekében. 2009-ben a JISC Collections tevékenysége a tagintézmények számára mintegy 43 millió font megtakarítást jelentett.

A JISC Collections céljai a következők:

- Idő és pénz megtakarítása a licencek központi beszerzése révén, amely lehetővé teszi az ár optimalizálását és a tagoknak külön-külön megspórolja a licencvásárlási alkudozást.
- Az online tartalomhoz való hozzáférés kiterjesztése a legmértányosabb előfizetési források megszerzése és a tartalom központosított vásárlása révén.
- Az intézmények segítése a bonyolult licencelési eljárásban való eligazodásban, illetve a szektoron belüli licenckezelési kapacitások kifejlesztésében.
- Olyan kutatások finanszírozása, amelyek új rendszerek és szolgáltatások bevezetéséhez segítik hozzá az Egyesült Királyság tudományos könyvtárait.

A JISC Collections mint az Egyesült Királyság nemzeti konzorciuma

A JISC Collections ma több mint 120 e-forrás licencszerződését kezeli, és 5500 fölött van a tagi

előfizetések száma. A konzorcium központi irodáján 12 fő dolgozik, munkájukat különféle munkacsoportok – például a *Folyóirat munkacsoport* vagy az *E-könyv munkacsoport* – segítik. A munkacsoportok tagjai tapasztalt könyvtárosok, akik a brit oktatási intézmények széles skáláját képviselik. A Folyóirat munkacsoport³ felügyeli a NESLi2-t (*National Electronic Site Licensing Initiative* = *Nemzeti Elektronikus Forráslicenclési Kezdeményezés*), amely eddig 36 megállapodást hozott tető alá a kiadókkal folytatott tárgyalások során e-periodika-szolgáltatás céljára. A szerződött kiadók zöme nemzetközileg ismert nagyvállalat (*Elsevier, Springer, Oxford Journals* stb.), bár egy aránylag új kezdeményezés, a NESLi2 SMP (*Small and Medium-sized Publishers*) a kis és közepes méretű kiadókat (*Brill, Karger, Berg* stb.) is igyekszik bevonni a szerződéses partnerségbe. A JISC Collections más digitális tartalmakra vonatkozóan is kötött megállapodásokat. Ilyenek például a nagy adatbázisok (*Web of Science, Scopus, Oxford Reference, Cambridge Companions Online*) szolgáltatása, földtudományi szolgáltatások (pl. *Ordnance Survey* vagy *Hydrospatial*), valamint e-könyvek a *Taylor&Francis*, a *Knovel* és a *Morgan and Claypool* kiadóktól.

A JISC Collections által szerződésbe vont legtöbb digitális tartalomhoz a tagok saját belátásuk szerint csatlakozhatnak. Más szóval, a tagkönyvtárak maguk döntenek el, hogy melyik e-forrásokat kívánják megvásárolni és csatlakozni a megállapodáshoz. A JISC Collections azonban abban a szerencsés helyzetben is van, hogy tartalmat tud vásárolni a brit tudományos közösség egésze számára. A források a nemzeti licencmegállapodás ernyője alatt kerülnek megvásárlásra, és minden intézmény számára ingyen hozzáférhetők. Ilyenek például a korai angol könyvtermés adatbázisa, az *Early English Books Online*, a történelmi térképészet korpusza, a *Historic Map Data*, vagy a brit parlament képviselőházának történelmi adattára, az *18th–20th Century House of Commons Parliamentary Papers*. A *Royal Society of Chemistry*, az *Oxford University Press*, a *Brill* és az *Institute of Physics* által kiadott folyóiratoknak a visszamenőleges digitalizált évfolyamai szintén korlátozás nélkül hozzáférhetők.

Az 1990-es évek közepén a JISC készített egy licencmodellt (*Model Licence*)⁵, amelyet minden JISC Collections és NESLi2 szerződésben alkalmaznak. A kivívott rugalmas használói feltételek stabilitást és biztonságot nyújtanak mind a használók, mind a szolgáltatók számára, és garantálják a

forrásokból kinyerhető legmagasabb értéket. A frissítés éves szinten történik, hogy követni tudják az üzleti környezetben időközben végbement változásokat (pl. az új üzleti modellek); a tudományos környezet változásait (pl. a virtuális tanulási környezet – *virtual learning environment* – VLE); illetve az információs környezet változásait (pl. a hozzáférés-menedzselési technológiák). A licencmodell használatának elsődleges célja olyan feltételek kidolgozása, amelyek az oktatási szektornak lehetővé teszik az oktatás menetének folytatásátfenntartását. Ez különösen fontos a jelenlegi gazdasági klímában, tekintettel az elhúzódó globális válságra és a gyatra közösségi finanszírozásra az Egyesült Királyságban.

Egy további, a könyvtári megtakarítás előmozdítására tett kísérlet a *Knowledge Exchange (Tudáscsere)*⁶ nevű kezdeményezés, amely négy ország (Egyesült Királyság, Németország, Dánia, Hollandia) nemzeti konzorciumának közös nemzetközi együttműködése. A Knowledge Exchange egy európai tendert bocsájtott ki több országot érintő, több éves megállapodásra különféle típusú tartalmakhoz. A mögöttes cél az volt, hogy új ötleteket és elképzeléseket gyűjtsenek be olyan kisebb kiadóktól, amelyek hajlandók új üzleti modellek kifejlesztésére. A nemzetközi iniciativa által választott öt forrás a következő: *Multi-Science, BioOne, Wiley-Blackwell e-books*, a *The Scientific World* c. folyóirat és az *ALPSP* tudományos folyóirat-gyűjtemény.

A jelenlegi gazdasági légkör hatása a konzorciumok tevékenységére

A törekény gazdaság nyilvánvalóan hatással van a könyvtárakra és a könyvtári konzorciumokra. A *Department of Innovation, Universities and Skills*, az oktatási-kulturális ügyek tárcája az Egyesült Királyságban, további 400 millió font értékű megtakarítást tervez 2010–2011-ben, így a költségvetési pénzek megnyirbálása elkerülhetetlennek látszik. A közszektorban érezhető negatív hatás még több éven át tartani fog, még akkor is, ha a gazdaság egésze magához tér.

Az UKSG számára 2009-ben készített, reprezentatív mintának számító felmérésben *Jill Taylor Roe*⁷ a brit tudományos könyvtárak szakembereit arról kérdezte, hogy milyen intézkedéseket terveznek 2010-ben a gazdasági válság elhárítására. A négy legjellemzőbb válasz a következő:

1. Több pénzt kérnek az egyetemtől, felettes szervtől – 27%.

2. Megnyirbálják a könyvbeszerzési keretet – 18%.
3. Megnyirbálják a folyóiratkeretet – 20%.
4. Fölmondják a *Big Deal*nek nevezett elektronikus csomagalkukat – 17%.

Nemzetközi szinten az ICOLC⁸, a könyvtári konzorciumok nemzetközi konzorciuma ugyancsak aggodalmát fejezte ki a könyvtári konzorciumok pénzügyi helyzete miatt *A globális gazdasági válságról és a konzorciális licencekre gyakorolt hatásáról* című nyilatkozatában. A manifesztum úgy fogalmaz, hogy „nem igazán lehet azt állítani, hogy a könyvtárak és a kiadók közös álláspontot foglalnának el a jelenlegi válság dimenzióival kapcsolatban és a válság megoldására kínált legjobb stratégiára vonatkozóan”. Az ICOLC előrejelzése szerint masszív és széleskörű csökkentés várható a könyvtárak és a konzorciumok költségvetésében, folytatódni fognak a pénzügyi megnyirbálások és a devizaárfolyam ingadozása.

A JISC Collections kutatási tevékenysége

Konzorciális tevékenysége mellett a JISC Collections jelen van a kutatásban is; az elmúlt években egy sor nagy kaliberű kutatási terv támogatására vállalkozott. Ezek között az egyik legjelentősebb az országos e-könyv áttekintő projekt, a *National E-Book Observatory Project*⁹. A projekt célul tűzte ki e-tankönyv-gyűjtemények licencelését a brit felsőoktatásban indított kurzusok hallgatói számára négy tárgyi kategóriában: üzleti tudomány és menedzsment, mérnöki tudományok, orvostudomány (kivéve: mentális egészségügy és nővéri tevékenység) és médiakutatás. Több mint 120 brit egyetem és főiskola vett részt a projektben. Az e-tankönyvek egyetemisták és oktatók által történt használatát monitorozták, és a logfájlok mélyelemzése révén kiértékeltek a kiadókra, az adatbázis-szolgáltatókra és a könyvtárakra gyakorolt hatást. Valójában két felmérő kutatást is végeztek, egyet a projekt indulásakor, egyet pedig a befejezésekor.

Több mint 48 ezer válasz érkezett, amely ezt a felmérést a legnagyobb e-könyvkutatássá avatta. Esettanulmányokat végeztek fókuszcsoporthal nyolc egyetemen, könyvtári kölcsönzési adatokat és nyomtatási adatokat elemeztek. A tanulmány végkövetkeztetése és a nyomtatott művek eladási adatainak elemzése azt jelezte, hogy az e-könyvek ingyenes hozzáférhetővé tétele a használat pontján nem fenyegeti a kiadók nyomtatott formátumú

könyveinek eladási bevételét – a kutatási eredmény jócskán meglepett számos kiadót. A kutatás azt is kimutatta, hogy a diákok az e-könyveket a megvásárolt vagy kölcsönzött nyomtatott könyvekkel együtt használják. A legfontosabb tényező a diákok számára az e-könyv használatának kényelmessége és az állandó, napi 24 órás elérés. A könyvtárosok számára a legfontosabb kérdés az új üzleti modellek kifejlesztése az e-könyvek vásárlásához vagy licenceléséhez.

Az áttekintő projekt befejezése után a JISC Collections jelenleg egy tanulmányt finanszíroz, amelynek címe: *Tanulmány az e-könyv üzleti modellek kezeléséről és gazdasági hatásáról a kiadókra, e-könyvterjesztőkre és egyetemekre*. Ennek a projektnek a célja, hogy realizisztikus, egyszerű és fenntartható üzleti modelleket dolgozzon ki egy sor elérési modellből származtatott valódi adatokkal. Miután érdekelték csoportjaival konzultáltak, különféle kísérleteket választottak ki, amelyeket egy teljes tanéven át futtatnak. Vizsgálják a nyomtatott könyvek eladására, az időre és a forrásokra gyakorolt hatásokat.

Összefoglalás

A JISC Collections erőteljes és befolyásos kezdeményezés volt és maradt; licencelési és tárgyalási tevékenysége a brit tudományos könyvtárak számára sokmillió font-sterling megtakarítást eredményezett az évek során. Gyűjtőpontja a kiadókkal, szállítókkal és adatbázis-forgalmazókkal a digitális forrásokról és szolgáltatásokról folytatott eszmecseréknek és vitáknak. A szervezetkutatást érintő tevékenysége pedig az információk gazdag tárházát kínálja az innovatív fejlesztések előmozdításához az Egyesült Királyság szakkönyvtáraiban.

Irodalom

- ¹ Joint Information Systems Committee (JISC). = <http://www.jisc.ac.uk>
- ² JISC Collection. = <http://www.jisc-collections.ac.uk/>
- ³ JISC Collections – munkacsoportok. = <http://www.jisc-collections.ac.uk/workinggroups>
- ⁴ National Electronic Site Licensing Initiative (NESLi2). = <http://www.nesli2.ac.uk>
- ⁵ JISC licencmodell. = http://www.jisc-collections.ac.uk/model_licence.aspx
- ⁶ Knowledge Exchange. = <http://www.knowledge-exchange.info/>

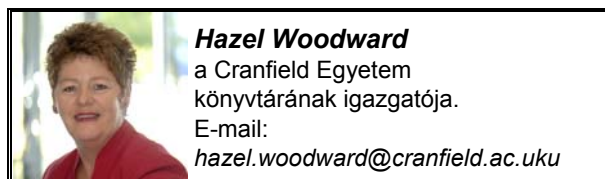
⁷ TAYLOR-ROE, J.: To everything there is a season: reflections on the sustainability of the 'big deal' in the current economic climate. = *Serials*, 22. köt. 2. sz. 2009. július

⁸ International Coalition of Library Consortia (ICOLC). = <http://www.library.yale.edu/consortia/>

⁹ National E-Book Observatory Project. = <http://www.jiscebooksproject.org>

Beérkezett: 2010. I. 25-én.

Fordította: Bánhegyi Zsolt

Távközlési adattárolás a szigetországban

A korábbinál sokkal *szigorúbb távközlési adattárolást* akar megvalósítani az új brit kormány. Egy éven keresztül őriznék meg az összes *internetelési, telefon-, e-mail, SMS- és chatadatot*. Minden esetben szerepelne a feljegyzésekben, hogy kik és pontosan mikor léptek kapcsolatba egymással, ugyanakkor a tartalmakat nem raktározna el. A tárolt fájlokhoz a titkosszolgálatok és a bűnüldöző szervek csak akkor férhetnek hozzá, ha az adott személyt terrorizmussal vagy súlyos bűncselekmények előkészítésével, illetve elkövetésével gyanúsítják.

Nagy-Britannia az ellenőrzések egyik felleadvára, nem véletlenül nevezik az országot *Big Brother*-államnak is. Már a 2001. szeptember 11-i terrortámadások után egy évvel kiépítették a megfigyelési rendszert. A sorozatos tiltakozások hatására azonban az előző kabinet tavaly decemberben kénytelen volt leállítani a további tervek megvalósítását. Az új kormánykoalíció a hivatalba lépésekor közölte, hogy erősíteni akarja a szabadságjogokat és beszünteti az internetes és e-mailes információkkal kapcsolatos távközlési adattárolást.

Nos, ez úgy tűnik mégsem valósul meg, ugyanis a belügyminisztérium új alapokra kívánja helyezni az internet és a kommunikáció ellenőrzését. Az adatok gyűjtésére gyakorlatilag *minden* szigetországi távközlési céget köteleznének.

Ha valóban megvalósul a korábbinál jóval átfogóbb távközlési adattárolás, akkor a kabinet gyakorlatilag a bűnözők célpontjává teheti az állampolgárait abban az esetben, ha nem tud megfelelően gondoskodni az adatok biztonságos tárolásáról. Egyelőre ugyanis megoszlanak a vélemények, hogy hol fogják összegyűjteni és miként fogják védeni a hatalmas információmennyiséget.

/SG.hu Hírlevél, 2010. október 26., <http://www.sg.hu/>

Versfordítással próbálkozik a Google

Az amerikai keresőóriás munkatársai nem elégednek meg a fordítószolgáltatás alapvető funkcióival, már azon dolgoznak, hogy a *Google Translate* alkalmas legyen akár versek lefordítására is. Ez komoly kihívást jelent a szakembereknek, hiszen nem elég az eredeti szófordulatok visszaadása, hanem új költői képek megalkotása is szükséges. A cél az, hogy a program figyelembe vegye a ritmikát, az ütemeket, a szüneteket, s ne csak a szavakat ültesse át a másik nyelvre. Az első kísérletek állítólag biztatóak.

„Költemények lefordítása egy másik nyelvre még az emberek számára is rendkívül nehéz kihívást jelent, s jelentősen meghaladja a jelenlegi számítógépes fordítórendszerek teljesítményeit és képességeit. Éppen ezért akartuk tesztelni a határokat és meglepődtünk a kapott eredményeken” – írta blogbejegyzésében *Dmitrij Genzel*, a Google munkatársa.

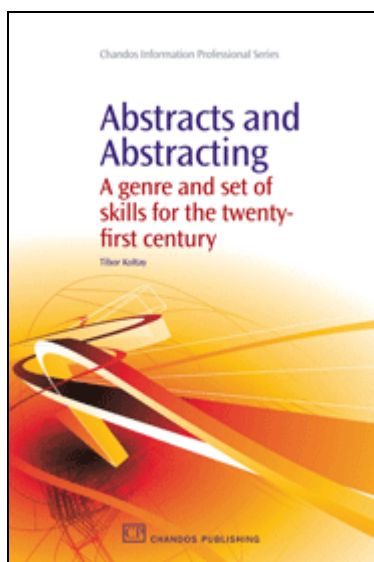
Még nem lehet tudni, hogy mikor lesz az automatikus versfordítás realitás. A tengerentúli óriáscég szakértői mindenestre bíznak a sikerben.

/SG.hu Hírlevél, 2010. november 8., <http://www.sg.hu/>

(SzP)

Koltay Tibor angol nyelvű könyve a referálásról

KOLTAY Tibor

Abstracts and abstracting : a genre and set of skills for the twenty-first century / Tibor Koltay. – Oxford : Chandos Publishing, 2010. – 236 p. ; 24 cm. – (Chandos information professional series)
ISBN 13:978-1-84334-517-6

Koltay Tibor, a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kar Informatikai és Könyvtári Tanszékének tanszékvezetője, Szombathelyen a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központjában, a Könyvtár- és Információtudományi Intézet Tanszékén a mi kollégánk is, s az sem ismeretlen számunkra, hogy régóta foglalkozik a referálással, még a nyílt hozzáférés és az információs műveltség témái sem tudták ettől eltéríteni.

Tételezzük fel, hogy mégis vannak olyanok, akiknek nem ismerős ő vagy ilyen irányú munkássága, ezért a hírt olvasva tájékozódni próbálnak róla. Ha ezt (információs szakemberként) bibliográfiai adatbázis segítségével teszik meg, s a régebbi anyag is érdekli őket, valamint a magyar és a nemzetközi szakirodalom is, a MANCI adatbázist veszik igénybe. Nem a szerző neve alapján keresnek, hanem

tárgy szerint, hogy legyen összehasonlítási alapjuk. A referálás tárgyszóra keresve összesen 9 találatot kapnak, ezek között egyetlen magyar nyelvű szerepel, melynek szerzője Koltay Tibor, még 1987-ben, az *Orvosi Könyvtáros*ban megjelent írásával (A referálás jövőjéről). Mivel ezt kevésnek találják, tájékozódnak a tezauruszban, s megállapítják, hogy a deszkriptor a referátum szó, s bár voltak az előzőekben olyanok, amelyeknél a referálás volt a tárgyszó, Koltay Tibor írása esetében Referátum (– Referálás) szerepelt, így már itt is együtt volt mostani könyve címének két kulcsszava. Ha nem mennének tovább így a referátum tárgyszóra, már az első kilenc találatnál is sok érdekességet figyelhetnének, például azt, hogy az első találat másik tárgyszava a nyelv tudomány, s egy szerző szerepel két írással, feltételezve, hogy *Maria Pinto* és *Maria Pinto Molina* azonos. S ha még a *Könyvtári Figyelő*ben referált cikkek referátumának készítőjére is rákattintának, azt látnák, hogy mindkét esetben Koltay Tibor a referátum készítője.

A „referátum” szóra 54 találatot kapnak, a rendszer adta lehetőségek szerint tízesével lehet átnézni a találatokat, a régebbiektől az újabbak felé haladva. Az első 10-ben 5 Koltay Tibortól származik, a már előbb előjött 1987-es mellett 2-2 1988-ból és 1990-ből. Még egy magyar cikk van, de ott a referátum forma, nem a dokumentum tartalma. A következő 10-ben kettő származik Koltay Tibortól (1990, 1991).

A 21-30. között összesen egy magyar nyelvű közlemény található, amelyben Koltay Tibor ír Rónai Tamás útmutatójáról, de láthatjuk, hogy nem lett volna érdemes a magyar nyelvűekre szűkíteni a keresést, mivel még két további közlemény van Koltay Tibortól, de ezek már angol nyelvű folyóirat-cikkek (*Journal of Education for Library and Information Science*, 1995, *Education for Information*, 1997). Címfordításai: Hipertext rendszerű oktatóprogram a referálásról, illetve annotációkészítésről könyvtárszakos hallgatók részére, Az információ-

kezelés tágabb horizontja: fordítónövendékek tanítása referálásra. A 31-40. között 3 magyar nyelvű írást találhatunk, s nem meglepő, hogy valamennyit Koltay Tibortól (1999:2, 2001:1). A következő 10-nél mindhárom magyar nyelvűnél szerepel a neve, de az egyiket nem ő írta, mert itt található *Feimer Ágnes* írása a Könyvtári Figyelőben Koltay Tibor: A referálás elmélete és gyakorlata című könyvéről, két saját írása 2004-ből és 2005-ből (*Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*). Az utolsó 9-ben már nem látni egyet sem, amelyet Koltay Tibor írt, ugyanakkor ezek között is van olyan, amelynek a referátumát ő készítette el.

Egy régről emlékezetes írását hiába kerestük ebben a két csoportban, a TMT-ben 1992-ben megjelent vitaindító cikk (*Van-e jövője a referálásnak*, TMT 1992/3. 123–124. p.) csak a referáló szolgáltatás tárgyszót kapta meg. Ennek a 17 tétele között már az eddiginél több magyar szerzővel találkozhatunk (*Válasz György, Balázs Sándor, Stubnya György, Vajda Erik, Klein Ágnes, Gráfel Éva, Vasas Livia, Hercsel Imréné*). Ha szerzőként keressünk rá, akkor azt láthatjuk, hogy van olyan közleménye is, amelynek a címében szerepel a referátum szó (Annotáció, referátum, rezümé. Recenzió), de társasága miatt általánosabb tárgyszavakat kapott (dokumentációs feldolgozás, terminológia). Ha a *Humanus* mellé betöltött MANCI adatbázisban kerestünk volna, akkor ez hamarabb előjött volna, hiszen akkor is megkapunk egy referátumban keresett szót, ha az nem a referátumban szerepel, hanem mondjuk a címben. A *Humanus*ba azonban mindenképp át kell menni, hiszen a legújabb anyag csak itt található meg. A „referátum” tárgyszóra való keresés 10 találatot hoz, ezek közül kettő származik Koltay Tibortól 2008-ból a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*ból, 2009-ből a *Journal of Documentation*ből. Lengyelne Molnár Tünde három közleménnyel jelzi, hogy ő is elmélyülten foglalkozik a témával.

A MANCI-ban a Könyvtári Figyelő Külföldi Folyóirat-figyelő rovatában megjelent referátumok szerzőiről van külön indexlista, itt 170 tétellel áll Koltay Tibor, de a MATARKA alapján is (amely a TMT referálót szerzőként kezeli) megállapítható, hogy a 62, a neve alatt található publikáció csaknem kétharmada (41) cikkösszefoglalás. Mindezek jól bizonyítják azt, miért volt természetes, hogy magyarul ő írt könyvet erről a témáról, s ahhoz is kellő alap, hogy egy nemzetközi kiadó őt választotta ki erre a feladatra.

Ha ezek után magára az angol nyelvű könyvre is kíváncsi lesz az információs szakember, akkor elkezdhet tájékozódni arról, hogyan is juthat hozzá. Ha a MOKKA-ban nem találunk belőle egyetlen példányt sem (tehát bizonytalan, hogy megvan-e valamelyik magyar könyvtárban), akkor az interneten lehet próbálkozni megvásárlásával. Itt a 60 euró vagy 80 dollár már jó árnak számít <http://www.woodheadpublishing.com/en/book.aspx?bookID=1994&ChandosTitle=1> (de legalább ezen a helyen megtalálhatják a tartalomjegyzéket, s további információkat a könyvről), a legtöbbször 115 dollár az ár, de még egy 213,98-as árat is sikerült találni.

Szerencsére arra mindenkinek módja lehet, hogy Koltay Tibornak a témában 2003-ban magyarul megjelent, *A referálás elmélete és gyakorlata* című könyvét elolvassa. A sorozat címének megfelelően már ez is „továbbképzés felsőfokon”. Azonban, ahogy különben is többször felmerül a helyettesíthetőség kérdése, itt is kérdés, hogy a magyar nyelvű könyv mennyire helyettesítheti az újabb angolt. Ebből a szempontból szerencsém volt, hiszem abból a célból, hogy írjak róla a TMT-nek, megkaptam a könyv egy példányát. A lehetőség egyben kötelesség is, tehát kezdünk is hozzá.

Reménykedhetünk abban, hogy a **bevezető fejezet** olyan módon összegzi a könyv tartalmát, hogy abból az egészre vonatkozóan is képet kaphatunk, így ha először annak tartalmát próbáljuk sűríteni, akkor részben kedvet csinálhatunk az elolvasásához, ugyanakkor valamennyire (legalább ideiglenesen) helyettesíthetjük is elolvasását, tekintettel arra – ahogyan már szó esett róla – nem mindenki juthat könnyen hozzá, s lehetnek nyelvi nehézségek is.

Kinek szól ez a könyv?

A munka interdiszciplináris megközelítésre törekszik a könyvtár- és információtudomány, valamint a nyelvészet vegyítésével.

Három fő olvasói kategóriát határoz meg a szerző:

- hivatásos referálók (általában információs szakemberek),
- kutatók, akik cikkeket publikálnak tudományos folyóiratokban,
- nyelvészek és nyelvtanárok.

Mindhárom felsorolt kategóriába beletartozhat a TMT olvasóinak egy része, ugyanakkor mégis

fontosnak tartanánk azokat az információs szakembereket, akik nem készítői, hanem használói a referátumoknak, elsősorban azoknak, amelyek tájékoztató eszközökben, hagyományosan referáló lapokban, mostanában egyre nagyobb mértékben bibliográfiai adatbázisokban találhatók meg, kereshetők vissza (már csak a sokat emlegetett egy-séges gondolkodásmód miatt is).

Mi a referálás és mi a referátum?

A referálást legegyszerűbben referátumok készítésé-
ként határozza meg, a referátumot pedig egy
eredeti dokumentum legfontosabb tartalmaként, s
a könyv fő céljának azt tekinti, hogyan lehet meg-
határozni, mi a tartalom legfontosabb része.

Miért van szükség referátumokra és referálásra?

Ennek a kérdésnek a megválaszolását az informá-
ciós túlterhelésből eredezteti, az *Aslib* definíciójára
alapozva. A szakirodalom növekvő mennyisége
már korábban is jellemző volt, az internet ezt még
tovább erősítette, s ennek kapcsán a minőség-
ellenőrzés hiányát emeli ki, ellentétben a tudomá-
nyos könyvek és folyóiratok kiadóiával. Ezekhez
hasonlóan a referáló és indexelő szolgáltatásokat
is ilyen minőségi szűrőnek tarthatjuk.

Most már sok teljes szöveg is megtalálható a hálóz-
aton, azonban ez sem teszi feleslegessé a referá-
tumokat, a szerző szerint hasznosak lehet-
nek a releváns információk megtalálásához. Azzal
egyetérthetünk, hogy a referátumok szövege al-
kalmasabb az eredményes információkeresésre,
mint az eredeti teljes szöveg, hiányolhatjuk azon-
ban annak hangsúlyozását, hogy az információke-
resés szempontjából a bibliográfiai leírásból a cím
és az információkereső nyelv elemei jobban sűrítik
a dokumentumok tartalmát, a referátumok pedig a
megtalált rekordok közül a releváns(nak tekintett)
tételek kiválasztására lehetnek alkalmasak. Meg-
tudjuk azt is, hogy a referátumok nem csak olvasó-
ik számára lehetnek hasznosak, készítésük olyan
összetett tevékenység, amely sok szempontból
fejleszti művelőjét, ennek különböző aspektusait a
szerző a következő fejezetekben fejti ki részlete-
sebben, itt utal rájuk. Persze nem ez a fő ok arra,
hogy miért nem készítettük számítógépekkel a
referátumokat.

Koltay természetesen foglalkozik a nyelvészek
szempontjaival is.

A referálás történetére röviden visszatekintve utal
az első tudományos folyóiratra, amely jelentős
mértékben referáló funkciót töltött be, nem esik
azonban szó az első valódi referáló lapokról s ma
is élő utódaikról, amelyekből legfontosabb bibliog-
ráfiai adatbázisaink nőttek ki. Tanácsokat ad még
az olvasóknak általában, s külön az információs
szakembereknek, folyóiratcikkek íróinak és a nyelv-
észeknek, mit érdemes leginkább elolvasniuk a
könyvből, utalva az interdiszciplináris megközelí-
tésre.

A bevezető fejezet végén felvázolja még a könyv
szerkezetét, az egyes fejezetek jellemzésén ke-
resztül a könyv végén található tárgymutatóig. Ha
ezt az összefoglalást s ehhez kapcsolódóan a
tartalomjegyzéket, később pedig az egyes fejeze-
tek konkrét tartalmát összehasonlítjuk a korábbi
magyar könyvvel, akkor azt állapíthatjuk meg,
hogy annak ismerője nem fog teljesen ismeretlen
dolgokkal találkozni, ha az alapszerkezetet néz-
zük, ugyanakkor mindig találkozhat újdonságokkal.
Ezt bizonyítja az, ha az angol könyv egyes fejeze-
teinek megfelelőit próbáljuk megkeresni a három
nagy részből álló magyar munkában. Előre kell
bocsátani, hogy az angol könyv több fejezetből áll,
mint a magyar, de alfejezetei nincsenek számozva.

A referálás elmélete és gyakorlata	Abstracts and Abstracting: A genre and set of skills for the twenty-first century
1.2 Definíciók	2 Definitions
1.2.6 Rokon műfajok	2 (vége) Related concepts and genres
1.3 A referátumok terjedelme és funkciói	3 The characteristics of the abstracts
1.5 A referáló szemé-lye és ismeretei	4 What does an abstractor have to know
2. A referálás gya- korlata	5 The practice of abstracting: structure, processes and language
2.2 Példa referátum írására	6 The practice of abstracting: examples

A magyar könyv 3. fejezete (Az elmélet és a gyakorlat összekapcsolása a referálás modelljeivel) már nem mutat ilyen hasonlóságot jelen munka utolsó két fejezetével: 7 Beyond language and style, 8 Conclusion.

Elnézést, hogy nem adok fordítást a fejezetcímekről, de az, aki komolyan érdeklődik az angol nyelvű könyv iránt, bizonyára érti ezeket. Ugyanakkor az is felmerül, hogy amikor az angol nyelvű szöveg alapján magyarul számot adok tartalmáról, teljes mértékben saját szavaimmal tegyem-e ezt, vagy pedig ott, ahol lehetséges, próbáljam a magyar nyelvű könyvben megkeresni, ott pontosan hogyan szerepel egy bizonyos részlet. Közben azt lehet megállapítani, hogy a szerző könnyebb helyzetben lehetett az angol nyelvű könyv megírásakor, mivel a szakirodalom, amire támaszkodhatott, döntően angol nyelvű, így a terminológia adottnak tekinthető, míg magyarul néha neki kellett próbálkoznia, hogy megtalálja/kitalálja a megfelelő kifejezést.

Ahogy láthattuk, Koltay **második fejezete** definíciókat tartalmaz, ahol ez különösen fontos lehet. A könyv a referátumnak J. Kilborntól származó meghatározásából kiindulva (A referátum olyan szöveg, amely tartalmazza egy már létező szöveg legfontosabb tartalmát tömör, sűrített és rövidített formában), s ezt építi tovább néhány minősítő megjegyzésből kiindulva: az eredeti szöveg hosszabb a referátumnál, mindkettő írásos formában létezik, s a referátumoknak információs céljaik vannak.

Nem tekinti egyértelműnek a fogalmat. A referált anyagot és a referálás eredményét maxiszöveggé és miniszöveggé meghatározva megkülönbözteti a szerzők által készített referátumokat, a mások által készített referátumokat és az olyan összefoglalásokat, amelyek nem a teljes szöveg alapján készülnek, hanem azt megelőzően, például konferencián tartandó előadásokra való jelentkezéskor. A lényeges különbség miatt az utolsó típusal nem foglalkozik a továbbiakban.

Első jellemzőként a referátum szövegszerűségét tárgyalja, *Beaugrande* és *Dressler* nyomán hét pontban foglalva össze, (Nem pontokba szedve a magyar könyvben is szerepel a textualitás hét összetevője: kohézió, koherencia, szándékoltság, elfogadhatóság, hírérték, helyzetszerűség, intertextualitás).

Az előre meghatározott nézőpont fontosságának rögzítése és a referátumok és az összefoglalók

megkülönböztetése után jut el a referátum teljes definíciójához: „A referátum olyan szöveg, amely egy létező (primer) szöveg legfontosabb információit tükrözi az eredetinel rövidebb formában.” Az információk fontosságát egy előre meghatározott nézőpont dönti el, amely lehetővé teszi, hogy a referátum szolgálhassa információs céljait.

A referátumnak három típusát különbözteti meg: indikatív, informatív, indikatív-informatív (vegyes típusú), foglalkozik az eredeti szöveg szerepével, a folyóiratcikkekre szűkítve mondanivalóját (mivel a referátumok nagy része folyóiratcikkek alapján készül).

Néhány kapcsolódó fogalmat határoz meg meg: a referátum fogalma nyomán a referálást („A referálás az a tevékenység, amelynek során egy szöveg legfontosabb információit reprezentáljuk előre meghatározott szempontból olyan szövegben, amely rövidebb az eredetinel”), a referálót „az a személy, aki referátumokat készít”, aki lehet az eredeti szöveg szerzője vagy hivatásos referáló, bár itt szóba kerül az a lehetőség is, hogy a folyóirat szerkesztői készítik el az összefoglalást. Elkülönböztíti még a referátumtól az annotációt és a szinopszt, az eredetiből szó szerinti részeket kiemelő kivonatot (extract) és a vezetői összefoglalót (executive summary), ez utóbbival kapcsolatos terminológiai nehézségeit a magyar nyelvű könyvben olvashatjuk.

Mint már láthattuk, a **harmadik fejezet** a referátum jellemzőinek bemutatásával foglalkozik. Ezt a referátum hosszának tárgyalásával kezdi. Sok véleményét összegez ezzel kapcsolatban (kivételesen olyat is, amellyel nem ért teljesen egyet), s megállapítja azt, hogy nem határozható meg abszolút szabály ezzel kapcsolatban, inkább több tényezőt kell figyelembe venni. Szerzői referátum esetén egyszerűbbnek látja a helyzetet, mert a folyóirat határozza meg, milyen hosszú is legyen. Talán segíti a könyv iránti érdeklődés fokozását, ha az ennek a résznek a végén megfogalmazott bikinialapelv lényegét nem árulom el.

A terjedelemmel kapcsolatos kérdések után jönnek a referátum funkciói. Szigorú értelemben három célt határoz meg: orientálja a használót, áttekintést nyújt annak, aki naprakész akar lenni, információforrásként szolgál, s ehhez kapcsolódik a három funkció: lokalizáció, visszakereső funkció, helyettesítés. Az első magyar könyvében még jeladóként szerepelt, itt is utal erre, lényege, hogy tudomást szerezzünk az eredeti létéről. A visszakereső

funkció elnevezése ellenére elsősorban nem a közvetlen visszakeresésben betöltött szerepéről van szó, hanem arról, hogyan tudjuk a visszakeresettek közül a relevánsakat kiválasztani. A helyettesítés funkcióját mutatja be a leginkább vitatottként, sokak által elutasítottként, amelynek azonban mégis lehet szerepe. További előnyként vagy haszonként tárgyalja még a következő funkciókat: idegen nyelven megjelent irodalom elérhetővé tétele, az eredeti cikk olvasása előtti és utáni előnyök.

A referátumnak az előző fejezetben már felvázolt típusait (informatív, indikatív, vegyes) itt tárgyalja részletesebben. Először a két alaptípus jellemzőinek összefoglalására kerül sor Kilborn nyomán, az informatívval kezdve. A hivatkozott dokumentumban nem ez a sorrend, s az ott első típust nem indikatívnak, hanem deskriptívnak nevezi. Ez a forrás öt, egymással párhuzamba állítható pontban mutatja be a két típust. Koltaynál az indikatív ötödik pontja itt kimarad (bevezeti a témába az olvasót, akinek azután el kell olvasnia a jelentést, cikket vagy előadást, hogy megismerje a szerző eredményeit, következtetéseit vagy javaslatait, szemben azzal, hogy az informatív referátum olvasója dönthet arról, hogy el akarja-e olvasni az eredetét, vagyis itt valóban szó lehet az eredeti helyettesítéséről).

A részletes bemutatásban is az informatív referátum kerül előre, mégsem tudja elkerülni, hogy jelentős részben ne a két típus különbözőségeit tárgyalja. Az indikatív típust tárgyaló részfejezetben idézi Kilborntól a bevezető részből kihagyott pontot, s innen derül ki az általa használt elnevezés is. Ebben a másfél oldalas részben összesen 12 hivatkozás van, nagyjából arányban az informatív típust tárgyaló rész nem egész három oldalának 21 hivatkozásával, de nem derül ki, hogy van-e köztük olyan, amellyel teljes mértékben azonosul. Ha elfogadja Kilborn pontjaiból azt, hogy az indikatív és az informatív referátumban is szerepelnek a cél, a módszerek és a tárgy, az eredmények, következtetések, javaslatok azonban csak az informatívban, az kellően magyarázhatja azt, hogy miért hosszabbak az informatív referátumok, s miért helyettesíthetik az eredetét szemben az indikatívval. Ilyen alapon az is logikusabbnak látszott volna, hogy ne a terjedelemmel kezdje a fejezetet, hanem a funkciókkal, ebből következtethetők ki a típusok, s azokból pedig a terjedelem.

Koltay röviden foglalkozik azzal, hogy a különböző funkciók miatt egy forrásból többféle referátum készülhet, valamint a típus és a funkció kapcsola-

tával (csak az informatív referátumok helyettesíthetik az eredetét). Két fontos kérdést tárgyal még ebben a fejezetben nagyjából hasonló, majdnem 10 oldalas terjedelemben, a referátum objektivitását és a szerzői referátumot. Az elsőn belül érveket és ellenérveket sorakoztat fel a kritikai referátummal kapcsolatban, s bemutatja a *Mathematical Reviews* speciális esetét. A szerzői referátumokkal kapcsolatos, részletesen tárgyalt problémák közül kiemelhető az, hogy nem tartják be a referátumokkal kapcsolatos alapvető szabályokat, s nem veszik figyelembe azt, hogy azokat felhasználhatják információs szolgáltatások, az eredetitől elszakítva. Itt a szerző kiemelhetné volna azt a problémát, amely az információs szolgáltatókra vonatkozik nem angol nyelvű publikációk esetén. Ezeknek csak akkor van esélyük arra, hogy bekerüljenek a referáló szolgáltatásokba, ha közölnek angol nyelvű referátumot (mint például a TMT vagy a Könyvtári Figyelő), cikkeik feldolgozóinak azonban igazából csak a referátum áll rendelkezésükre, mivel az eredeti cikket nem értik, sőt sokszor még azt sem képesek felismerni, melyik a szerző vezetőneve (ha nem így lenne, akkor az INSPEC-ben nem szerepelne a TMT-ben megjelent közlemények közül sok Kata, K., Laszlo, D. és Zita, T. neve alatt, a LISTA adatbázisban sem találnánk többször Tibor, Koltay-t).

A szerző könyvével segítséget akar nyújtani a szerzői referátumok készítői számára, ehhez kapcsolódóan külön foglalkozik az idegen nyelvű referátumok készítésével és a strukturált referátumokkal.

Nemcsak a referátum, hanem a recenzió terjedelmének is lehetnek határai, ezért a további fejezeteket igyekszem rövidebben bemutatni. A **4. fejezet** címe: Mit kell tudnia egy referálónak? Ezen belül a következő kérdésekről esik szó: Ki lehet referáló (vagyis a referátumírás módszereinek ismerete vagy a szakterület ismerete a fontosabb), a referáló tudásbázisa (tudás, készség, képesség, a tudáson belül nyelvi és nem nyelvi, majd a kettőnek a szintézise, vagyis a referáló képességek. Ezek még elég hasonló módon szerepelnek a magyar nyelvű könyvben, de ennek a témának a tárgyalása sok mindennel kiegészül: az összefoglalás képessége különböző megközelítésekben (szakmai, mindennapi és félprofesszionális). Jelentős teret kap az információs műveltségi megközelítés: mi is ez, mi a kapcsolata a referálással.

A referálás oktatásával foglalkozva jelentős mértékben személyes tapasztalatairól is beszámol, s végül röviden arról (*Cremmins* 1982-es könyvére

alapozva), miért kifizetődő a referálás, milyen pozitív hatásai lehetnek.

Ezzel elérkeztünk az **5. fejezethez**: A referálás gyakorlata: szerkezet, műveletek és nyelv.

A referátumok szerkezeténél belső szerkezetként magát a referátumot tárgyalja, például a lehetséges IMRD-t (bevezetés, módszerek, eredmények, tárgyalás), s hogy mennyire igazodnak ehhez, a források között jelentős számban különböző, a referátumkészítéssel foglalkozó egyetemi útmutatót használ fel. A külső szerkezet a referátumon kívüli egyéb elemeket jelenti, amelyek részben a referált dokumentum azonosítását teszik lehetővé (a cím, az eredeti bibliográfiai adatai, további összetevők, például deskriptorok, tárgyszavak), és amelyek nem szükségesek az eredeti cikkekhez kapcsolódó referátumok esetében.

Ezután következik a referálás folyamatának leírása, először hét lépést ismerhetünk meg, majd részletesebben, 15 pontban tárgyalja, ezen belül a 9. pontban 22 javaslat és szabály szerepel *Endres-Niggemeyertől* (főleg arra vonatkozóan, hogy hogyan találjuk meg, mi kerüljön be a referátumba). A további, részletesebb tárgyalás is elsősorban ezzel foglalkozik: mit kell kihagyni az eredeti dokumentumból, illetve mit kell felvenni belőle (táblázatok, hivatkozások, összekötő szövegek, mi számít újnak, mit hangsúlyoz a szerző). A további tárgyalt témák: egy vagy több bekezdésből álljon-e a referátum, mennyire kell követni az információk eredeti sorrendjét. Természetesen jelentős szerepet kapnak a nyelvvel kapcsolatos kérdések: teljes mondatok, múlt idő, harmadik személy, tagadás, és passzív vagy aktív hang, szókincs.

A referálás folyamatára való reflexiók között az általános megjegyzések után szívesen olvastunk volna többet is a referálási útmutatókról, arra vonatkozóan, hogy mennyire segítenek ezek, másnak a vizsgálatát idézi, ő maga nem végzett ilyeneket, s jó lett volna példaként látni is ilyen útmutatót. Elég részletesen foglalkozik a referáláshoz kapcsolódó olvasási típusokkal és technikákkal; a referátumok értékelése kapcsán az olvashatóság és a minőség kérdései szerepelnek kiemelten.

A referálás gyakorlatát példákon keresztül bemutató **6. fejezetben** két saját cikket használ fel, az első témájával is szorosan kapcsolódik a referáláshoz. (Hogy mennyire következetesen foglalkozik a témával, építi folyamatosan ezzel kapcsolatos ismereteit, azt az bizonyítja legjobban, hogy az ebben

található hivatkozások között több olyan van, amely ennek a könyvnek a végén is megtalálható). Minden szempontból megismerjük a kiinduló szövegek terjedelmét: számozza a sorokat, majd pedig megadja a szavak számát hivatkozásokkal és azok nélkül. Mindkettő az alábbi rendszerben készül: az eredeti szöveg, elemzés, a referátum piszkozata, a szerkesztett változat, megjegyzések a szerkesztett változathoz. Az első szöveg esetében 3352 (3113) szóról előbb 634, majd pedig 223 szóra sikerül leszorítani a terjedelmet, a második esetben 2050 (1903) szóból előbb 348, majd 251 szó marad, alig az ideálisnak tekintett 250-es határ felett, de még itt is tud ajánlani további csökkentést, kihúzást. (A magyar nyelvben ugyanabból a cikkből kiindulva hoz négy példát, ahol végeredményben a szavak száma 235 és 269 között mozog.)

Mivel a korábbi fejezetekben a referátum két alapvető típusával, az indikatív és az informatív referátummal foglalkozik, talán érdemes lett volna adott szöveg alapján mindkét típus létrehozásának a folyamatát bemutatni, érzékeltetve a kettő különbségét.

A **7. fejezet** (A nyelven és stíluson túl) már valóban a haladóknak szól, nem kötelező olvasmány a szerző szerint, ugyancsak szerinte címe lehetne *Túl a gyakorlati kérdéseken és a referálás elméletének alapjain*, ugyanakkor úgy gondolja, hogy olyan kérdésekkel foglalkozik, amelyek számot tarthatnak az olvasó figyelmére és érdeklődésére. Két nagy esszére bontja (Megközelítések és modellek, Referálás és megértés).

Négyoldalas összegzést ad még, amelyben többek között 1987-ben és később is feltett kérdésére is válaszolva megállapítja, hogy a referálásnak van jövője, különösen érvényesnek tartva ezt a szerzői referátumokra. Majd röviden összefoglalja, mit is valósított meg a könyv egyes fejezeteiben.

Már magyar nyelvű könyve felhasznált irodalmának jegyzéke (5 oldal, 92 tétel) is imponáló, jelen műben ez 21 oldal, 217 hivatkozás. Inkább ez utóbbi adhat lehetőséget összehasonlításra, s egyben mutatja azt is, hogy nincs akkora terjedelmi különbség a két könyv között, mint ahogy azt az oldalszámok (80 és 227) alapján gondolhatnánk. Ezzel együtt a hivatkozásjegyzék is azt mutatja, hogy az angol nyelvű könyvbe beépült a legújabb szakirodalom, de a korábbi is bőségesebb, kivéve a magyar anyagot, amely nagyon kis mértékben került át. Bár természetes, hogy a megcélzott közönség nem ilyen anyagból tájékozódik, talán né-

hány nevet be lehetett volna vinni a nemzetközi vérkeringésbe. Vannak természetesen olyan nevek, amelyeket már nem kell, de épp ezért szerepelnek ők az átlagosnál nagyobb súllyal, leginkább Endres-Niggemeyer és Pinto neve emelhető ki, néhányan pedig nem olyan sok művel, de sok, adott műre vonatkozó hivatkozással szerepelnek. Annak összeszámolására, hogy a 217 műre összesen hány hivatkozás vonatkozik a könyvben, természetesen nem vállalkoztam. Az azonban megállapítható, hogy Koltay alaposan ismeri ezt az anyagot, tudatosan használja fel. Néha talán azt is várnánk, hogy a szakirodalom felhasználása mellett nagyobb mértékben szerepeljenek saját vizsgálataik, de az talán egy már egy más jellegű mű lenne. Mivel a szerzőnek bizonyára nem ez volt az utolsó munkája a témáról, talán elképzelhető lesz még olyan is, amelyben az olvasók többet tudhatnak meg arról, ami alapján a legtöbb referátum készül (a folyóiratokról), s azokról a tájékoztató eszközökről, ahová a referátumok kerülhetnek (referáló folyóiratok, bibliográfiai adatbázisok).

A tárgymutatóban (mert az természetes, hogy itt tárgymutató is van, jó lenne, ha a magyar könyvek esetében is jellemzőbb lenne ez) a referáló lapok (abstracting journals) összesen két oldalon szerepelnek, mindig az adatbázisokkal együtt említve (s először az autoreferátumok tárgyalása közben), a lásd még utalás az adatbázisokra további négy

oldalra juttat el bennünket, inkább csak a könyv elejére.

Az 1962-es könyvével (Bevezetés a szakirodalmi dokumentációba a műszaki és természettudományok területén) hivatkozott *Polzovics Iván* 1965 elején (hamarosan 50 éve lesz) emlékezett meg a TMT-ben a tudományos tájékoztatás kialakulásának 300. évfordulójáról az első, itt is említett folyóirat (*Le Journal des Scavans*) megindulásáról, részletesen foglalkozik az általában első referáló folyóiratként nyilvántartott *Pharmaceutisches Central-Blatt* megelőző, rendszeresen megjelenő referáló lapokkal is.

Mivel a könyv végső következtetése az, hogy a referálásnak van jövője, bizonyára a 350. évfordulóra is íródik cikk, amelyet talán épp Koltay Tibor írja majd a TMT-be, s ez több nemzetközi eszközből is visszakereshető lesz referátumával együtt, egyesek a szerző referátumát veszik át, mások önálló referátumot készítenek róla. De várhatóan addig még jó pár cikke és referátuma készül el a szerzőnek, s megjelenik több dicsérő recenzió erről a könyvről is, amely egy tudatosan épülő életmű egyik jelentős alkotása.

Murányi Péter

(Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria
Egyetemi Központ,
Könyvtár- és Információtudományi Intézeti
Tanszék)

„Az elveszettek földje”. Mit őriz meg a *digital preservation*?

Mindenféle hosszú távú archiválásnak lényeges előfeltétele a gondos tervezés. A megfelelő stratégia kialakításához azonban szükség van a „megőrzési szándék” megfogalmazására, vagyis világosan és tárgyilagosan végig kell gondolnunk, hogy mit is akarunk valójában megőrizni. E cikk szerzői az *Ausztrál Nemzeti Könyvtár* számára foglalták össze mindazt, amit ebben a kérdésben érdemes figyelembe venni, de gondolataik hasznosak lehetnek más intézményeknek is, amelyek tudatosabban és hatékonyabban szeretnék digitális archívumaikat kezelni.

Elavulás

Az információhordozók mindegyike idővel fokozatosan tönkremegy, ezért van egy pont, amikor

elkerülhetetlenné válik lemásolásuk vagy más médiumra való átköltöztetésük, mielőtt végleg elvesz a rajtuk tárolt tartalom. Nemcsak a környezetből származó fizikai hatások teszik tönkre a tárolóeszközöket, hanem néha a szellemi elavulás veszélye is fennáll, például amikor az illető dokumentum nyelvét már senki nem érti. Ilyen esetekben az objektumnak másolással való megőrzése nem elegendő az információvesztés elkerülésére – át kell menteni valahogy a jelentését is, például magyarázattal vagy fordítással. Bármilyen módszerrel is használunk a megőrzés során, mindig van némi veszteség: az eredeti objektum egyes elemei nem lesznek reprodukálhatók, mert valamilyen szintig meg kell változtatni bizonyos jellemzőit ahhoz, hogy meg tudjuk oldani a dokumentum túlélését.

Mindezek a digitális dokumentumokra is igazak, hiszen ezeknek is van fizikai hordozójuk (pl. egy merevlemez) és így ezek is ugyanúgy ki vannak téve a külső hatásoknak, mint mondjuk az agyagtáblák vagy a könyvek. De míg egy olyan hagyományos hordozó esetében, mint a papír, a rajta levő információ legalább részben felismerhető mindaddig, amíg porrá nem omlanak a lapok, egy digitális tároló tartalma általában sokkal korábban használhatatlanná válik, még mielőtt az eszköz teljesen szétesne. Ugyanakkor a digitális információk világában a tárolóeszköz tönkremenetele nem olyan nagy tragédia, mint az analóg dokumentumoknál, hiszen az előbbiek esetében kevésbé tartjuk fontosnak az eredeti példányt, és úgy gondoljuk, hogy a digitális objektumok átvihetők egyik médiumról a másikra anélkül, hogy elvesznének lényeges jellemzőik – még ha ez műszakilag nem is mindig igaz. Mert egy fájlt át tudunk ugyan másolni egy optikai lemezről mágnesszalagra úgy, hogy megmarad a bitek sorrendje, de az a mód, ahogy a két eszközön ezek a nullák és egyesek eltárolódnak, annyira különbözik, hogy ha mikroszkóppal megnézzük, a digitális objektum e két példánya semmilyen hasonlóságot nem mutat.

A számítógépes állományok nagyban függnének olyan egyéb tényezőktől is, mint a hardver és a szoftver. Ha ezek az előfeltételek elérhetetlenné válnak, akkor már jóval azelőtt elvesz a digitális dokumentum értelme/jelentése, még mielőtt kihalna az a nyelv, amelyen írták. Ha például egy könyvtárnak megvan a kopt nyelvű Biblia pergamenen, akkor ez a dokumentum mindaddig jelentést hordoz, amíg akad olyan olvasója, aki érti ezt a nyelvet, és amíg a pergamen tönkre nem megy. Ugyanakkor, ha ez a Biblia digitális másolatban van csak meg, akkor élettartama nemcsak attól függ, hogy vannak-e még kopt nyelven olvasó emberek, hanem attól is, hogy van-e még olyan eszköz a könyvtárban, amellyel ez a fájl megfelelő módon megjeleníthető. A digitális objektumok megőrzése tehát bonyolultabb feladat, mint az analógoké, mert nem elég magát az objektumot tároló fájlt megvédeni a tönkremenéstől, a használatához szükséges környezettel is foglalkozni kell. Ráadásul vannak igen komplex digitális dokumentumok – ezeket a PREMIS 2.0 szótár [1] *összetett objektumnak* vagy *reprezentációnak* nevezi (ilyen lehet pl. egy sok HTML fájlból és képből álló webhely) –, amelyeknél az egyes elemek közötti kapcsolatokat is meg kell valahogyan őrizni, hogy megmaradjon az eredeti kontextus, amiben azok megjelentek.

Egy mindennapos példával illusztrálva a digitális objektumok használatát: tegyük fel, hogy egy CD-ROM-on levő képet szeretnénk megnézni. Ehhez kell egy megfelelő eszköz, amivel elolvasható az objektum tárolt változata – vagyis egy CD-olvasóval felszerelt számítógép. A CD meghajtó beolvassa a nullák és egyesek sorozatát, tehát az információ fizikailag tárolt formáját, és ezt az egyelőre még jelentés nélküli bitfolyamot átküldi a gép belső memóriájába (RAM), így ehhez más programok is hozzá tudnak férni. Ezután szükség van egy olyan speciális szoftverre (pl. Photoshop), amelyik értelmezi ezt a sorozatot és átalakítja a biteket az egyes képpontokhoz tartozó színek kódokká. Végül a bitfolyamból visszakódolt információt meg kell jeleníteni a felhasználó számára egy képernyőn vagy egy nyomtatón. Fontos megjegyezni, hogy egy digitális objektumot nem feltétlenül csak egyetlen módon lehet prezentálni. Az előbbi példánál maradva: a képfájlt úgy is megjeleníthetjük, hogy a színek helyett a fényerőt és a színtelítettséget adja meg a program minden egyes pixelnél, és ezt a képet is többféle módon lehet közvetíteni a felhasználóhoz.

Nézőpontok

A digitális objektumokat célszerű olyan komplex entitásoknak tekinteni, amelyek több szempontból is vizsgálhatók és kezelhetők. Andrew Wilson 2007-ben készített egy összefoglalást [2] a megőrzésnél figyelembe veendő fontos jellemzőkről. Természetesen az, hogy egy tulajdonság mennyire „fontos”, függ attól a céltől is, amire az objektumot használni akarják, és attól is, hogy annak melyik formájáról beszélünk. Függetlenül attól, hogy egy digitális objektumot az életciklusa különböző fázisaiban egyetlen egységnek vagy részekből összetettnek tekintünk, az mindig különböző formákat vesz fel, annak függvényében, hogy éppen milyen módon használjuk:

- Az objektum *tárolt* alakja a fizikai hordozón való állapotát jelenti, például a kis mélyedéseket az optikai lemezeken, vagy a mágneses töltéseket a szalagon. Előfordulhat olyan eset, hogy egy összetett objektum egyes részei eltérő tárolón vannak, például az internet előtt a BBS-ek (telefonos modemmel hívható faliújságszerű rendszerek) egy részénél az online tartalom részben CD-ROM-on volt, és csak a gyakrabban használt, illetve kisebb méretű fájlokat szolgáltatott merevlemezről.
- A *bináris* forma az a bitfolyam, amit a tárolóról egy megfelelő eszköz kiolvas és átvissz a számítógépbe.

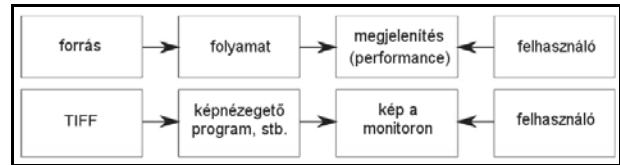
tógép memóriájába. Tulajdonképpen még ennek is van fizikai hordozója: a RAM-ban levő elektromos töltések. A digitális eszközök egyik nagy előnye, hogy két teljesen eltérő tárolási formából elő lehet állítani ugyanazt a bitsorozatot.

- A bináris állapot *információvá* alakítható át egy megfelelő szoftverrel, vagyis például karaktersorozatokká vagy számértékekké, amelyek jelenthetik, mondjuk egy fénykép készítőjének nevét vagy az egyes képpontok színértékeit. Itt is igaz az, hogy ugyanazt az információt sokféle bináris alakban lehet tárolni. Viszont ha elvész a dekódoló szoftver, akkor általában már nem egyszerű visszanyerni a bitsorozat jelentését.
- A digitális objektumok negyedik állapota maga a *megjelenítés*. Ugyanaz az információtartalom sokféle módon ábrázolható, bár a felhasználók ezek közül rendszerint csak néhányat szoktak találni. Az előbbi fejezetben említett példára visszautalva: a pixelek különböző módokon jeleníthetők meg, sőt a képpontok adatai mellett a fájlban lehetnek szöveges metaadatok is, amelyek szintén megnézhetők egy erre alkalmas szoftverrel.

Megőrzési szempontból más és más fontos jellemzői vannak ennek a négy állapotnak, és ezek tudatosítása segít annak eldöntésében, hogy egy objektum mely tulajdonságait érdemes átmenteni a jövőnek.

Megjelenítés

A digitális objektumok nemcsak többféle nézőpontból vizsgálhatók, hanem a velük való kapcsolat módja is igen változatos lehet. Az ugyan nem gyakori, hogy valaki a tárolt formájukban nézegetné őket (pl. egy lyukkártyán vagy egy optikai lemezen mikroszkóppal), sokkal inkább az általuk hordozott információkra vagyunk kíváncsiak. Ehhez viszont meg kell jeleníteni őket a megfelelő technológiával, és ez a megjelenített alak az, amivel azután kapcsolatba lépünk. Az angol nyelvű szakirodalomban a *representation* szót használják erre, bár eléggé különböző értelemben. *Heslop* és szerzőtársai 2002-es tanulmányukban [3] a *performance model* fogalmát vezették be, amely magában foglalja az adatforrást (ez lehet pl. egy TIFF fájl), valamint azt a folyamatot, amelynek során a hardver és a szoftver feldolgozza az adatokat, és egy értelmes, az érzékszerveinkkel felfogható megjelenítést állít elő belőlük (1. ábra).

1. ábra A „performance model”

Ha szeretnénk megfelelő szinten megőrizni egy digitális objektum használhatóságát, akkor fent kell tartanunk azt a mechanizmust, amellyel a jelentést ki lehet nyerni belőle. Ez azonban nem olyan egyértelmű, mint elsőre tűnik. Hogy mi a „megfelelő szint”, az nagyban függ attól, hogy mire akarjuk ezt a dokumentumot használni. Egy fotó esetében például elegendő lehet önmagában megjeleníteni az azt tároló TIFF állományt, de ha egy olyan TIFF fájlról van szó, ami valójában egy 3D-s objektum egyik apró eleme (pl. egyik mintázata), akkor nem elég csak azt megmutatni a nézőnek. Ezen kívül a felhasználó igényei is befolyásolják, hogy mi a számára „megfelelő”. Például egy hangfelvétel esetében egyesek meglegszenek azzal a minőséggel, ami a gépre kapcsolt asztali hangszórókból hallható, de egy hangtechnikus azokat a frekvenciákat is hallani szeretné, amelyeket ezek a kis dobozok nem tudnak reprodukálni. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a felhasználó nem mindig csak passzív befogadója az információnak, hanem maga is befolyásolhatja a megjelenítést (pl. interaktív digitális műalkotásoknál). Az eredetivel tökéletesen azonos reprodukálást csak úgy lehetne elérni, ha fenntartanánk az eredeti berendezéseket és szoftvereket az idők végezetéig, ami nyilván irreális elvárás. A *performance model* értelmezése szerint azonban a feladat nem megoldhatatlan, mert nem fontos sem az adatforrást, sem a megjelenítéséhez szükséges folyamatot eredeti állapotában megőrizni, csak az a lényeg, hogy ugyanazt az „előadást” kapjuk vissza, mint ami az eredeti volt. Vagyis a modell egyes elemei megváltoztathatók, kicserélhetők, és mindaddig, amíg lényeges változás nem történik a megjelenített objektum alapvető jellemzőiben, azt hitelesnek lehet tekinteni. Persze az meglehetősen szubjektív, hogy mit értünk a „hiteles” és az „alapvető” szavakon, és bár a digitális dokumentumoknál valóban nincs akkora jelentősége az eredeti példánynak, mint a papíralapúaknál, az objektum eredeti állapotának mégiscsak lehet olyan fajta „hitelességgel”, ami miatt érdemes azt megtartani, még ha a megjelenítési folyamaton változtatunk is az idők során. Ilyen esetekben tehát a forrás megváltoztatása nem elfogadható megoldás. Az egyik formátumról a másikra való átköltöztetése (migrálása) felveti an-

nak a veszélyét is, hogy bár az így átkódolt állomány továbbra is alkalmas lehet egy bizonyos megjelenítés elfogadható pontosságú reprodukálására, de megtörténhet, hogy egy másfajta megjelenítésre viszont már nem alkalmas, amely pedig egyesek számára ugyanolyan fontos, vagy akár még fontosabb is lenne.

A megőrzési szándék

Hogy mit tekintünk „megfelelő” szintű megőrzésnek, az relatív, és a szakirodalomban nagy viták folynak erről. Attól függően, hogy az adatforrás mely jellemzőit tartjuk fontosabbnak vagy megváltoztathatónak, és hogy a megjelenítés mely formáit tekintjük elfogadhatóbbnak, a különböző megőrzési technológiák többé vagy kevésbé bizonyulnak megfelelőnek. Ha egy erre szakosodott intézmény nem határozza meg világosan, hogy a digitális objektumoknak milyen tulajdonságait kívánja megőrizni a jövő számára, akkor nem nagyon tud helyes és hatékony stratégiát kidolgozni, és nehéz lesz később a megőrzési tevékenység eredményességének megítélése is. Ha például fontos megtartani a digitális objektum bizonyos részeit eredeti állapotukban, akkor a migráció nem alkalmas technológia, helyette a megjelenítő környezet emulálását kell választani, amihez nem szükséges megváltoztatni az adatforrást. Ha nincs ilyen elvárás, akkor a várható felhasználás függvényében kell dönteni a különböző migrálási módszerek közül: például, ha egy Excel táblázatot PDF-re konvertálunk, akkor megőrizzük a külalakját, de elveszítjük a beleépített képleteket; ha viszont a nyílt ODF formátumra alakítjuk át, akkor lehetnek ugyan némi változások a külalakjában, de működőképesek maradnak a képleteket tartalmazó cellák. Az első esetben a megjelenítés helyességét ítéltük fontosabbnak, a másodiknál a fájlban kódolt információ teljes körű megőrzését.

Mielőtt belekezdzenék a megőrzési folyamatba, vagy akár a stratégia kidolgozásába, meg kell határozni, hogy mit is szándékozunk elérni? A „megőrzési szándék” magában foglalja azt az elhatározást, hogy meg kívánunk őrizni bizonyos digitális objektumokat, továbbá a megőrzés körülményeit és céljait, valamint annak eldöntését, hogy meddig akarjuk archiválni őket. A következőket kell tehát mindenképp előtérbe hozni:

- Annak megállapítása, hogy igény vagy szándék van bizonyos objektumok megőrzésére.
- A megőrzendő objektumok jellemzőinek megismerése. (Ehhez szükség lehet az objektumok

különböző szinteken történő leírására, általában annak függvényében, hogy az intézmény milyen szinten szeretne foglalkozni velük, és milyen fokú kontextuális, illetve technikai ismeretei vannak róluk.)

- Az időtáv definiálása. (Ez lehet egészen rövid: pl. néhány nap vagy hónap, de lehet „örökké” is.)

Egy hosszabb példával illusztrálva a különböző célokat és a belőlük következő optimális megőrzési technológiákat, térjünk vissza a CD-ROM-on tárolt képhez. Lehet, hogy egyes intézményekben csak az a fontos, hogy ez a kép könnyen megnézhető legyen bármikor és bárhol, lehetőleg minél kevesebb minőségváltozással. Vagyis itt egyfajta megjelenítés élvez elsőbbséget a fájl tárolt, bináris és információs formáival szemben. Ez esetben ésszerű úgy dönteni, hogy a fájlt TIFF formátumra migrálva archiváljuk egy háttértáron és a mindennapi használatra – némi minőségromlással és bizonyos beágyazott metaadatok elvesztésével – egy kisebb JPG verziót is konvertálunk belőle. Más gyűjteményeknél viszont lehet, hogy fontos a kép metaadatainak megőrzése is a fájlban (pl. a fotós neve, a kamera típusa stb.), továbbá a kép olyan jellemzőinek megtartása, mint a színtér, a képméret stb. Ilyenkor olyan migrációs formátumokat szabad csak használni, amelyeknél ezek az információk nem vesznek el. Végül olyan archívumok is létezhetnek, amelyeknél a fájl eredeti bináris állapotát és azt a CD-ROM-ot is meg kívánják tartani, amelyen beérkezett. Ebben az esetben is célszerű lehet egy TIFF változat előállítását időnkénti megtekintés céljából, de vigyázni kell a hordozóra is (pl. az élettartamot maximalizálható körülmények között kell tárolni az optikai lemezt), és meg kell tartani az eredeti hardvert (pótalkatrészekkel) és szoftvert is, amivel az szükség esetén lejátszható. A valóságban az is előfordulhat, hogy ugyanazon intézményen belül ugyanazzal a digitális objektummal kapcsolatban különböző megőrzési szándékok léteznek, attól függően, hogy milyen környezetben, milyen céllal akarják azt majd használni egyesek.

A szerzők tapasztalata szerint, ha nincsenek világos előírások arra, hogy mit és hogyan kell megőrizni egy archiváló intézményben, akkor a megőrzési folyamat auditálása igencsak frusztráló és kis határfokú tevékenység. Ha viszont világosan megfogalmazták a megőrzésre vonatkozó szabályokat és azt is, hogy melyek a még elfogadható változtatások, akkor ez sokat segít abban, hogy csak olyan módosítások történhessenek a jövőben az archivált objektumokon, amelyek tervezettek és megjő-

solható következményekkel járnak. Ez alapvetően fontos ahhoz, hogy megbízható és számon kérhető megőrzési stratégiákat lehessen megvalósítani a digitális megőrzéssel foglalkozó nagyméretű projekteknél.

Hivatkozások

- [1] PREMIS Editorial Committee: PREMIS 2.0 Dictionary. 2008.
<http://www.loc.gov/standards/premis/v2/premis-2-0.pdf>
 (letöltve: 2010.01.21.)
- [2] WILSON, A.: Significant properties report (InSPECT Work Package 2.2). Arts and Humanities Data Service, 2007.

http://www.significantproperties.org.uk/wp22_significant_properties.pdf (letöltve: 2010.01.21.)

- [3] HESLOP, H. – DAVIS, S. – WILSON, A.: An approach to the preservation of digital records, 2002. = http://www.naa.gov.au/Images/An-approach-Green-Paper_tcm2-888.pdf (letöltve: 2010.01.21.)

/DEL POZO, Nick – LONG, Andrew Stawowczyk – PEARSON, David: „Land of the lost”: a discussion of what can be preserved through digital preservation. = Library Hi Tech, 28. köt. 2. sz. 2010. p. 290–300./

(Drótos László)

Digitális megőrzés: kérdések és feladatok könyvtárosi szempontból

Új kihívások

A könyvtárak átmeneti korszakban vannak: a papíron tárolt gyűjteményeik digitálissá alakulnak át. Az információforrások megőrzése a jövő számára hagyományosan könyvtári feladat, a papírról elektronikus médiára költöző dokumentumok archiválásának felelőssége viszont megoszlik a könyvtárak és a digitális anyagokat előállító szervezetek között. Kérdés persze, hogy a hosszú távú hozzáférés fenntartása rábízható-e a kiadókra, vagy jobb, ha ezt független intézmények végzik? Bár a könyvtáraknak évszázados tapasztalatuk van a megőrzésben, a digitális források (szövegek, álló- és mozgóképek, hanganyagok, weblapok, szoftverek, adatbázisok) archiválása sok mindenben eltér a hagyományos dokumentumokétól. A digitális objektumok használhatósága többnyire erősen függ rövid életű hordozóktól, szoftver- és hardverkomponensektől, így integritásuk és hitelességük megtartása komoly kihívást jelent. Bármilyen hosszú távú stratégiát is választunk, a folyamatos hozzáférés megoldása állandó odafigyelést és munkát igényel, a gyors műszaki változások miatt a megőrzési technikákon és eljárásokon mindig igazítani vagy fejleszteni kell. Ráadásul a digitalizált vagy eleve digitálisan született, online vagy offline hozzáférésű információk mennyisége gyorsan növekszik, ami további érv amelle, hogy az erőforrások koncentrálására van szükség a megőrzésükhöz. Már eddig is sok értékes digitális anyag veszett el örökre.

A Digital Preservation Coalition (www.dpconline.org) kézikönyve a „digitális megőrzés” (*digital preservation*) kifejezést használja összefoglaló elnevezésként azokra a tevékenységekre, amelyek a digitális források eredeti állapotának, hitelességének és funkcionalitásának megtartására irányulnak. Hasonló értelemben az „archiválás” (*archiving*) szó is alkalmazható, de ezt a számítástechnikában inkább olyankor használják, amikor eltesznek valamit egy tárolóra, amire aktuálisan nincs szükség. A „megőrzés” szó gazdagabb jelentése magában foglalja az archiválandó anyagok gondos kiválasztását, a tárolásuk felügyeletét, és a hozzáférés garantálását, illetve szabályozását is. A DPC Handbook a digitális megőrzéssel kapcsolatos problémákat három fő csoportra bontja:

1. Műszaki kérdések.
2. Szervezési kérdések.
3. Jogi kérdések.

Műszaki kérdések

A papír mint információhordozó sokkal stabilabb a gyorsan változó digitális formátumokhoz képest. Minden elektronikus médium törvényszerűen rövid életű és instabil, megfelelő tárolási körülmények és felügyelet nélkül gyorsan használhatatlanná válnak a digitális adatok, még ha ránézésre a hordozó sértetlennek látszik is. Az ilyen jellegű veszélyek csökkentésére a DPC a következőket ajánlja:

- állandó és felügyelt tároló hely kialakítása;
- rendszeres adatfrissítések új médiumra való másolással;

- biztonsági másolatok készítése (ha a licenc, illetve a copyright ezt megengedi);
- megfelelő adatkezelési eljárások bevezetése;
- „szabványos” tárolóeszközre való átvitel.

De még ilyen elővigyázatossági szabályok betartása mellett sem kerülhetők el a technológia gyors fejlődése miatt fellépő problémák. Mert ha a hordozó épségét sikerül is megőrizni, a rajta levő információ formátuma elavulhat. Nemcsak a hardver változása okoz tehát gondot (pl. a floppy lemezek különféle formáit felváltó flash memóriák), hanem a szoftverek eltűnése vagy verzióváltása (pl. a Windows különböző generációi) is. Ez a változékonyság a jövőben is fennmarad, nem meglepő tehát, hogy a *Research Libraries Group* felmérése szerint a könyvtárak gyűjteményfejlesztéssel foglalkozó vezetői a technológia elavulásában látják a digitális megőrzés sikerességét fenyegető legnagyobb veszélyt.

Nehéz kérdés az archivált anyagok eredetiségének és minőségének megőrzése is, tekintve, hogy a digitális állományok könnyen másolhatók és módosíthatók, akár észrevehetetlenül és engedély nélkül. *Duranti* 2000-es cikkében [1] fontos megkülönböztetést tesz a „hitelesítés” (*authentication*) és a „hitelesség” (*authenticity*) jelentése között: előbbi a forrás eredetiségére vonatkozik, azokra a bizonyítékokra, amelyek igazolják, hogy a dokumentum az, aminek szánták egy adott időpontban; utóbbi alatt pedig magának a forrásnak és közvetlen információs környezetének a minősége, helyessége értendő. Mindkettőt ajánlott figyelembe venni a digitális megőrzés során, és garantálni kell az archivált anyagok eredetiségét és minőségét.

Probléma a gyűjtemények skálázhatósága is, mert a digitális anyagok mennyisége rohamosan növekszik. Bár a tároló eszközök kapacitása is gyorsan nő és a fajlagos tárhelyköltség folyamatosan csökken, a könyvtáraknak így is egyre nagyobb feladatot jelent a begyűjtés és a tárolás. Egyes helyeken külső tárhelyszolgáltatókat vesznek igénybe, de ezek egy része is méretezési nehézségekkel küzd, mert például a műholdak vagy a web hatalmas mennyiségű adatot generálnak. A méretek növekedése egyszerre okoz komoly technikai és menedzselési kihívásokat a gyarapítás, a fenntartás és a szolgáltatás terén egyaránt.

Feeney három lehetséges archiválási stratégiát különböztetett meg 1999-es írásában [2]:

1. A technológia, vagyis az eredeti szoftver és esetleg hardver, illetve operációs rendszer

megőrzése, amelyen az információforrás létrejött és használható volt.

2. A technológia emulálása, vagyis a későbbi számítógépes rendszereken a korábbi, elavult környezetek szimulációja, a régi szoftverek futtathatóvá tétele.
3. A digitális információ migrálása, vagyis a tartalom új formátumokra való konvertálása, amikor a régebbi formátumok elavulnak.

Az egyes stratégiák jól működnek bizonyos esetekben, de nem biztos, hogy a számítástechnika változásával ezek mindig elegendők lesznek, és hogy nem merülnek-e majd fel újabb kérdések. Célszerű a digitális archívumoknál is többféle stratégiát alkalmazni az archivált anyagok különböző kategóriáira, ahogy ez a papíralapú gyűjteményeknél már megszokott (pl. savtalanítás, mikrofilmzés, optimális körülmények között való tárolás).

Szervezési kérdések

A digitális megőrzés költségvonzata is fontos szempont, és nehezen különíthető el az intézmény egyéb működési költségeitől. A digitális változat használatának természetesen számos előnye van a papíron vagy mikrofilmen való hozzáféréshez képest, de úgy tűnik, hogy a folyamatos elérés biztosítása – a dokumentumok teljes életciklusát figyelembe véve – jóval költségesebb lehet a technológiaváltások és a szakemberszükséglet miatt a digitális gyűjteményeknél, mint a hagyományosaknál. A tényleges költségek kiszámítása nem egyszerű, de megéri és szükséges egy megbízható „üzleti modell” kialakításához. Figyelembe kell venni ilyenkor az archiváló szervezet küldetését és céljait, a gyűjtemény jellegét és méretét, a felvállalt megőrzési szintet, az igényelt hozzáférés nagyságrendjét és szintjét, és az időbeli korlátokat is.

A számítástechnika gyors fejlődése azt is magával hozta, hogy a könyvtárakba magasan képzett és folyamatosan – például a „csinálva tanulás” módszerével – továbbképzett szakemberek kellenek, akik rendelkeznek a digitális megőrzéshez szükséges különféle ismeretekkel és kompetenciákkal.

A publikálás sebessége ugyan már a nyomtatott kiadványok esetében is állandóan növekedett, de az elektronikus publikálás ehhez képest is jóval gyorsabb, a digitális információk mennyisége pedig igen nagy. Az óriási tömeg, az igencsak változó minőség és a megőrzéssel foglalkozók erőforrásaik korlátossága elkerülhetetlenné teszik a válogatást. Az értékes anyagok kiválasztása hosszú

távú archiváláshoz komoly könyvtárosi feladat. Vannak olyan digitális állományok, amelyeket egyáltalán nem érdemes megőrizni, míg másokat elég csak meghatározott ideig tárolni, és viszonylag kisebb részalmaz az, amit „az idők végezetéig” célszerű eltenni. Ugyancsak döntés kérdése, hogy ha egy objektum többféle változatban is létezik, akkor melyik legyen az archiválandó verzió vagy, hogy érdemes-e több változatot is megőrizni? Ezeket a döntéseket ajánlott mielőbb meghozni, hogy minél több tárhely maradjon az igazán értékes anyagoknak. Fontos azt is szem előtt tartani, hogy míg a hagyományos dokumentumoknál, ha egy könyvtár nem vett fel valamit a gyűjteményébe, az nem feltétlenül jelentette azt, hogy az illető dokumentum örökre elveszett; a digitális környezetben az archiválásra ki nem választott tételek esetében ez könnyen megtörténhet. További szempont, hogy a hagyományos gyűjteményeknél mindenképpen van valamennyi redundancia, vagyis ugyanaz a dokumentum több példányban is megtalálható különböző helyeken, a digitális világban elvileg elegendő lenne egyetlen őrző- és szolgáltatóhely. De ennek megvannak a veszélyei, ezért célszerű az elektronikus anyagokból is több másolatot eltenni különböző repozitóriumokba, és tisztázni a felelősséget, hogy melyik intézmény meddig köteles tárolni azokat. A sikeres megőrzési stratégiának az is része, hogy megfelelően dokumentálva legyen az archiválási folyamat minden fázisa, a válogatástól a hosszú távú őrzésig.

Jogi kérdések

A copyright és a szellemi tulajdonhoz kapcsolódó egyéb jogok komolyan befolyásolják a digitális megőrzést. A copyright jog jóval a web megjelenése előtt született és a hagyományos archiválási tevékenységekhez lett hozzáigazítva. A szellemi tulajdon védelmének kérdésköre a digitális anyagok esetében jóval komplexebb, és ha nem sikerül megfelelő megoldásokat találni, teljesen megakadályozhatja az archiválási törekvéseket. Ráadásul nemcsak a digitális tartalom, hanem a hozzá kapcsolódó szoftverkomponensek tulajdonjogait is figyelembe kell venni. A papír helyett digitális hordozón levő dokumentumok jóval könnyebben másolhatók át egy másik médiumra, a megjelenítő szoftverrel együtt emulálhatók egy más rendszerben, migrálhatók egy új hardver- és szoftver-környezetbe stb.

A jogtulajdonosok igyekeznek maguk szabályozni a hozzáférést és megelőzni a copyright-sértéseket. A könyvtárak viszont szeretnék megőrizni azokat a

digitális anyagokat, amelyeket létrehoznak vagy vásárolnak, de sok esetben nincsenek tisztában azzal, hogy mit enged meg a jog. Egyes országokban már elindult a törvények változtatása annak érdekében, hogy megkönnyítsék a digitális archiválást. Az Egyesült Királyságban például a kötelezpéldány szabályozást módosítják ebben az irányban, de ahogy *Muir* 2004-es cikkében [3] rámutatott: ez a könyvtárak nagy többségén nem segít, mert nincs ilyen jogosultságuk. *Kenney* és szerzőtársai felmérése [4] szerint az e-folyóiratokra vonatkozó jelenlegi licencszerződések nem szolgálják a könyvtárak hosszú távú érdekeit, a tudományos elektronikus publikációk nagy részét semmi nem védi az eltűnéstől, és nincsenek átfogó megoldások ezen a téren. Fontos fejlemény viszont az önkéntes beadás terjedése, ilyen irányban is érdemes a könyvtáraknak tárgyalniuk és szabályzatokat kidolgozniuk. Mind a publikálásba pénzt fektető alapítványok és kiadók, mind a szellemi tőkét befektető tudósok és egyéb szerzők érdeke azt diktálja, hogy ezek a szellemi termékek a jövő generációk számára is hozzáférhetőek legyenek és hasznat termeljenek, ezért az érintett szereplők és az archiváló intézmények közötti együttműködések és megállapodások vezethetnek el a jogilag korrekt és sikeres digitális megőrzési megoldásokhoz.

Stratégiák

A DPC Handbook kétféle típust különböztet meg: az „elsődleges” stratégia az archiváló intézmények által közép- és hosszútávra felvállalt megőrzésre vonatkozik; a „másodlagos” pedig ezeknek a repozitóriumoknak vagy egyéb, a megőrzésben csak átmenetileg érdekelt szereplőknek a rövid- vagy középtávú stratégiája. Az utóbbi időben megelőzheti az elsődlegest (és késleltetheti vagy éppen hogy megerősítheti annak szükségességét), úgyhogy a „másodlagos” jelző nem feltétlenül jelent másodrendűséget.

Általánosan elfogadott vélemény, hogy az a leg-gazdaságosabb megoldás, ha minél hamarabb, lehetőleg már a digitális anyagok keletkezésekor gondolunk azok hosszú távú megőrzésére, és egész életciklusuk alatt tervszerűen kezeljük ezt a kérdést, mert ha nem menedzseljük időben és megfelelően a megőrzéshez szükséges feltételeket, akkor ez szinte biztosan a digitális objektumok végleges elvesztéséhez vezet.

A sikeres megőrzési stratégiák kialakításánál az előzőekben említett műszaki, szervezési és jogi

szempontokat egyaránt figyelembe kell venni. A digitális anyagokkal kapcsolatban érintett szereplők érdekeit egyeztetni kell, szükséges továbbá tisztázni a felelőségeket, és megfelelően dokumentálni mindent a megőrzési folyamat minden egyes szintjén.

A stratégiának ki kell térnie a tárolási kérdésekre is. Szükséges lehet például külön tárolni az archív és a szolgáltatási példányokat, és mindkét esetre külön szabályozást kidolgozni. Bármilyen jellegű digitális gyűjteményről van is szó, legalább az alábbi kérdésekben döntésre kell jutni:

- Helyben legyen megoldva a tárolás, vagy egy megbízható külső partnernél?
- Mit érdemes megőrizni és mennyi ideig?
- Milyen tárolóeszközöket és fájlformátumokat célszerű választani?

A harmadik pont különösen fontos, mert erre a technológia változása komoly hatással van. A jó döntéshez ismerni kell a különböző adathordozók, illetve formátumok jellemzőit és hardver-szoftver igényeit, a tároló médium esetében pedig még az optimális környezeti feltételeket is. Szükség van továbbá olyan eljárásokra, amelyekkel ellenőrizhető, hogy az állományok frissítésekor vagy más hordozóra való áttelepítésekor nem történt-e véletlen vagy szándékos adatvesztés vagy -változás, a fájlok továbbra is olvashatók és érintetlenek-e? És bár a digitális dokumentumok tárolóinak helyigénye nem akkora gond, mint a fizikai hordozókon levőké, célszerű szabályozni azt is, hogy mi alapján döntsük el, hogy mely anyagok legyenek online elérhetőek, és melyeket elég csak offline tárolókon őrizni.

A szabványoknak fontos szerepük van ezen a területen is. Bár vannak még nyitott kérdések, a szöveges dokumentumok hosszú távú digitális megőrzése megoldottnak látszik, és ezek hatékony archiválását tanfolyamokon meg is lehet tanulni. A multimédia anyagok digitális tárolási szabványai és módszerei viszont sokkal kevésbé kiforrottaknak tűnnek, pedig a régi magnószalagok és színes filmek talán még nagyobb veszélyben vannak, mint a savasodó papírra nyomott könyvek, így még sürgetőbb a digitalizálásuk.

Az elektronikus dokumentumokkal foglalkozó könyvtárosoknak állandóan figyelniük kell a számítástechnikában zajló folyamatokat, hogy lépést tudjanak tartani a változásokkal. Emellett, ahogy Woodyard 1999-ben az *Ausztrál Nemzeti Könyvtár*

példáján bemutatta [5], célszerű a megőrzési meta-adatokon kívül egy nyilvántartást fenntartani arról is, hogy milyen hardver- és szoftver-állománnyal rendelkezik az intézmény, és figyelni arra, hogy technológiaváltáskor maradjanak még a régi eszközökből mindaddig, amíg nem sikerült a gyűjtemény minden részét migrálni az új környezetbe.

A digitális információforrások növekedési üteme, a gyors műszaki változások és az olyan nehéz kérdések, mint a copyright, mind sürgetik az intézmények, sőt az országok közötti kooperációkat. A közgyűjteményeknek, vagyis a levéltáraknak, könyvtáraknak és múzeumoknak egyaránt részt kell venniük tudásukkal és tapasztalatukkal a digitális örökség hosszú távú megőrzésében, ahogy annak idején a hagyományos anyagok megőrzését felvállalták. A különböző szervezetek és könyvtárak szövetkezései és együttműködései vezethetnek el a digitális archiválás sikeréhez.

Hivatkozások

- [1] DURANTI, L.: The impact of technological changes on archival theory. International Congress of Archives, Seville, 2000. szeptember.
http://www.interpares.org/documents/ld_sevilla_2000.pdf (letöltve: 2008.03.20.)
- [2] FEENEY, M.: Digital culture: maximising the nation's investment. The National Preservation Office, London, 1999. p. 11.
<http://www.bl.uk/npo/> (letöltve: 2008.07.23.)
- [3] MUIR, A.: Digital preservation: awareness, responsibility and rights. = Journal of Information Science, 30. köt. 1. sz. 2004. p. 73–92.
- [4] KENNEY, A.R. – ENTLICH, R. – HIRTLE, P.B.: E-journal archiving metes and bounds: a survey of the landscape, 2006. szeptember.
<http://www.clir.org/PUBS/reports/pub138/contents.html> (letöltve: 2007.03.28.)
- [5] WOODYARD, D.: Practical advice for preserving publications on disk. Information Online and Ondisc '99, Darling Harbour, Sydney, 1999. január 21.
<http://www.nla.gov.au/nla/staffpaper/woodyard2.html> (letöltve: 2008.05.11.)

/MOGHADDAM, Golnessa Galyani: Preserving digital resources: issues and concerns from a view of librarians. = Collection Building, 29. köt. 2. sz. 2010. p. 65–69./

(Drótos László)

Információs műveltség a web 2.0 idejében

Lehetőségek és kihívások a közösségi szoftverek (social softwer) terén

A világháló az utóbbi években egyre erősebben alakult át egy olyan interaktív médiummá, ahol eltűnnek a határok fogyasztó és előállító között: bárki képes egyszerűen közreműködni a tartalom létrehozásában. Ennek a jelenségnek a leírására széles körben elterjedt a web 2.0 meghatározás.

Elsőprőn növekszik mind a közösségi szoftverek kínálata, melyek aktív használói részvételt és megosztást segítő internet szolgáltatások, mind az így generált, weben rendelkezésre álló tartalmak mennyisége. Az információáradat ezen új dimenziója új képességeket követel meg az információ felkutatására és értékelésére vonatkozóan.

Információs műveltség és a web 2.0

A 21. század elején, melyet az információ és forrásai robbanásszerű elterjedése alapján információs korszaknak neveznek, hamar világossá vált, hogy a tanulmányok során többé nem lehetséges mindent megtanulni, ezért sokkal inkább olyan képességekre kell szert tenni, melyek elengedhetetlenek az életben át tartó tanuláshoz. Ennek az információs műveltségnek a megszerzése, aminek terjesztése legfőképp a könyvtárak hatáskörébe esik, teszi csak lehetővé, hogy az elképesztő mennyiségű forrás között megtaláljuk, lehívjuk, osztályozzuk és használhatóvá tegyük a releváns információkat.

Az Association of College & Research Libraries (ACRL) meghatározása szerint az információsan képzett személy képes felismerni, hogy információra van szüksége; képes az információt megtalálni; kritikusan értékelni; menedzselni; új ismeret megszerzésére felhasználni; s használatának kulturális, etikai, gazdasági, jogi és szociális kérdéseit megérteni.

Az információs kompetencia 2.0 pedig már hozzájárul az információs és tanulási folyamatok teljes megértéséhez; egyike a kulcskompetenciáknak; előmozdítja a web 2.0 segédeszközeinek használatát.

A Google speciális tulajdonságai a mai napig kihasználatlanok, sok esetben pedig nem teljesen érthetők a véghasználók számára. Ezzel szemben az új web a használati lehetőségek új dimenzióját

is elhozta, ahol a használók állnak az előtérben: egyszerű eszközökkel vehetnek részt aktívan a tartalom létrehozásában (wiki, blog), bármilyen témában képesek tapasztalatot cserélni. A legtöbb, időközben a webre berobbant és új kombinációkban jelenlévő (MashUp) interaktív szolgáltatás elsősorban a szórakozást segíti elő, de az élet számos területén is alkalmazhatók, mint például üzleti kapcsolattartás, hírek gyűjtése, weblinkek és bibliográfiai adatok keresése és kezelése, vásárlás. Emellett bevonultak a tudományos kutatás és tanítás területére, de a könyvtárak részéről is különösen nagy érdeklődés mutatkozik irántuk.

A web 2.0 megváltoztatja az internetről elérhető alkalmazásokat, és egyúttal a használók webes szokásait. Nekik meg kell tanulniuk a webközösség elvárásainak megfelelően viselkedni, el kell tudniuk dönteni, mennyire szolgáltatják ki magukat, s hol fejthetnek ki hasznos aktivitást. Ezzel egyidejűleg a közösségi szoftverek kínálatában való aktív részvétel esélyt ad új készségek elsajátítására a tartalmak előkészítésében, kinyilvánításában és szervezésében. Web 2.0 helyett sokszor közösségi webről beszélünk jelezve, hogy nemcsak az egyéni teljesítmény jelenik meg, de egész együttműködő közösségek (Communities) jönnek létre, és az erőforrások kollektív csoportosításával (pl. Flickr), vagy a tényleges kollaboratív munkával (pl.: Wikipedia) számos többletértéket hoznak létre. Egy nagy közösségben mindig akad olyan résztvevő, aki különösen jól ismer bizonyos témát, ezzel segítve a kollektív intelligenciát, a tudás csoportosítását, a hibák javítását, a szemét (spam) kiszűrését.

A sűrűn kritizált információs áradat révén még nehezebb különbséget tenni releváns és irreleváns, magas minőségű és megbízhatatlan tartalmak között. Számos új navigációs lehetőség jön létre, melyek új tájékozódási stratégiát követelnek.

A közösségi szoftverek kínálatának áttekintése

A wiki alatt weboldalak összefüggő gyűjteményét, azok szerkesztőit, és azt a szoftvert értjük, amely lehetővé teszi, hogy a használók egy közös projekten dolgozhassanak. A különböző területeken s célokra alkalmazható wikik legjobb példája a nyílt

elérésű, szabad enciklopédia, a Wikipedia. Kevésbé ismertek a lexikonwikik, szűkebb területekkel foglalkozó, vagy az üzleti, cégen belüli wikik (Corporate Wiki). Ez utóbbiak általában csak egy vállalat vagy egy projekt tagjai számára érhetők el. A wikik leegyszerűsítik a kommunikációt térben és időben, betölthetik akár az e-mail és a naptár funkcióit, és lehetővé teszik közösen szerkesztett linkgyűjtemények, szójegyzékek, definíciók, GYIK-ek (FAQ) stb. létrehozását. Ezen a módon alkalmazhatók akár az oktatás keretében, akár a személyes információmenedzsmentben (Personal Information Management, PIM). Ez utóbbiak azért kedveltek, mert bármely, az internethez kapcsolt számítógépen szerkeszthetők, ami azonban ellentmond a kollaboratív munka elvének, mert egyetlen személyhez kötődik. A kompetenciák szempontjából fontos, hogy a munkacsoportok hogyan tudják ösztönözni az együttműködést, és a tartalom bölcs szervezését.

A könyvjelzők azok a weblinkeket, melyeket az internethasználó a későbbi egyszerű és gyors visszatérés céljából archivál, tetszés szerint nevez el és osztályoz. Bár a könyvjelzők gyakran megtalálhatók a böngészők lehetőségei között, a webes alkalmazásokat egyrészt a számítógéptől való függetlenség miatt használják, másrészt ezek nem csak a tárolást teszik lehetővé, hiszen kedvenc linkeinket mások rendelkezésére is bocsáthatjuk és mi is megtekinthetjük az ő tárolt hivatkozásait. Bár a *közösségi könyvjelzők* (social bookmarking) alkalmasak információkutatásra, hiszen a használók által már értékelt vagy legalább érdekesnek ítélt tartalmakból sok releváns információ nyerhető, mégis a gyakorlatban a keresőmotorokat használják erre a célra, mert ezek a dokumentumok szélesebb spektrumán keresve gyors, kényelmes, kielégítő eredményt adnak.

A *közösségi médiaportálok* fotók (Flickr), videók (YouTube), bemutatók (SlideShare), zenék stb. megosztását teszik lehetővé. A hagyományos fájlmegosztókkal szemben itt lehetőség nyílik egymással kommunikálni. Ezeken a platformokon tesznek közzé oktató videókat, prezentációkat, sőt a Google Docs platformján lehetséges a tudományos dokumentumok cseréje és egyidejűleg közös feldolgozása is. Az összes közösségi médiaalkalmazás alapvetően alkalmas lenne tudományos tartalmak közvetítésére, a rajtuk lévő tartalmak általában mégis a magánszórakozást szolgálják.

A *blogok* online naplók, melyeket speciális blogszoftverek segítségével egyszerűen publikál-

hatunk. Általában minden bejegyzéshez hozzászólhatunk, vitákat folytathatunk. A legtöbb blog személyes élményeket, véleményeket közöl, azonban gyakori kommunikációs eszköze cégeknek, szervezeteknek (Corporate Blogs) is. A tudományos blogok még kivételesek. A blogokhoz hasonlóan a *podcastok* a tartalmat audiokommentárban, míg a *vodcastok* videó formájában közlik.

A web 2.0-ban a kooperatív tartalom előállításával mellett fontos szerepet játszanak a közösségi hálózatok (Social Networking), a különböző *közösségi portálok*. Bárki létesíthet személyes profilt és közzéteheti ismerőseinek listáját. Így jönnek létre az ismertségi hálók. Németországban óriási növekedést könyvelhet el a StudiVZ¹, de ilyen a Facebook, Xing vagy a MySpace. A feltételezés helyénvalónak látszik, miszerint ezeket a platformokat főleg szórakozás céljából, kommunikációra és kapcsolattartásra használják. Kiterjesztett kompetenciájuk abban állhat, hogy saját ötletek terjesztésére és továbbfejlesztésére is használják, de fejleszthető velük a fiatalok önkifejező és kommunikációs képessége is. A közösségi hálózat és egyéb médiatartalmak összekapcsolása növeli a kreativitást. Követelmény azonban e szolgáltatások veszélyei iránti érzékenység és megértés, különösen ami a használó adatainak közzétételét illeti.

A web 2.0 eszközeivel nemcsak új tartalmakat hozhatunk létre, hanem egy új indexelő eljárással az előállított és összegyűjtött dokumentumokat a saját szókészletünkkel kifejezett címkékkel (tag) leírhatjuk és kategorizálhatjuk. Egy webplatform címkéinek összessége adja a *folkszonómiát*, amelyet gyakran címkefelhők formájában ábrázolnak, ahol egy felhő alakú képződményben, a címkék betűrendben állnak, a gyakoriak nagyobb és vastagabb betűkkel szedve.

Amíg a web állandó változásban van, addig a folkszonómia a jövő a tömeges adatok indexelésére. hiszen költséghatékony (önkéntesek részére történik), nyelvileg és időben rugalmas. A tárgyszavak szabad választásából adódik a probléma: nagy a szakadék az általános és speciális tag-ek között, nincs ellenőrzött szótár (mindenki maga határozza meg a tárgyszót), a tárgyszavak között nincs lehetőség a hierarchikus navigálásra, nem lehet a szinonimákat szétválasztani és a homonimákat összefűzni, zavarók a semmitmondó egyéni címkék („nyaralásunk”, „én”). A tag-elés okairól, háttéréről, a tárgyszavak megválasztásáról egyelőre keveset tudunk. Érdemes figyelemmel kísérni,

hogy a címkézési készségek idővel javulnak-e, esetleg alkalmazzák a klasszikus indexelés alapeljárásait.

Web 2.0 a gyakorlatban

A közösségi szoftverek alaptípusai különböző variációkban jelenhetnek meg, különböző területeken alkalmazhatók.

Tudomány

A web 2.0 koncepciója az együttes munkáról, a globális elérhetőségről megegyezik a tudományos munka alapelveivel. Az eredmények gyorsan, komplikációmentesen publikálhatók másokkal megoszthatók, megvitathatók. Az együttműködés könnyen létrejöhet. Akár blog vagy wiki formájában a kutatás mindennapi lépései vagy részeredményei is dokumentálhatók, így nyomon követhetők a még hivatalosan nem publikus projektek is. A kevés számottevő példa közül kiemelkedő az OpenWetWare² wikiprojekt tananyagok előállítására, kísérletek és eredmények megvitatására, általában a szakmai cserére. Míg a kutatók még szkeptikusan szemlélik a web 2.0-s eszközök alkalmazását a mindennapi munkában, addig az oktatással határos egyéb területeken (különösen a könyvtárakban is) növekvő érdeklődés nyilvánul meg irántuk.

Könyvtár

A web 2.0-s trend alapgondolatát a legnagyobb érdeklődéssel könyvtári területen fogadják. Az elmúlt években zajló fejlődés, és a használók elvárása nyilvánvalóvá teszi, hogy a könyvtárak szolgáltatásait is át kell hatnia az interaktivitásnak. A használók a kereskedelmi szolgáltatásoknál (pl. Amazon), hozzászoktak, hogy könyvajánlókat olvashatnak, megjegyzéseket, értékeléseket fűzhetnek az egyes könyvekhez, saját listákat hozhatnak létre a közösségi könyvjelzők segítségével és kereshetnek más használók címkéi alapján. A használók aktív közreműködésével, „munkatárssá” válásával a könyvtár 2.0-s szolgáltatásai folyamatosan javulhat.

E-Learning

Oktatási anyagok közzétételére főként a wikik alkalmazhatók, például forrásművek, -gyűjtemények, kérdések és válaszok előállításánál vagy tanulmányi feladatok elkészítésénél. A blogokon részben a

kurzus dokumentumai és oktatási tartalmak közzétehetők. Az egyes tanközösségek (kurzus, osztály, szak) közösségi könyvjelzőkkel releváns irodalmakat és internetes forrásokat kezelhetnek és kommentálhatnak. Az információs műveltség kialakításában számottevő lehet a web tartalmak önálló feldolgozása, a nyelvi és kommunikációs képességek fejlesztése, a tartalmak kritikus szemlélete. A blogok jó lehetőséget adnak az írásbeli kifejezőképesség javítására. Az önálló címkézés megköveteli, hogy az illető foglalkozzon a leírandó dokumentummal. Azzal pedig, ha valaki wikiszócikket készít, megismerkedik a rendelkezésre álló módszerekkel, s ezáltal a jövőben kritikusabban szemléli a kollaboratív úton létrejött webforrásokat. A probléma abban áll, hogy az új eszközök használata kielégítő ismereteket kíván, elsősorban az oktatóktól. Gyakran túl rövid egy kurzus ahhoz, hogy az alkalmazott eszközök haszna nyilvánvalóvá váljék.

A felmérés és eredményei

A jelen tanulmány alapját képező online megkérdezésre 2007/2008 telén került sor, amelyben nagyrészt a düsseldorfi *Heinrich-Heine Egyetem* hallgatói vettek részt (1043 fő).

A megkérdezettek 98,8%-a használja az internetet a tanulmányaihoz szükséges információk keresésére, nagy részük (80%) azonban nem az egyetemen találkozott először az elektronikus eszközökkel, hanem inkább a megelőző diákévekben, vagy szabadidős tevékenységek során. Kiderült továbbá, hogy a résztvevők nagyobb hányada csak ingyenes információkat keres (67%).

Mind a Wikipedia, mind pedig a Google 100%-os ismertségnek örvend, de a különböző közösségi hálók és a médiamegosztó oldalak is csak kevesek előtt ismeretlenek (1,6 és 1,8%). A többi szolgáltatás viszont erősen lemarad: a közösségi könyvjelző oldalakat például csak 4% használja és 74,3% nem is ismeri. A megkérdezettek több mint fele nem ismeri se a kérdés/felelet portálokat, se az RSS-Feedeket.

A web 2.0 kifejezést 57% ismeri. A hallgatók eltérő mértékben használják a különböző szolgáltatásokat. A Wikipédiát a hallgatók 95,5%-a használja általánosságban, kutatómunkára is elég sokan, ezzel szemben más wikiket vagy nem ismernek, vagy csak ritkán, illetve soha nem használnak.

Érdekes, hogy a Wikipedia speciális funkcióit sokan ismerik, mégis a megkérdezettek alig fele tekintette még meg akár a vitaoldalakat, akár egy szócikk verzióinak a történetét, holott ezek értékes utalások lehetnek a szócikk minőségére és hitelességére. A tartalmak létrehozásában szinte alig vettek részt a megkérdezettek (10-20%). Ez alátámasztja más tanulmányok következtetéseit, miszerint a 18-24 éves korosztály főként passzív használója a web 2.0-ás szolgáltatásoknak, s a tartalom létrehozásában aktívan a 30-45 évesek vesznek részt.

A fogalmak egyszerű tisztázása terén a Wikipedia meghaladta a klasszikus eszközök (lexikonok, segéd- és kézikönyvek) használatát. Képek keresésére döntő többségben a Google használatos, míg a fotós körökben általános ismertségnek örvendő Flickr-t csak négyen jelölték.

A tudományos kutatómunka legnépszerűbb eszközei szintén a Google és a Wikipedia. Mind a többi keresőmotor (pl. Lycos), a webkatalógusok, a tudományos keresők (pl. Google Scholar), a professzionális szakirodalmi (Medline) és citációs adatbázisok (Web of Science), mind pedig más wikik akár ismertségben akár pedig a használat gyakoriságában erősen elmaradnak. Nem mondható el ugyanez a klasszikus könyvtári szolgáltatásokról és az elektronikus katalógus használatáról. A könyvtár a Google után a második helyen áll az alkalmazott tudományos kutatási eszközök listáján, míg a célzott szakirodalmi keresés során átveszi a vezetést.

Az elérhető információs kínálat minőségét illetően egyértelműen a könyvtárt értékelik a legmegbízhatóbbnak. Őt követik a kevésbé használt szakadatbázisok. A Wikipedia szócikkeiben a megkérdezettek fele bíz meg többnyire vagy minden esetben, míg 5,5%-uk egyáltalán nem. A diákok legkevésbé a blogokban, podcastokban, vodcastokban és fórumokban bíznak. A keresőmotorokhoz egészséges kételkedéssel állnak hozzá. Ez alátámasztani látszik azt az elképzelést miszerint az, hogy a fiatalok inkább hisznek egy „hasonszűrű” véleményében, mint akár egy tekintélyes személyiség véleményében, akár a tankönyvekben, csak egy mítosz.

A vizsgálat során kiderült, hogy az oktatók a bölcsészhallgatók 60%-ának tiltották már a Wikipedia, 12%-nak a Google és 15%-nak az internet használatát általában. Míg a természettudományi szakok hallgatóinál ez a következőképpen alakult: 35%,

7%, 12%. Bár a megkérdezett hallgatók közel felének megtiltották a Wikipedia használatát ezzel szemben a negyedük ennek ellenére idézett már egyes szócikkekből. A bölcsészek 14%-a, míg a többiek 25 %-a vett át szövegrészeket a forrás megjelölése nélkül.

A diákok 68%-a legalább részben problémát lát az egyre szélesebb körben használt ingyenes információforrások megbízhatóságában. Ennél a kérdésnél 413-an részletezték véleményüket: ebből kiderült, hogy kételkednek különösen a mindenki által szerkeszthető források tekintetében, de gyakran kritizálják mind a Wikipédiát, mind a Google-t is. (Néhány példa: a laikusok által létrehozott információ minősége nem megbízható; hamis információk, fél igazságok gyors terjedése; növekvő plagizálás; az adatvédelem hiánya stb.)

Ezzel szemben említettek több előnyt is: a minőség biztosítása a kollektív véleményezés által; költséghatékony (ingyenes) információforrások; egyetemes és határok nélküli hozzáférés az információkhoz.

A web 2.0-s tartalmak minősége és annak értékelése

Lényeges kérdés, hogy a bárki által létrehozható, szerkeszthető tartalmak minőségét, hogyan lehet biztosítani, megőrizni, hiszen a hallgatóknak különösen fontos kérdés, mennyiben idézhetők, használhatók ezek a források. A nehézségek szorosan összefüggnek egyrészt a szerző azonosításával, másfelől az idézet cikk újra megtalálásával, az állandó hozzáférés kérdésével. Ezek fontos alapfeltételei egy tudományos munka érvelésének nyomon követhetőségében és megvizsgálhatóságában.

Egy szolgáltatás megszüntetésével és tartalmainak törlésével a szövegeket többé nem lehet megtalálni. Megoldást jelenthet az internetarchívum³, amely sok oldalt tartósan tárol.

A Google épülőfélben lévő tudományos portálja, a *Knol* szeretne sokkal inkább, mint a Wikipedia a szerzők személyére építeni. Az *Élet Enciklopédiájának*⁴ alapítása egyelőre kizárja a laikusok részvételét a szócikkek létrehozásából. Bár később megengedni tervezi, a használatnak lehetősége lesz választani a professzionális és a laikus tudás között.

A wikikkel kapcsolatban felmerült egy szakaszos kollaboratív minőség-ellenőrzés, amely több egymást követő bírálati folyamat bevezetéséből áll. Az utolsó lépcső végén jár ki a minőségi pecsét és a szerzők megnevezése. A szócikk kizárt a további feldolgozásból, és ez által elméletileg idézhetővé válik.⁵

Mivel az egyéb közösségi tartalmaknál a használó csak magára támaszkodhat, ezért a használói kompetenciával szemben alapvető követelmény, hogy a megtalált információt értékelni és beilleszteni tudja.

A www sokféle kínálatának és hátterének teljes körű ismerete segíti a különböző igényeknek megfelelő információ kiválasztásánál alkalmazandó kritériumokat (pl. gyors hozzáférés vagy magas megbízhatóság).

A kutatási és navigációs stratégiákban való tájékozottság mellett szükség van elméleti tájékozottságra is (pl. a szellemi tulajdon, az adatvédelmi és magánszféra problematikájának kérdésében), főként ebben a „lemásol és beilleszt” világban. A kompetenciának része az etikai, információpolitikai jártasság is.

Hivatkozások és jegyzet

¹ www.studievz.net

² www.openwetware.org

³ www.archive.org

⁴ www.eol.org

⁵ 2008 májusa óta az egyes német nyelvű Wikipedia-szócikket jelölik (a ref.). Bővebben: http://de.wikipedia.org/wiki/Hilfe:Gesichtete_und_gepr%C3%BCfte_Versionen

/KLEIN, Raphael N. – BEUTELSPACHER, Lisa – HAUKE, Katharina – TERP, Christina – ANUSCHESKI, Denis – ZENSEN, Christoph – TRUKLA, Violeta – WELLER, Katrin: Informationskompetenz in Zeiten des Web 2.0. = Information Wissenschaft und Praxis, 60. köt. 3. sz. 2009. ápr. p. 129–142./

(Nagy Nikolett)

A magyar fiatalok listavezetői a közösségi portálok használatában

A magyar 11-16 éves korosztály messze az európai átlag felett használja az internetes közösségi hálózatokat, továbbá a kontinensen a magyar gyerekeknek van a legtöbb ismerőse ezeken a portálokon – közölte az *Ithaka Nonprofit Kft.* az *Európai Bizottság Biztonságos Internet Programja* keretében 25 országban végzett kutatást ismertető.

A magyar fiatalok 45 százaléka száznál is több visszaigazolt kapcsolattal rendelkezik a világhálón, ezt az arányt pedig csak brit társaik közelítik meg, míg az uniós gyerekek átlagosan csak 29 százaléka rendelkezik ekkora internetes ismerősi körrel. A magyar internetező gyerekek az európai átlagon felüli online közösségi aktivitást is mutatnak, hiszen kétharmaduknak van saját profilja valamelyik közösségi oldalon, a megkérdezettek több mint fele pedig mindenki által elérhető adatlappal rendelkezik, ami szintén a legmagasabb arány a vizsgált országok között.

A magyar fiatalok 58 százaléka használja naponta az internetet, míg 35 százalékuk heti egy-két alkalommal látogat fel a világhálóra, amelyet csak további 7 százalékuk használ ennél is ritkábban. A magyar gyerekek így az európai átlagnak megfelelő időközönként használja az internetet, míg a legintenzívebb felhasználók közé a svéd, a bolgár, az észti és a holland gyerekek sorolhatók. A felmérés készítői ugyanakkor azt is megjegyzik, hogy a magyarok az európai uniós átlagnál gyengébb digitális írástudással rendelkeznek, mivel a kiadott 8 feladatból átlagosan csak kevesebb mint hármat tudtak elvégezni, miközben legjobban teljesítő finn, svéd és holland társaik azok több mint felével boldogultak.

/SG.hu Hírlévi, 2010. november 17., <http://www.sg.hu/>

(SzP)

E havi EU-rovatunkban Magyarország 2011-es uniós elnökségével kapcsolatban ajánlunk információs forrásokat; felhívjuk a figyelmet egy, az európai digitális adatok megőrzését biztosító projektre; s egy, a gyerekek internetezési szokásait vizsgáló felmérés eredményeire. (K.K.Á.)

Magyarország az EU elnöke

2011 első félévében Magyarország látja el az *Európai Unió Tanácsának* soros elnöki feladatait. Ebben az összeállításban néhány, az elnökséggel kapcsolatos forrásra hívjuk fel a figyelmet.

1. A Külügyminisztérium honlapján (<http://www.kulugyminiszterium.hu>) elérhető (júliusi) tájékoztató szerint:

- A magyar EU-elnökségi félév legfontosabb feladata az uniós gazdaság konszolidációja lesz. Kiemelt prioritás a jövőorientált Európa 2020. stratégia végrehajtása, valamint a gazdaságpolitikai koordináció megerősítése, továbbá az uniós politikák mélyítésében való előrelépés.
- A magyar EU-elnökség programjában kiemelt helyet foglalnak majd el az EU többéves költségvetési tervezéséhez kapcsolódó feladatok.
- Ezzel párhuzamosan a magyar EU-elnökségi félév az uniós politikák jövőjéről is fog szólni.
- Az unió egységes belső piacának további mélyítése a versenyképesség egyik fontos eszköze. A magyar kormány elkötelezett az erős uniós politikák, az erős belső piac mellett, és segíteni fogja ezeknek a javaslatoknak a mihamarabbi elfogadását.

- A magyar külpolitikai célrendszer alapvető prioritása a Nyugat-Balkán országainak segítése az európai integráció felé vezető úton.
- Fontos cél, hogy a magyar EU-elnökséget, illetve a 2011-es magyar-lengyel elnökségi évet a *Keleti Partnerség* megerősítésére is felhasználjuk. Ennek érdekében megrendezzük a második Keleti Partnerség csúcst.

EU-elnökségünk kiemelt politikai célja a bizottság által idén decemberig benyújtani tervezett, a magyar EU-elnökség alatt elfogadandó *Duna Régió Stratégia*, amely – a *Balti-tengeri Stratégia* után – az unió második transznacionális, makrorégiós területfejlesztési stratégiája lesz. A stratégia elfogadása jól illeszkedik azon elnökségi célkitűzésünkhöz, hogy a víz mint központi elem jelenjen meg az uniós politikákban.

A *Lisszaboni Szerződés* elfogadása után nagy a várakozás azzal kapcsolatban, hogy az új jogi keretek valóban közelebb hozzák-e az uniót a polgárokhoz. A magyar EU-elnökség egyik prioritása ennek a folyamatnak az előmozdítása lesz, demonstrálva, hogy az EU a polgárokért van, az EU képes jobbá és teljesebbé tenni állampolgárai életét. A magyar EU-elnökség ezért prioritásként kezeli az *alapjogi kérdéseket*, valamint előtérbe helyezi az EU feladatait a *kulturális sokszínűség* megőrzésének elősegítésében. Az esélyegyenlőség témakörében a *gyermekszegénység* kérdésére, a *romák társadalmi integrációjára* kívánjuk helyezni a hangsúlyt. Az elnökséggel, a felkészüléssel kapcsolatban az elmúlt években számos írás jelent meg, elsősorban az *Európai Tükör* című folyóiratban. Az ajánló bibliográfiát a http://www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/eu/2011_eu_elnokseg/elnoksegi_publicikaciok/ oldalon találhatják meg az érdeklődők.

2. A 2011-es uniós elnökséggel kapcsolatban számos információt találunk az *Országgyűlés* európai uniós honlapján is (<http://www.parlament.hu>), hiszen a kormány mellett az Országgyűlésre is hárulnak olyan szervezési és tartalmi feladatok, amelyek alapos felkészülést igényelnek.

Az Országgyűlés elnökségi felkészülésének folyamatában alapvetően négy feladatkör különíthető el:

- a magyar elnökséggel foglalkozó frakcióvezetői szintű parlamenti testület, az EU-elnökségi munkacsoport tevékenysége,
- a spanyol–belga–magyar EU-elnökségi trió parlamenti együttműködés,
- az Országgyűlés által szervezett elnökségi programok,
- a nemzeti parlamentek EU-elnökségi felkészülését összesítő jelentés.

A honlapon ajánló bibliográfiát is találhatunk a 2011-es magyar EU-elnökséggel és az Országgyűlés felkészülésével kapcsolatos könyvekből, tanulmányokból, cikkekből.

3. A spanyol–belga–magyar trió honlapja (<http://www.eutrio.eu/>) közvetlen hozzáférést nyújt a három ország elnökségi oldalaihoz.
4. Az *EU Vonat* honlapján (<http://www.euvonal.hu>) az elmúlt években már megismert kérdések–válaszok formában ismerkedhetünk meg a magyar elnökség legfontosabb tudnivalóival, és letölthetünk róla egy az elnökséggel kapcsolatos szórólapot is (http://www.euvonal.hu/images/100122_kiadvany.pdf).
5. A *Bruxinfo* külön válogatásban közli az elnökséggel kapcsolatos friss híreket: <http://bruxinfo.hu/kereso/k?tag=EU-elnokség&t=ktag>, és különböző, az elnöki félévvel kapcsolatos elemzésre is felhívja a figyelmet:
- Kommunikációs kihívások a magyar EU-elnökség előtt http://www.bruinfo.hu/files/europaitukorcikk_bru091105.pdf
 - Az EU-elnökség csapdái <http://www.bruinfo.hu/files/euelnokseg0901.pdf>

IKT-kutatás: az európai digitális adatok megőrzése a jövő nemzedékek számára

Mostantól nyílt forráskódú szoftverek formájában mindenkinek rendelkezésére állnak azok az eszközök, amelyeket európai uniós pénzalapok felhasználásával a digitálisan tárolt adatok korlátlan ideig való megőrzése, elérhetővé és értelmezhetővé tétele érdekében fejlesztettek ki. A *CASPAR* (*Cultural, Artistic and Scientific knowledge for Preservation, Access and Retrieval*) elnevezésű európai uniós kutatási programban cseh, francia, görög, izraeli, olasz és egyesült királyságbeli kutatók vettek részt. A program olyan kezdeményezéseket egészít ki, mint az *Europeana – Európai Digitális Könyvtár*.

A projekt 15 millió eurós költségvetéséből 8,8 millió eurót az Európai Bizottság 6. *Keretprogramja* (2001–2006) állt.

Nagy mennyiségű elektronikus adatok – például hivatalos feljegyzések, múzeumok archívumai, tudományos eredmények – mindeddig nem, illetve csak az adatvesztés kockázatával voltak hozzáférhetők, mivel az újabb technológiák alkalmazásával vagy nem lehetett olvasni őket, vagy értelmezhetetlenek voltak a jelenkori felhasználók számára.

A digitális technológia forradalmasította az ismeretek és az információk kezelésének módját, különösen olyan tudományos területeken, mint a csillagászat vagy az éghajlat, amelyek hosszú adat sorok huzamos ideig tartó mennyiségi elemzésén alapulnak. Példaként említhető, hogy az emberi tevékenység globális felmelegedésre gyakorolt hatását hosszú évtizedek feljegyzései bizonyítják. Annak ellenére, hogy az adatrögzítési technológia a lyukkártyától és a mágnesszalagtól a hatalmas szervereken tárolt számítási felhőig nagy fejlődési utat járt be, az információk elérésének és értelmezésének képessége a jövőben is létfontosságú marad a tudományos előrelépés szempontjából egy olyan környezetben, amelyet a technológiák állandó fejlődése jellemez.

Változatos információk tömkelegét kódoljuk digitálisan. Az adatok egy része dokumentumszerű: a könyvtárakban például polcokon őrzik a nyomtatott anyagokat, és elég azokat leemelni onnan, ha el akarjuk őket olvasni. Ennek az felel meg a digitális dimenzióban, ha a jövőben megnyitunk egy szöveges fájlt, s kinyomtatjuk azt. A digitális világ másik része azonban ettől eltérően működik. Nem lesz elegendő például kinyomtatni a földmegfigyelő műholdak adatait, hiszen az emberek – bár el tudják olvasni a számokat – nem lesznek képesek azokat értelmezni.

A CASPAR számos olyan kérdéssel foglalkozik, amely a digitálisan kódolt információ típusok megőrzésével és későbbi felhasználásával kapcsolatos. Megfelelő pontossággal határozza meg az adatokat, így a számok később lekérhetőek, ami egyenértékű a kinyomtathatósággal. Azt is megoldja, hogy a számok, illetve a köztük lévő viszonyok a jövőben is jól értelmezhetőek, könnyen kezelhetőek legyenek bármilyen szoftver alkalmazásakor, a tudósok által végzett bármilyen kutatás során.

Az említett módszereket sikeresen tesztelték különféle – tudományokkal, kulturális örökséggel és kortárs előadóművészetekkel kapcsolatos – adatokon. A nyílt forráskódú CASPAR-szoftver ingyenesen letölthető és továbbfejleszthető kereskedelmi alkalmazások céljaira.

További információ:

- A CASPAR-projektről a következő oldal nyújt bővebb tájékoztatást: <http://www.casparpreserves.eu/>
- A CASPAR innen tölthető le: <http://sourceforge.net/projects/digitalpreserve/files/>

Felmérés a gyermekek internetezési szokásairól

Az Európai Bizottság által október közepén közzétett összeurópai felmérés szerint a gyermekek minden eddiginél korábban kezdenek el internetezni. Az *EUKidsOnline* felmérést több mint 23 000 gyermek és édesapjuk vagy édesanyjuk részvételével a következő országokban végezték el: Ausztria, Belgium, Bulgária, Ciprus, a Cseh Köztársaság, Dánia, az Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Lengyelország, Litvánia, Magyarország, Németország, Norvégia, Olaszország, Por-

tugália, Románia, Spanyolország, Svédország, Szlovénia és Törökország. A felmérés az *EUKidsOnline* II projekt részeként a „Biztonságosabb internet” program finanszírozásával készült. A koordinációt a *London School of Economics and Political Science* végezte.

A most 15–16 éves gyerekek 11 éves koruktól használják az internetet, míg a 9–10 évesek azt mondták, hogy 7 éves korukban interneteztek először. Országok szerinti különbségek is mutatkoznak: a gyerekek legkorábban az északi országokban, valamint Észtországban, Hollandiában és az Egyesült Királyságban kezdenek internetezni, míg Ausztriában, Görögországban, Olaszországban, Portugáliában és Romániában erre csak később kerül sor. A gyerekek fele naponta átlagosan másfél órát internetezik. A 15–16 évesek még ennél is aktívabb internethasználók: 77%-uk mindennap böngész a világhálót.

A felmérésben részt vevő gyerekek azt mondták, elsősorban iskolai feladatokhoz vagy videók megtekintésére használják az internetet (84, illetve 83%-ban). A játékok (74%) és az azonnali üzenetküldéssel történő csevegés (61%) a következő két legnépszerűbb online tevékenység.

A gyerekek főleg otthonról interneteznek (85%). A 13–16 évesek több mint felének a hálószobájában van internet-hozzáférése. Az iskola a második leggyakoribb internet-használati helyszín (63%). A legtöbb gyerek személyi számítógépen vagy laptopon böngészik, egyharmaduk pedig mobiltelefonjuk vagy más hordozható eszközök segítségével csatlakozik a világhálóra.

A felmérés arra is rámutat, hogy a korábbi adatokhoz képest a gyerekek kevesebb online kockázatnak vannak kitéve. Az európai gyerekek 5%-át zaklatták már az interneten. A legtöbb érintett gyerek (14%) Észtországban és Romániában él. Nyolc gyerek közül egy bukkant a böngészés során kellemetlen vagy nyugtalanító dolgokra. Ezzel egyidejűleg a jelentésből kiderül, hogy noha a felnőttek „digitális generációként” tekintenek a fiatalokra, a fiatalabb gyerekek felének hiányosak az olyan alapvető biztonsági készségei, mint az adatvédelmi beállítások kezelése vagy a nem kívánatos kapcsolatok kizárása.

A 11–16 évesek 30%-a élt már át a túlzott internethasználattal kapcsolatos tüneteket, például: különösebb cél és érdeklődés nélkül folytatja a böngészést; kevesebb időt tölt a barátaival és a

családjával vagy kevesebb időt fordít az iskolai feladatokra az online időtöltés miatt; idegességet érez, ha nem internetezhet.

Az Európai Bizottság és a 14 tagországban megtalálható „Biztonságosabb internet” központok bejelentették, hogy pályázatot írnak ki a legjobb, gyermekeknek szóló online tartalomért járó európai díjért. A pályázaton az online tartalmak készítői két kategóriában vehetnek részt: 12–17 évesek, illetve felnőttek. A pályázat ösztönözni kívánja a gyermekeknek és a fiataloknak szóló, magas színvonalú online tartalmak készítését és terjesztését. A pályázatot a következő 14 országban bonyolítják le: Belgium, Cseh Köztársaság, Franciaország, Görögország, Hollandia, Izland, Lengyelország, Lettország, Magyarország, Németország, Olaszország, Portugália, Szlovénia és Spanyolország. A nemzeti pályázatok mindkét kategóriájának győztesei fognak versengeni az európai díjért. Az eredményhirdetésre 2011 júniusában kerül sor.

További információ:

- A jelentés teljes terjedelmében a következő internetcímen érhető el: <http://www.eukids-online.net>
- További információk a Biztonságosabb Internet-ért Fórumról: http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/events/forum/index_en.htm
- További információk a pályázatról: http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/events/competition/index_en.htm

Európában növekszik az internet-felhasználók száma

Az európaiak egyre nagyobb mértékben veszik igénybe a különféle digitális szolgáltatásokat: ez a fő megállapítása az unió szerte 27 000 háztartás részvételével a lakosság internetezési, telefonálási és tévézési szokásairól a bizottság megbízásából készült Eurobarometer-felmérésnek. Egyre több európai választja a szélessávú internetet és a digitális televíziót együtt kínáló, átalánydíjas távközlési csomagokat. A szélessávú szolgáltatások egyre szélesebb körű elterjedése következtében Európában nő az internet-felhasználók száma, és ma már 35%-uk használja a közösségépítő honlapokat. Az embereket ugyanakkor komolyan foglalkoztatják a költségek, a szolgáltatás minősége, a biztonság és az internetes szabadság kérdése. A vezetékes- és mobilinternetet igénybe vevő fel-

használók egyötöde számolt be olyan esetről, amikor az elérni kívánt tartalom vagy alkalmazás le volt tiltva.

A felmérés szerint az uniós háztartások 43%-ának továbbra sincs internet-hozzáférése. Arra a kérdésre, hogy ennek mi az oka, a felmérésben részt vevő csaknem minden ötödik háztartásban az internethez kapcsolódás magas költségeit említették. Ha a verseny fokozódása miatt csökkennének az árak – ami a digitális menetrend egyik fő célkitűzése –, az valószínűleg egyre több embert ösztönözne arra, hogy beköttesse otthonába az internetet.

Az internet-hozzáféréssel nem rendelkezők közül sokan azt állították, hogy nem érdekli őket az internet. A bizottság úgy véli, valamennyi uniós polgárnak lehetőséget kell adni arra, hogy legyen előfizetése internetkapcsolatra, és ha mindenki tisztában volna az internet nyújtotta potenciális előnyökkel (hozzáférés innovatív szolgáltatásokhoz, otthoni munkavégzés stb.), valószínűleg többen igényelnék e szolgáltatást.

A megkérdezett háztartások 38%-ának van két vagy több szolgáltatást egyesítő csomagra szóló előfizetése. A földi sugárzású digitális televízió a megkérdezett uniós háztartások egynegyedéhez jut el, és a műholdas televízió elterjedtségének mértéke is hasonló.

A felmérés szerint az EU-ban a mobiltelefon-használók 61%-a, a vezetékes telefonnal rendelkezőknek pedig 49%-a korlátozza hívásait a költségekkel kapcsolatos aggodalmak miatt. A szélessávú kapcsolattal rendelkező háztartások 30%-ában okoz gondot, hogy a letöltési sebesség nem állandó, 36% tapasztalt üzemzavart az internetes kapcsolatban, és a válaszadók 24%-a mondta azt, hogy a teljesítmény nem felel meg a szerződéses feltételeknek.

A digitális menetrend célja, hogy 2020-ra minden európai polgárnak legyen legalább 30 Mbps sebességű internet-hozzáférése, és ugyanezen időpontra az európai háztartások legalább fele rendelkezzen 100 Mbps-os vagy még ennél is nagyobb sebességűvel. Ennek érdekében a bizottság nemrégiben egy három részből álló intézkedéscsomagot fogadott el.

A háztartások 84%-a szeretne értesítést kapni arról, ha személyes adatai elvesznek, ellopják vagy megváltoztatják őket. 45%-uk aggódik amiatt,

hogy a közösségépítő honlapokon visszaélnek személyes adataival. A 24 évnél fiatalabbakat ez a kérdés kevésbé aggasztja, mint a 40 év felettieket. A 2009-es távközlési csomag, amelyet 2011. május 26-ig kell végrehajtani, számos olyan rendelkezést tartalmaz, amely a nyilvánosság számára elérhető elektronikus hírközlési szolgáltatások nyújtóit arra kötelezi, hogy a személyes adatokkal való visszaélés esetén tájékoztassák a nemzeti szabályozó hatóságot vagy az előfizetőt.

A felmérésben részt vevő, internetkapcsolattal rendelkező európai háztartások 21%-a véli úgy, hogy internet-szolgáltatója bizonyos tartalmakat vagy alkalmazásokat letiltott. A mobilinternetet igénybe vevő felhasználók hasonló arányban nyilatkoztak így, azonban egyharmaduk a problémát a telefon korlátozott teljesítményének vagy az előfizetésnek tulajdonította.

Az EU polgárainak több mint egyharmada használja a közösségépítő honlapokat: ez egyformán igaz azokban az országokban, ahol magas az internet-hozzáféréssel rendelkezők aránya (pl. Hollandiában), és azokban, ahol alacsony (pl. Lettország-

ban). Az internetkapcsolattal rendelkező európai háztartások 22%-a a számítógépet telefonálásra is használja. A 12 új tagállamban ez az arány kétszerese a 15 régi tagállaménak.

Az európai uniós háztartások 98%-ának van valamilyen telefon-hozzáférése, és egyre nő azok hányada, amelyeknek van mobiltelefonja. Csupán 11% azok aránya, akiknek csak vonalas telefon-hozzáférésük van, miközben 25%-nak kizárólag mobiltelefon-hozzáférése van.

Az európai uniós háztartások 98%-a televízió-előfizető, ám csupán 30%-uk vesz igénybe valamilyen kábelszolgáltatást, miközben a digitális TV előfizetői 23%-ot tesznek ki, ami 11%-os növekedést jelent 2007-hez viszonyítva.

További információ:

- A felmérés teljes szövege a következő weboldalon érhető el: http://ec.europa.eu/information_society/policy/ecomm/library/ext_studies/index_en.htm

Összeállította: Kovácsné Koreny Ágnes

A videóknak is azonosító

A filmstúdiók ugyanolyan nyilvántartást vezetnének be a filmeknél is, mint amilyen jelenleg a könyvek esetében működik (ISBN). Minden videó bekerülne az úgynevezett *Entertainment Identifier Registry (EIDR)* rendszerbe.

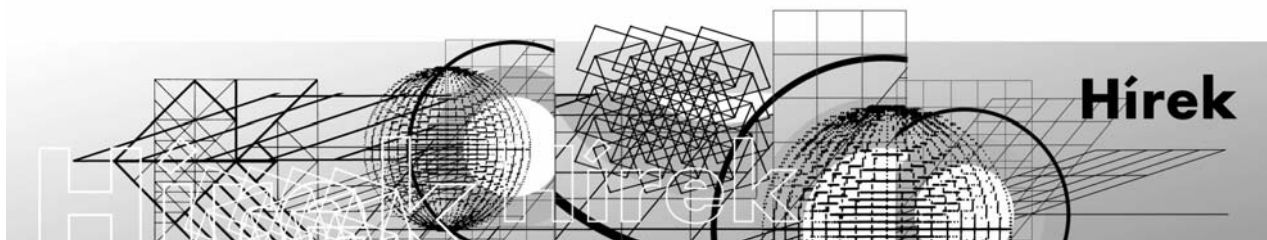
Az EIDR kezdeményezést a *MovieLabs*, a *CableLabs*, a *Comcast* és a *Rovi* közösen jelentette be. Az elképzelést támogatja többek között a *Deluxe*, a *Universal Pictures*, a *Neustar*, a *Paramount Pictures*, a *Sonic Solutions*, a *Sony Picture Entertainment*, a *Walt Disney Pictures*, a *Warner Bros. Entertainment*, a *Civolution*, a *Vobile*. A célok között szerepel a digitális kereskedelem racionalizálása és a vásárlókkal való tranzakciók leegyszerűsítése. Az EIDR-rendszerbe belépő vállalatok szabadon hozzáférhetnek a nyilvánításban szereplő adatokhoz és tartalmakhoz, valamint maguk is feltölthetnek különböző felvételeket. Emellett az adatbázis lehetővé teszi a hasonló tartalmú vagy nevű anyagok kiszűrését.

"A legtöbb cég ma vagy a saját nyilvántartását vagy egymással nem kompatibilis rendszereket használ a szórakoztatóipari tartalmak katalógizálására. Éppen ezért nagyon nehéz a különböző adatbázisokban való rendszerezés és keresés. Az EIDR azonban a jövőben a vállalatok közötti kommunikációs interfész lehet" – jelentette ki *Steve Weinstein*, a *MovieLabs* elnök-vezérigazgatója.

Az EIDR egyesület egy nonprofit szervezet, amelynek a munkáját egy felügyelőtanács irányítja, és ez tartja a kapcsolatot az egyes művek kiadói és szerzői jogi tulajdonosaival, a videgyártó cégekkel, a kábelszolgáltatókkal, a kereskedőkkel és a technológiai vállalatokkal.

/SG.hu Hírlevél, 2010. október 28., <http://www.sg.hu/>

(SzP)

A British Library történelmi napilapokat digitalizál

A *British Library* (BL) a skót *Brightsolid* online kiadóval együttműködésben 40 millió történelmi értékű újságoldalt digitalizál a nemzeti napilapgyűjteményből és teszi online elérhetővé.

A BL-nek van a világon az egyik legjobb újsággyűjteménye, három évszázadra kiterjedően, 52 000 helyi, regionális, nemzeti és nemzetközi címet tartalmazva.

A projekt tíz év alatt fejeződik be, a digitalizált állomány térítésmentesen lesz hozzáférhető a BL-ben.

/Advanced Technology Libraries, 39. köt. 7. sz. 2010. p. 13./

A De Gruyter kiadó új adatbázisa: Old Germanic History Online

A *De Gruyter* kiadó új adatbázissal gyarapodott: *Germanische Altertumskunde Online. Europäische Kulturgeschichte bis zum Hochmittelalter* (Old Germanic History Online. European Cultural History until the High Middle Ages). Ez az unikális adatbázis a régi német történelem kutatását segíti Közép- és Észak Európa viszonylatában, lefedve a történelem mellett az archeológiát, a filológiát, a művészettörténetet, a jogtörténetet, az etológiát, a vallástörténetet.

Az adatbázis tartalmazza a *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* teljes anyagát, beleértve az eddig megjelent 70 kiegészítő kötetet.

Évente frissítik új monográfiákkal, tanulmányokkal, cikkekkel, annotált bibliográfiákkal és más dokumentumokkal, így a kutatók számára mindig naprakész információ áll rendelkezésre.

/www.degruyter.com/

Az EBSCO Discovery Service: gyorsan növekedő információval

Az *EBSCO Discovery Service* (EDS, I. TMT 2010. 7. sz. p. 315), jóllehet elsődlegesen tudományos információra összpontosít, arra is törekszik, hogy kielégítse a kutatók napilapok, friss hírek iránti igényét. A hírtartalmak mennyisége az EDS-ben 2010 januárjától több mint 100 millió cikkre bővült, ami a *NewsBank* kiadóval való partneri együttműködésnek köszönhető. A további hírforrások és a naponta több mint 10 000 új cikk plusz értéket hoz az EDS felhasználóknak.

Míg a többi „discovery” termékben főként a napilapok dominálnak (egy aktuális felmérés szerint az összes rekord majdnem 75%-a), az EDS a tudományos tartalomra helyezi a hangsúlyt, minőségi metaadatokkal, könyvek, folyóiratok teljes szövegű keresésével. Az *EDS Base Index* a világ 20 000 információszolgáltatójára támaszkodik, további 70 könyvkiadóra a metaadatok tekintetében. Mintegy 50 000 folyóirat és magazin metaadatát szolgáltatja, 825 000 CD/DVD-t, 6 millió könyvet, 20 000 konferenciaanyagot és több százezer egyéb dokumentumot fed le.

/http://www.ebscohost.com/discovery/view-news/ebsco-discovery-service-news-content/

Az Alternative Press Index és az Alternative Press Archive

Az *EBSCO* két új adatbázist szolgáltat az *EBSCOhoston* keresztül: Az *Alternative Press Index (API)* több mint 300 nemzetközi alternatív, radikális, illetve baloldali napilapban, folyóiratban és magazinban található cikkek bibliográfiai adatbázisa. Az adatbázis 1969-ben jött létre a *New Left*-ből, a radikális társadalmi változásokba nyújt betekintést.

Az API felöleli a szocializmus és a forradalom elméletét és gyakorlatát, továbbá az ökológia, demokrácia, anarchizmus, feminizmus, homoszexualitás és más kapcsolódó témákat.

Az API interdiszciplináris és nemzetközi tartalma 1991-ig nyúlik vissza, a korábbi időszakot egy másik adatbázis, az *Alternative Press Archive* dolgozza fel.

A 330 000 rekordot tartalmazó adatbázis a maga nemében a legátfogóbb és legnaprakészebb gyűjtemény.

[/www.ebsco.com/](http://www.ebsco.com/)

Az Oxford Univeristy Press új szolgáltatása: Oxford Textbook of Medicine online

Az *Oxford University Press* (OUP) kiadta az *Oxford Textbook of Medicine* első online változatát a legújabb, 5. kiadás alapján. Ez az adatbázis a maga nemében nemzetközileg elismerten a *legátfogóbb*, *legmegbízhatóbb* és *legnaprakészebb* mű. A világ különböző országaiból válogatott 600 kiemelkedő tudós, szaktekintély közreműködésével készült, gyakorlati, bizonyítékon alapuló útmutatást ad az orvosoknak, kutatóknak, oktatóknak, hallgatóknak.

A teljes szövegű adatbázis 2500 színes illusztrációt, ábrát tartalmaz (ezek PowerPointba tölthetők, ami az oktatók munkáját segíti), könnyen használható interfésszel rendelkezik, linkeket nyújt a hivatkozott eredeti forrásokhoz (ISI, PubMed, CrossRef), évente kétszer frissítik.

[/www.oxfordtextbookofmedicine.com/](http://www.oxfordtextbookofmedicine.com/)

Az Oxford University Press kiadta az Oxford Bibliographies Online adatbázist

Az *Oxford University Press* (OUP) elkészítette az *Oxford Bibliographies Online* (OBO) adatbázist, amely egy magas szintű enciklopédia és egy hagyományos bibliográfia tulajdonságait egyesíti.

Az adatbázist az OUP szerkesztői készítik, a munkába bevonva nemzetközileg elismert szakembereket és könyvtárosokat. Mindegyik tárgyköri mo-

dul fejlesztését a téma nemzetközileg kiemelkedő szakértője irányítja, aki minden egyes cikket két-szer is lektoráltat.

Jelenleg az OBO az alábbi területeket fedi le: klasszikus művek, Iszlám tanulmányok, kriminológia, társadalom, szociális munka, reneszánsz és reformáció, filozófia, atlanti történelem, bibliai tanulmányok, buddhizmus, középkori tanulmányok, hinduizmus, nemzetközi kapcsolatok, Viktória korabeli irodalom, közegészség, politika, oktatás, zene és szociológia. További modulokkal bővül az adatbázis az elkövetkező két évben.

Az adatbázis előfizetési alapon lesz hozzáférhető, az előfizetett tartalomhoz örökös elérés (perpetual access) jár.

/Advanced Technology Libraries, 39. köt. 6. sz. 2010. p. 5–6./

Az Oxford History of Western Music – új OUP adatbázis

Az *Oxford University Press* (OUP) megjelentette a *Nyugat zenéje történetét*, amely korunk kimagasló zenetudósa, *Richard Taruskin* nevéhez fűződik. Taruskin végigvezet a Nyugat zenevilágának történetén briliáns megfigyeléseivel, emlékezetes elemzéseivel, a zene, a történelem, a kultúra, a művészet, az irodalom és a vallás összefüggéseinek feltárásával.

Az adatbázis tartalmazza a híres *The Oxford History of Western Music* (OUP, 2009.) teljes szövegét, annak mind a 69 fejezetét, 500 illusztrációt, 1800 zenei példát, az indexet, a szerkesztők által kiválogatott 1700 linket az ugyancsak az OUP által kiadott *Grove Music Online* megfelelő tételeihez.

A munka számos nemzetközi díjban részesült: például az *R. R. Hawkins Award Best Scholarly Work*, az *ASCAP Deems Taylor Award* és az *American Musicological Society* (Amerikai Zenetudományi Társaság) *Otto Kinkeldey Award*.

[/www.oxfordwesternmusic.com/](http://www.oxfordwesternmusic.com/)

A Deep Web már többnyelvűvé vált

A *Deep Web Technologies* bejelentette, hogy elérhetővé vált a *többnyelvű fordítás* a

WorldWideScience.org nemzetközi tudományos portálon, amely közös keresési (federated search) lehetőséget nyújt.

A többnyelvű közös kereső lefordítja a felhasználó keresőkérdését az adott gyűjtemény nyelvére, majd aggregálja és rangsorolja a találatokat relevancia szerint, ezután pedig lefordítja a találati címeket a felhasználó nyelvére. Ezáltal egyszerűvé válik a többnyelvű gyűjteményekben a felhasználó nyelvén történő keresés. Jelenleg angol, spanyol, német, francia, koreai, japán, portugál, orosz és kínai nyelven végezhetünk keresést.

/Advanced Technology Libraries, 39. köt. 7. sz. 2010. p. 1., 12./

Wiley Online Library

A *John Wiley and Sons* kiadó által megjelentetett *Wiley Online Library* multidiszciplináris adatbázis felöleli az élet-, orvos-, társadalom- és humán tudományokat, valamint a fizikát. 1500 folyóiratból 4 millió cikket, 8 millió könyvet, több száz referenszművet, laboratóriumi jegyzőkönyvet tartalmaz, továbbá a kiadó számos adatbázisát.

A Wiley Online Library teljes mértékben felváltja a *Wiley InterScience Web* oldalt, ez utóbbi teljes tartalmát áttöltik az új szolgáltatásba.

/Advanced Technology Libraries, 39. köt. 6. sz. 2010. p. 7./

A Gale elindította iPhone alkalmazását iskolai könyvtárak számára

A *Cengage Learning*hez tartozó *Gale* kiadta az *AccesMyLibrary School Edition*-t, amely iPhone mobil alkalmazás egy kattintással elérhetővé teszi az iskolai könyvtárakat és az ott előfizetett Gale-tartalmakat a tizenkét osztályos iskolák diákjai számára. Az alkalmazás ingyenesen letölthető, az adatbázisokat az iskolák fizetik elő az USA-ban.

/Advanced Technology Libraries, 39. köt. 7. sz. 2010. p. 13./

Milyen autót vegyek?

Az *EBSCO* új adatbázisa, a *Consumer Reports with Cars Best Deals Plus* hozzáférést nyújt az új és a használt autók áraihoz, a vásárlás mellett, illetve ellen szóló érvekhez, tesztelési eredményekhez, a leggyakoribb meghibásodásokról szóló jelentésekhez, a vásárlók körében végzett elégedettségi felmérésekhez.

/Advanced Technology Libraries, 39. köt. 6. sz. 2010. p. 4./

Több mint 2 milliárd ember lesz online 2010 végén

A Nemzetközi Távközlési Unió (ITU) adataiból kiderült, hogy 2010 végére már a Föld lakosságának egyharmada fog rendelkezni internet-hozzáféréssel. Az otthonról a világhálóra csatlakozók száma a tavalyi 1,4 milliárról közel 1,6 milliárdra nő, míg az interneteléréssel rendelkezők száma meghaladja a 2 milliárdot. A mobil kommunikációs szolgáltatásokhoz a világ 143 országában a Föld lakosságának kerekén 90 százaléka fér hozzá. A leggyorsabban a fejlődő országokban emelkedik az internethez újonnan csatlakozók száma. Az idén várhatóan 226 millió ember jut internetkapcsolathoz, közülük 162 millióan élnek fejlődő országban. Ugyanakkor ezekben az államokban csupán a lakosság 21 százaléka van rendszeresen online, míg a fejlett országokban ugyanez az arány 2010 végére eléri a 71 százalékot. Afrikában például csak a lakosság 9,6 százaléka szörföl rendszeresen a világhálón, míg Európában ez az arány 65 százalék.

Az ITU által most nyilvánosságra hozott adatok azt jelentik, hogy az elmúlt öt évben a kétszeresére nőtt az internetezők száma. A legnagyobb különbség a szélessávú internet-hozzáférések számában mutatkozik meg a fejlett és a fejlődő államok között. Az előbbiek esetében 100 emberre 24,6, míg az utóbbiaknál csupán 4,4 nagy sáv szélességű internetkapcsolat jut. Ezzel szemben a mobil internet-előfizetések tekintetében egyértelműen a fejlődő országok vezetnek. Világszerte 5,3 milliárd mobilinternet-kapcsolat van, ezek közül 3,8 milliárd működik a fejlődő államok területén.

/SG.hu Hírlevél, 2010. október 20., <http://www.sg.hu/>

Szántó Péter

Elektronikus könyvek

itt
elérhetők

NetLibrary

több mint 250 000 elektronikus könyv
és 13 000 elektronikus hangoskönyv
több mint 500 kiadótól — 17 000
könyvtárban világszerte!

www.netlibrary.com

Bővebb információ az adat-
bázisról
és próbáhozáférésről
magyarul kérhető:

EPPrague@ebSCOhost.com

eBooks.

Online all the time.
Anywhere you are.

Science of Synthesis

Houben-Weyl Methods of Molecular Transformations®

- The most effective and reliable methods for group transformations
- Covers all fields of organic chemistry
- Continuously updated (4 releases per year)

Pharmaceutical Substances

Syntheses | Patents | Applications

- All approved active pharmaceutical ingredients (APIs)
- Continuously updated
- Structure searchable

Science of Synthesis:
Organic and organometallic synthetic methods critically evaluated by experts – an authoritative information resource

Pharmaceutical Substances:

Your reliable source for the syntheses of active pharmaceutical ingredients.

For more information and a free trial please contact:

Thieme Institutional Sales
E-mail: eproducts@thieme.de
Tel.: +49-7 11-89 31-407

